

TAMPEREEN YLIOPISTO

Eeva Nikkilä

MAATALOUSVÄESTÖN ELÄINSUHDE

Maatalouden murros eläinsuhteen muokkaajana 1800-luvun lopun Suomessa

Historian pro gradu -tutkielma

Tampere 2018

Tampereen yliopisto

Yhteiskuntatieteiden tiedekunta

NIKKILÄ, EEVA: Maatalousväestön eläinsuhde. Maatalouden murros eläinsuhteen muokkaajana 1800-luvun lopun Suomessa.

Pro gradu -tutkielma, 90 s.

Historia

Huhtikuu 2018

Pro gradu -tutkielmassani tarkastelen suomalaisen maatalousväestön suhdetta kotieläimiin 1800-luvun puolivälistä aina 1900-luvun alkuun. Tutkin, miten maaseudun tilallis- ja torppariväki arvotti kotieläimiä päivittäisessä elämässään. Sen lisäksi selvitän, miten kotieläimiä arvotettiin yhteiskunnallisessa keskustelussa ja minkälaisia merkityksiä kotieläimille muodostui, kun karjatalous kehittyi. Lähdeaineistona olen käyttänyt kolmea eri aikalaislehteä sekä haastatteluja. Julkisen keskustelun vastapainona on muistitieto ja sen henkilökohtaisuus. Olen jakanut käsittelyluvut temaattisesti ruokintaan, terveyteen, jalostukseen ja arvottamisen tapoihin.

Tutkielmani alussa esittelen teoreettista keskustelua eläinten historiaan ja eläimelliseen käänteeseen liittyen. Näkökulman laajentaminen eläimiin on vaatinut eläinten toimijuuden tunnistamista ja pohdintaa siitä, miten historiallisia eläimiä tutkitaan ihmiskeskeisestä aineistosta. Eläinten toimijuuden avulla jäsennetään, tutkitaan ja tehdään eläimiä näkyväksi osaksi menneisyyden tapahtumia ja moniäänisyyttä.

Karjatalouden kehitys määritteli eläimiä uudella tavalla ja eläinten perustavanlaatuisista tarpeista oli huolehdittava, mikäli mieli saada tuottoa. Laadukkaampi ruokinta, eläinlääkinnän parantuminen sekä tuottavan karjan jalostaminen olivat maatalouslehtien huolenaiheita, ja jokainen osa-alue kehittyi 1800-luvun lopulla. Paikallisia eroja oli paljon eikä muutos ollut äkkinäistä – esimerkiksi talviruokinnan ongelmat olivat läsnä vielä 1900-luvun koittaessa, syrjäseudulle oli vaikea saada eläinlääkäreitä ja jalostustyö oli kärsinyt suunnitelmallisuuden puutteesta. Maatalouslehtien esittämät ideat taloudellisesta menestyksestä eivät vielä kohdanneet ihmisten arkista todellisuutta 1800-luvun lopulla. Haastatteluissa konkretisoituivat eläinten kanssa eletyt elämät haasteineen ja moninaisine tapahtumineen. Maatalouslehtien kirjoitukset käsittelivät eläimiä massoina, mutta haastatteluissa eläimistä tuli yksilöitä.

Käytännön toiminta oli ihmisten ja eläinten toimijuuden yhteensovittamista. Maatalouslehtien neuvot pohjautuivat eläinten kanssa koettuihin onnistumisiin ja epäonnistumisiin, jotka ohjasivat ihmistä. Esimerkiksi ruokinnan laadun paraneminen vaati ihmistoiminnan merkittävää muutosta, mutta ihmiset eivät olleet ainoita muutoksen kokeneita toimijoita. Eläimille riittävä ruuansaanti oli fyysistä ja henkistä hyvinvointia edistänyt tekijä. Maatalouden muutokset olivat eläinten kanssa elettyjä ja eläinten kokemia muutoksia. Koska maatalouden kehittyminen asetti eläimille enemmän vaatimuksia, eläinten ominaisuuksien hallinta kasvoi. Parempi ruokinta tuli näkyä maidontuotannon kasvuna, ei lihomisena. Sattumanvarainen lisääntyminen ei ollut toivottavaa, vaan jälkeläisten laatuun haluttiin kiinnittää enemmän huomiota. Nautaroduilla oli merkitystä. Alkuperäinen, Suomen oloihin sopeutunut maatiaiskarja sai rinnalleen tanskalaisen ayrshirerodun, jonka menestyminen edellytti laadukasta ruokintaa ja edistynyttä karjanhoitoa.

Eläimet huomioiva maataloushistoria osoittaa, että suhde eläimiin oli moninainen ja eläinten tarpeita sekä olemassaolon merkitystä määriteltiin jatkuvasti uudestaan. Eläimet herättivät ajatuksia, toiveita, tunteita, ja ohjasivat käytännön toimintaa. Taloudellisten arvojen rinnalla oli käsityksiä eläimistä yksilöinä. Etenkin eläimiä käsittelevien ihmisten oletettiin tuntevan omat eläimensä hyvin, ja se oli yksi keino parempaan taloudelliseen hyvinvointiin.

Asiasanat: ayrshire, eläimet, eläinjalostus, eläinlääkintä, hevonen, ihminen-eläinsuhde, karjanhoito, karjatalous, kotieläimet, lammas, lehmä, lypsykarja, maatalous, maatalousväestö, maidontuotanto, muistitieto, nautakarja, ruokinta, sianhoito, siitoseläimet, tilalliset, työhevoset, 1800-luku, 1870-luku, 1880-luku, 1890-luku

Sisällysluettelo

1. Johdanto.....	1
1.1. Historiantutkimus ja eläimellinen käänne.....	2
1.2. Tutkimuskentän kartoitus.....	11
1.3. Tutkimuskysymys ja tutkimuksen lähtökohdat.....	14
1.4. Lähdemateriaali.....	17
2. Ruokinta kuntoon ja kotieläin terveeksi.....	22
2.1. Ruokinnan haasteet – niukkuuden ongelma.....	23
2.2. Eläinten terveys – eläinlääkäripula ja tautien kirjo.....	30
2.3. Karjan päivittäinen hoito.....	36
3. Jalostus ja maatalous.....	39
3.1. Askeleita jalostuksen saralla.....	40
3.2. Rotupuhtauden ihanne kasvaa.....	47
4. Arvojen eläin.....	53
4.1. Hevonen ja maatalous.....	55
4.2. Tuottava karja.....	58
4.3. Eläin tunteiden herättäjänä	62
5. Eläin näkyväksi historiantutkimuksessa.....	75
6. Tutkimuskirjallisuus ja lähdemateriaali.....	83
I Arkistolähteet.....	83
II Digitoidut lähteet.....	83
III Tutkimuskirjallisuus.....	84
IV Verkkojulkaisut.....	90

1. Johdanto

”Tiheään kieri kyyneleitä heidän hieman kalpeille poskillensa kuin hevoinen, jota pienestä varsasta olin ruokkinut, alkoi vetää tuttua hoitajaansa pois maantielle aamun synkässä pimeydessä.”¹

Näin kertoi asevelvollisuusajan muistelmissaan torpanpoika Kalle Eskola, kun hän teki lähtöä armeijaan vuonna 1888. Kolmevuotisen palveluksen aikana isä ehti ostaa pojalleen velaksi maatilaa Rengosta ja hän palasi sinne talolliseksi suoritettuaan palveluksensa loppuun Hämeenlinnassa.² Katkelma miehen muistelmista kertoo lähtöhetken haikkeudesta ja vanhempien tuntemuksista, mutta se paljastaa myös vuorovaikutussuhteen eläimeen, joka on ollut läsnä Kalle Eskolan elämässä. Pienet yksityiskohdat kertovat suhteen laadusta ja siitä, minkälainen kiintymys rattaita vetävään hevoseen on ehtinyt muodostua. Muistelmista ilmenee, että hevonen oli ollut miehen huolehdittavana varsasta lähtien, hän oli ruokkinut sitä aikuisikään asti ja kun kotitalosta piti ensimmäistä kertaa lähteä pidemmäksi aikaa pois, samainen hevonen oli häntä saattamassa elämässä eteenpäin. Hän tunsu hevosen, ja hevonen tunsu hänet. Oheinen muistelmä Kalle Eskolan nuoruusvuosilta on vain yksi esimerkki siitä, minkälaisen merkityksen eläin, tässä tapauksessa hevonen, on saanut maaseudun ihmisen elämässä.

Talonpoikien ja muiden maatalouden parissa työskentelevien ihmisten päivärytmissä eläimillä on ollut roolinsa ja niiden hoito on ollut välttämätöntä, jotta tarvittava hyöty on saatu aikaan. Monin paikoin 1800-luvun Suomessa karjaa pidettiin vain omiin tarpeisiin, mutta etenkin 1860-luvun katovuosien jälkeen karjatalouden kehittämiseksi oli entistä painavammat syyt. Ennen huonoja satovuosia väestö oli ehtinyt kasvaa maaseudulla, mutta karjaa ei pystytty ruokkimaan tarpeisiin nähden riittävästi ja peltojen määrää oli vaikea lisätä. Hankala kierre syntyi, kun karjasta ei puolestaan saatu tarpeeksi lantaa peltojen lannoittamiseen, ja peltoja olisi pitänyt raivata lisää kasvavan väestön tarpeisiin. Näissä olosuhteissa alettiin nähdä tarve karjatalouden kehittämiseksi ja maatalouden tehostamiselle. Muutos ei tapahtunut nopeasti, mutta sen edistämiseksi Suomen alueelle perustettiin maatalousoppilaitoksia, ja erinäiset maatalousjärjestöt edesauttoivat paremman viljelytekniikan omaksumista. Monet toimet pantiin alulle jo ennen katovuosia, mutta varsinkin niiden jälkeen uudistuksiin suhtauduttiin myönteisemmin. Omavaraisuudesta haluttiin hiljalleen päästä kohti kaupallisempaa maataloustuotantoa, ja se osaltaan muutti maaseudun eläinsuhdetta pysyvästi.³

1 SKS KIA, Kalle Eskolan arkisto. Muistelmia asevelvollisuusajalta 1888. Kotelo 1.

2 Ibid.

3 Jalonen 1999, 28; Vihola 1991, 12.

Maatalouden kaupallistuminen ja karjatalouden aseman kasvu eivät olleet ainoita ajattelutapoihin vaikuttaneita muutossuuntia.⁴ Eläimet tehtiin näkyväksi osana kansansivistystä, kun ensimmäiset eläinsuojeluyhdistykset perustettiin 1870-luvulla Suomeen.⁵ Tavanomaista rahvasta haluttiin kasvattaa henkisesti ja eläinten parempi kohtelu kytkeytyi tähän ajatukseen 1800-luvun kehittyvässä Suomessa. Samaa tarkoitusta ajoivat myös erinäiset raittiusliikkeet sekä muut aikakaudelle tyypilliset yhdistykset, jotka koulivat tavallisesta kansasta tavoiltaan salonkikelpoisempaa. Erilaisten yhteiskunnallisten keskusteluiden ytimeen jäivät eläimet eri käyttötarkoituksissaan ja muuttuvissa merkityksissään sekä maaseudun ihmiset, joiden päivittäisessä arjessa suhde eläimiin rakentui niin omien tarpeiden kuin yhteiskunnan vaatimusten mukaan. Ennen tutkimuskysymyksen esittelyä kiinnitän huomioni teoriakeskusteluun, jota historian alalla käydään eläinten historiaan liittyen.

1.1. Historiantutkimus ja eläimellinen käänne

Historiantutkimus on pitkään mielletty hyvin ihmiskeskeiseksi tieteenalaksi. Länsimaalaisen valkoisen miehen historiasta on pitkin 1900-lukua tultu eteenpäin, kun historiankirjoituksessa on kiinnitetty huomiota muihin sosiaalisiin ryhmiin – esimerkiksi naisiin ja köyhiin tai erilaisiin vähemmistöryhmiin.⁶ Yksi esimerkki näkökulman laajentumisesta on ympäristöhistoria, joka on kasvaneen ympäristötietouden tulosta. Varsinaiset ympäristöongelmat ovat olleet pitkän aikavälin tulosta, mutta niihin havahtuminen 1960- ja 1970-luvuilla synnytti tarpeen tutkia ihmisen ja tämän elinympäristön välistä vuorovaikutusta. Leena Rossi kirjoitti 1990-luvun puolella, että ympäristöhistorian tarvitsee jalkautua yksilötasolle tarkastelemaan yksittäisten ihmisten valintoja ja arkisia päätöksiä, sillä luontosuhteen kannalta se toisi tutkimukseen kompleksisuutta. Ihminen vaikuttaa ympäristöön ja ympäristö ihmiseen tavoilla, joita ei välttämättä tule tiedostettua.⁷ Mielestäni eläinten historiassa tämä on yhtä olennaista. On tärkeää tutkia yksittäisten ihmisten tapoja kohdata eläimiä, sillä siten myös eläin pääsee esiin yksilönä.

Joka tapauksessa eläimellinen käänne on looginen suunta posthumanistisen ajattelun maailmassa, jossa ihmisen asemaa suhteessa muihin lajeihin arvioidaan uudestaan.⁸ Ihmiskeskeisyydestään tunnettu historiantutkimus luo sekin uusia tapoja nähdä historiaa ja tekee sen eläinten kautta. Eläimet on perinteisesti mielletty enemmän luonnontieteiden pariin kuuluviksi olennoiksi, jolloin

4 Vihola 1991, 21.

5 Turun eläinsuojeluyhdistys 1871.

6 Brantz 2010, 2–3.

7 Rossi 1995, 182–183.

8 Pearson & Weismantel 2010, 19.

niiden hyödyntäminen historian alalla on jäänyt pitkälti eläinten materiaalisesta arvosta myöntämiseen – tai kuten historioitsija Dorothee Brantz vertaa, eläimet ovat rinnastuneet sellaisiin asioihin kuten puu tai vilja. Eläimet ovat kuitenkin eläviä olentoja, ja tämä ajatus on keskiössä monen nykyisen debatin aiheuttajana.⁹

Ihmisen eläinsuhteeseen on vaikuttanut pitkälle länsimainen filosofia, josta Descartes nostetaan Brantzin toimittamassa teoksessa esiin. Eläinten tietoisuudesta väittelemisellä on pitkä perinne filosofiassa, ja Descartesin päätyminen ajatukseen, että eläimellä ei ole kieltä eikä taten sielua tai tunne-elämää, on modernin ajan perustana. Tätä päätelmää vasten eläinten hyväksikäyttö näyttäytyy täysin hyväksyttävänä asiana. Eläinten käyttäytymistieteiden tohtori Jonathan Balcomben mukaan vanhat käsitykset eläimen tunne-elämän puuttumisesta näkyvät yhä yhteiskunnassa ja niitä ovat vuosisatojen varrella vahvistaneet filosofiset, uskonnolliset ja tieteelliset näkemykset. Behaviorismi 1900-luvulla suhtautui kielteisesti eläinten tunteiden ja tietoisuuden tutkimiseen, sillä behavioristien mukaan vain ulkoisella ympäristöllä oli eläimen käyttäytymisen kannalta merkitystä. Tämä johti Balcomben mukaan siihen, että tieteellinen asennoituminen eläinten tunteisiin pysyi pitkään kielteisenä ja se oli nähtävissä vielä 1990-luvun lopulla.¹⁰ Eläinten näkymättömyys ei ole näin ollut pelkästään ihmistieteiden ongelma, vaan sitä on esiintynyt myös luonnontieteiden parissa.

Mitä historioitsija Brantz sitten pohtii historian roolista eläinten esiintuomisessa? Historiantutkimuksen alalla on perinteisesti ollut vahva pohja ihmisen toimijuudessa, jolloin eläimen hyväksyminen toimijaksi, siis oman tahdon omaavaksi tekijäksi historiassa, on haastavaa. Eläimet näkyvät historiallisissa lähdeaineistoissa, mutta siitä huolimatta ne eivät juuri näy historiankirjoituksessa.¹¹ Eläimellinen käänne¹² hakee muutosta perinteiseen ihmiskeskeiseen lähdeaineiston luentaan. Samalla se tulee kyseenalaistaneeksi ihmisen asemaa suhteessa eläimiin. Dorothee Brantz korostaa, että eläinten ottaminen mukaan historiantutkimukseen vaatii perustavanlaatuista uudelleenarviointia siitä, miten kulttuuria ja luontoa erotellaan toisistaan. Kesyeläimet ovat osa kulttuuria, sillä ne on kesytetty ihmisyyhteisöjen tarpeisiin, mutta samalla tavalla villieläimet kategorioidaan kulttuurista käsin ja kulttuurisin merkityksin. Pelkästään ihminen/eläin -jaottelu on kyseenalaistettavissa, koska ihminen kuuluu jälkimmäiseen kategoriaan luonnontieteiden puolella.¹³ Ihmistieteissä eroa eläimiin on perinteisesti tehty enemmän.

Eläimellistä käännettä käsittelevä tutkimuskirjallisuus ottaa kantaa siihen, miten eläimet voidaan ottaa huomioon historiantutkimuksessa. Esiin nousee representaation käsite. Käytännön

⁹ Brantz 2010, 3.

¹⁰ Balcombe 2014, 39–42.

¹¹ Brantz 2010, 1–2.

¹² *The Animal Turn* tai *The Nonhuman Turn*.

¹³ Brantz 2010, 3–4, 6.

tutkimustyössä se tarkoittaa sitä, että ihmisten kirjoittamia tekstejä ja niiden eri eläindiskursseja analysoidaan. Tällöin kyseessä on siis representaatio – ihmisen esittämä kuva eläimestä. Yksi eläintutkimuksen ja täten myös historian tutkimuksen kiistoista koskeekin sitä, voiko eläimiä koskaan tutkia muuten kuin representaatioiden kautta.¹⁴ Tähän on esimerkiksi historian tutkija Etienne Benson esittänyt näkemyksen, jonka mukaan eläimet voivat olla läsnä kirjoituksissa muutenkin kuin vain representaatioina. Benson uskoo, että eläin historian näennäinen mahdottomuus johtuu itse asiassa siitä, että ihmisten ja eläinten välissä on niin tiukka hierarkiajako. Tällaisen kyseenalaistus tuottaa uudenlaisen tavan lukea historiallisia lähteitä – eläimet eivät ole niissä pelkkiä ihmisen luomia kuvia, vaan omia jälkiään jättäviä olentoja. Riippuvuus eläimistä on muokannut ihmistä vuosituhannesta toiseen.¹⁵

Historialliset dokumentit voivat siis pitää sisällään muutakin kuin vain ihmisen tarkoittamaa informaatiota eli ne eivät palaudu pelkästään ihmisperspektiiviin. Ne sisältävät eläimellisiä jälkiä.¹⁶ Historiantutkimukseen jää silti kysymyksiä siitä, voivatko eläimet olla historiallisessa toiminnassa subjekteja. Se kysymys on täysin historioitsijoiden määriteltävissä. Tekemällä tutkimusta voidaan päästä lähelle vastausta – ovatko eläimet historiallisia subjekteja ja onko niiden olemassaolo ehdollinen ajassa ja paikassa? Benson myös kaipaa tulevaisuutta ajatellen enemmän dokumentointia ja arkistointia eläinten käyttäytymisestä, mihin on hyvät mahdollisuudet teknologian avulla. Historioitsijalle, joka haluaa kirjoittaa eläimistä, sellainen olisi arvokasta.¹⁷

Teknologia mahdollistaa yhä useammin materiaalin, jossa sekä ihmisten että eläinten toiminta tallentuu yksityiskohtaisemmin. Kehittyvä eläinten käyttäytymisen ja kognition tutkimus puolestaan tarjoaa keinoja eläinten ymmärtämiseen, ja on eläinten historiaa kirjoittaville varteenotettava aputiede. Eläimellisten aiheiden vieraus johtunee osin siitä, että historiantutkijat eivät pysty varmuudella sanomaan, mitä eläimet ajattelevat. Tulkintaa rajoittaa epävarmuus, mutta monitieteellinen lähestymistapa voi madaltaa kynnystä tutkia ja tulkita historiallista eläinelämää. Tärkeintä on kirjoittaa omista ajatuksistaan ja tulkinnan prosesseistaan avoimesti ja tehdä näin selväksi, mihin tulkinta eläimistä perustuu.

Historioitsija Brett L. Walker puhuu artikkelissaan siitä, kuinka ihminen ei kovin mielellään aseta itseään eläinten kanssa samaan kategoriaan, ja se käy ilmi etenkin humanististen tieteenalojen parissa. Ihmisessä on jotain ainutlaatuista, ja siitä halutaan pitää kiinni.¹⁸ Etenkin 2000-luku on kuitenkin tuottanut yhä enemmän tutkimusta, jossa eläimille on annettu toimijuus ja sitä

14 Brantz 2010, 5.

15 Benson 2011, 4.

16 Ibid.

17 Benson 2011, 7, 12–13.

18 Walker 2013, 48.

kautta se on saanut äänen osana historiallista narratiivia. Artikkelin mukaan ihmisten suhde eläimiin on intiimi, läheinen, ja ihmiset löytävät aina yhtäläisyyksiä eläimiin – onhan ihminen itsekkin eläin. Ympäristöhistoria on laajentanut näkökulmaa luonnonvoimiin yhtenä toimijana, ja eläinten historia jatkaa samalla tiellä tuoden eläimet entistä näkyvämmäksi historiassa.¹⁹ Eläimillä on oma toimijuutensa, eli niillä on taito tehdä ideasta toiminto, jolla on tarkoitus. Ihminen on muokannut eläimiä haluamukseen esimerkiksi teollistumisen nimissä, mutta koneen kaltaisia niistä ei ole koskaan tullut. Läpi artikkelin puhutaan eläinten ja ihmisten välisestä intiimiydestä, ja se korostuu esimerkiksi sen kautta, että eläinten kesyttäminen on tuonut ihmisille ja eläimille yhteisiä tauteja. Tässä yhteydessä mainitaan koira, jonka kautta ihmiseen on levinnyt eniten taudinaiheuttajia historian valossa.²⁰

Samaisessa artikkelissa on nostettu esiin huomio siitä, kuinka ihmisen suhtautuminen petoeläimiin kuvastaa monimutkaista suhdetta luontoon ja sen osana olemiseen. Petoeläimet muistuttavat meitä siitä, että olemme osa luontoa, tietyissä olosuhteissa jopa osa ravintoketjua. Ihmisellä on tarve erottaa itsensä tästä suhteesta, erottaa itsensä muista eläimistä.²¹ Etenkin suhtautuminen suteen ja sen olemassaoloon on aina herättänyt ihmisessä monenlaisia tunteita. Sudella on vahva laumahierarkia ja ne kommunikoivat lukuisin eri tavoin keskenään, puolustavat alueitaan ja saalistavat – toisinaan siellä missä ihminenkin metsästää.²² Se on petoeläin, joka jakaa ihmisen kanssa samoja intressejä, ja siksi suhde siihen on niin vaikea. Niitä on pitkään määritetty enemmän uhkakuvien kuin minkään muun aseman kautta. Kun jokin eläin, tässä tapauksessa susi, ei käyttäydy ihmisen haluamalla tavalla, se on vaarallinen. Jopa villieläimenä olemiselle on luotu oikeat normit.²³ Tällaiselta tuntuu esimerkiksi tilanne, jossa susi syö karjaa tai tappaa metsästyskoiran. Kotieläimet ovat tiukasti osa ihmisen kulttuuria ja elinkeinoa, jolloin nälkäinen susilauma on valinnut väärän saaliin. Metsästyskulttuurissa susi puolestaan saalistaa ihmisen kanssa samoja eläimiä ja uhkaa ihmisen eläinkumppanin elämää. Suden valtaa määritellä omaa olemistaan leimaa jatkuvasti ihmisen valta-asema suhteessa eläinmaailmaan ja luontoon ylipäätään. Tämä valta-asema kasvoi teknologisen kehityksen ja tieteen myötä, kun luonnon armoilta noustiin luonnon yläpuolelle sitä hallitsemaan.

Luonnon armoilla oleminen tai olemassaolon taistelu ovat tulkintoja, joita vastaan Jonathan Balcombe esittää terävää kritiikkiä. Kun luonnonvaraisten eläinten elämää kuvataan luontodokumenteissa kamppailuksi eloonjäämisestä, syntyy mielikuva, että rauhanomainen elämä

19 Walker 2013, 49, 51.

20 Ibid.

21 Walker 2013, 54–55.

22 Walker 2013, 58.

23 Lähdesmäki 2015, 188, 190.

on luonnontilassa mahdotonta. Hän vertaa tätä uutislähetystyksiin, jotka antavat maailmasta monesti hyvin synkän kuvan. Kun huomio on kärsimyksessä, lukuisat mielihyväkokemukset jäävät vaille huomiota. Stereotyyppiset kuvat villistä luonnosta ja villieläimistä tyypistävät eläinten kokemusmaailmaa. Eläimiä tarkastellaan ensisijaisesti lajinsa edustajina. Balcomben mielestä tästä seuraa, että ”menetämme kosketuksemme niiden [eläinten] yksilöllisyyteen ja aistikokemuksiin.”²⁴

Palatakseni vielä eläinten toimijuuteen nostan esiin Walkerin artikkelin keskeisen päätelmän. Ihmiset mielellään jättävät eläinten toimijuuden huomiotta, koska tarkemmin tarkasteltuna eläimet kulkevat hyvin läheisesti ihmisyyden itsensä kanssa rinnakkain.²⁵ Kun ihminen rakentaa ihmisyyttään, hän tekee sen erottamalla itsestään jotain sellaista esiin, mitä muilla eläimillä ei ole. Eläimet ovat kuitenkin olleet mitä läheisimpiä kumppaneita läpi historian ja niiden kanssa jaetaan jatkuvasti elinympäristöä ja elämää.²⁶ Eläinten toimijuuden tunnistaminen tai sen vaikeus kertoo etenkin ihmisestä ja ihmisen asemasta paljon. Jos eläin on toimija siinä missä ihminenkin, tuoko se eläimen askeleen lähemmäksi ihmisyyttä, vai pakottaako se ihmisen kohtaamaan oman eläimellisyytensä, josta on kovasti koitettu päästä eroon? Entä mikä asema esimerkiksi kielellä on? Kaisa Häkkinen on huomauttanut artikkelissaan *Eläin suomen kielessä* (2002), että kieli sekä sanasto ovat yksi osoitus eläimen ja ihmisen läheisestä suhteesta.²⁷ Vertauskuvallisissa ilmauksissa eläinsanasto on yleistä. Eläinten ominaisuudet vastaavatkin jossain määrin ihmisen tapaa toimia.²⁸ Kielen muutos voi kertoa myös muutoksesta suhteessa eläimiin. Jos eläimellistä vertauskuvaa ei ymmärretä, mitä se kertoo? Toisaalta tilalle voi tulla uusia, nykypäivän eläinkäsityksiä vastaavia ilmauksia.²⁹

Eläinten osallistaminen historiaan juontaa juurensa nykypäivään. Kysymykset eläinten oikeuksista ja hyvinvoinnista ovat kiistatta vaikuttaneet myös eläinten historian kysyntään ja sen tarpeellisuuteen. Samaan tapaan esimerkiksi feminismin nousu vaikutti historiankirjoitukseen ja nosti naiset historiantutkimuksen kohteeksi. Kirjassa *Representing Animals* vuodelta 2002 Erica Fudge haluaa korostaa, että eläinten historiaa ei kannata lukea pelkäksi ohimeneväksi villitykseksi, vaan tarve sille kulkee paljon syvemmässä halussa ymmärtää ihmisen luontosuhdetta.³⁰ Hän tunnistaa eläinhistorian ongelmat, jotka ovat keskustelussa vielä vuosikymmen myöhemminkin: dokumentit eläimistä ovat ihmisen kirjoittamia tai puhumia. Toisekseen eläinten kokemaa aikaa ei voida organisoida samalla tavalla kuin ihmisen – eläin ei ole kokenut renessanssia eikä se

24 Balcombe 2014, 51–56, 76, 262.

25 Walker 2013, 67.

26 Ibid.

27 Häkkinen 2002, 26.

28 Häkkinen 2002, 50.

29 Häkkinen 2002, 58–59.

30 Fudge 2002, 4–5.

nykytietämyksen mukaan ymmärrä historiallisia ajallistuksia. Fudgen mielestä ihminen kykenee parhaimmillaan historiaan, joka on historiaa ihmisten asenteista eläintä kohtaan.³¹ Tämän ajatuksen muun muassa Etienne Benson kyseenalaisti kritisoidessaan pelkän representaation mahdollisuutta eläinten historiassa.³²

Erica Fudge näkee eläinten historian vahvuuden nimenomaan siinä, että se tunnistaa eläimen tärkeän roolin itse ihmisyyden ymmärtämisessä ja tätä kautta pakottaa miettimään ihmisen asemaa uudestaan. Ihmiskeskeiselle historian tutkimukselle tämä voi olla kova paikka, koska menneisyyttä käydään läpi uusien, eläimellisten linssien läpi ja se haastaa ihmisen rakennetun valta-aseman.³³ Fudge ehdottaa eräänlaista antihumanistista lähestymistapaa historiaan, jossa ihmisen asema hylätään sellaisena kuin se humanistisessa historian kirjoituksessa on esitetty. Tällaisilla toimilla ihminen asettuu eläimen kanssa rinnakkain eikä sen yläpuolelle, ja siitä on mahdollista johtaa uudenlaista tapaa kuvitella menneisyys. Kun menneisyyden dokumentteja tulkitaan uudestaan, voidaan ymmärtää ihmistä aivan uudella tavalla. Ihmistä ei haluta enää eristää irralliseksi osaksi muusta luonnosta, vaikka ihminen omilla toimillaan siihen on monesti pyrkinyt. Haussa on historia, joka kieltäytyy erottelemasta ihmistä ja eläintä toisistaan ja täten kieltäytyy näkemästä näitä kahta toistensa vastakkaisina asioina. Fudgen ajattelussa ihminen ei tarkoita enää eläimen vastakohtaa, vaan kyseessä on enemmän eläin, jonka ero muihin syntyy tavasta kirjoittaa ja tulkita omaa historiaa.³⁴

Historioitsija Aaron Skabelund pohtii eläinhistoriaa etenkin imperialismin kautta ja huomauttaa, että imperialismin historiassa on paljon riippuvuutta eläimistä. Ihmiset eivät ole olleet ainoita, jotka ovat levittäytyneet uusille asuinmaille, vaan heidän mukanaan on tullut eläimiä, jotka ovat monesti levittäytyneet uusille alueille nopeammin. Kaikesta kesytyksestä huolimatta edes kotieläimet eivät ole aina ihmisen kontrolloitavissa.³⁵ Imperialismiin ja eläimiin keskittynyt tutkimus voi hyötyä eläimen toimijuuden huomioimisesta. Skabelund kiinnittää huomiota myös tutkimuksen eurosentrisyyteen. Niin eläinten kuin ihmisten kohdalla kaivataan edelleen lisää tutkimusta kolonisoitujen alueiden historiasta. Eläintutkimus heijasteleekin Skabelundin mukaan imperialismia 1800-luvulta, kun se on tieteenalana noussut ensin Iso-Britanniassa, Yhdysvalloissa ja manner-Euroopassa leviten sitten Australiaan ja siitä eteenpäin. Eläimet ovat nousseet historian tutkimuksen valtavirtaan, mutta todellinen kehitys on tapahtunut vasta sitten, kun eläinten ja ihmisten suhteet

31 Fudge 2002, 6.

32 Benson 2011, 4.

33 Fudge 2002, 11.

34 Fudge 2002, 15–16.

35 Skabelund 2013, 802–803.

esiintyvät historiankirjoissa sekä luennoilla ilman että aihepiiri on erikseen niihin keskittynyt.³⁶

Olen tässä luvussa ottanut esiin historiantutkimuksen kannalta olennaista keskustelua niin metodeista kuin laajemminkin tieteenalan suunnasta. Eläimellinen käänne pitää sisällään hyvin perustavanlaatuisia uudelleenarviointeja siitä, mitä historia tieteenalana on ja millaiseksi se voi kehittyä. Vaatimus ihmiskeskeisyydestä luopumisesta on läsnä monen alan kirjoittajan teksteissä, mutta eläinten äänen saattaminen mukaan jakaa edelleen historioitsijoita eri metodien äärelle. Representaatio, ihmisen välittämä kuva eläimestä, on muun muassa Erica Fudgen käsitys siitä, mitä historiantutkimus voi eläimistä luoda. Toisaalta taas on esitetty, että ihminen ei voi olla kokonaan kontrollissa sen suhteen, miten eläimet representoituvat dokumentteihin. Tätä ajatusta työsti jo tässä luvussakin esitelty Etienne Benson. Andria Pooley-Ebert on huomauttanut, että reilu vuosikymmen Erica Fudgen esittämien ajatusten jälkeen eläinten historia on kehittynyt, ja merkittävistä haasteista huolimatta eläinten ymmärtämiseen on enemmän mahdollisuuksia kuin aikaisemmin.³⁷ Susan Nance toimitti kirjan *The Historical Animal* vuonna 2015 ja totesi sen johdannossa, että kahden vuosikymmenen aikana eläinten tutkiminen niin humanistisilla aloilla kuin luonnontieteissä on kulkenut harppauksin. Eläinhistorioitsijoille monitieteellisyys on välttämätöntä, sillä historialla tieteenalana ei ole samanlaista kosketusta eläinten tutkimiseen kuin esimerkiksi biologialla tai eläinlääketieteellä.³⁸

Ihminen ei ole ainoa historiallinen toimija, joka on muokannut toimintaansa ja samalla vaikuttanut omaan kehityskulkuunsa. Yhtä lailla eläimet ovat hakeutunut ihmisryhmien lähelle, huomanneet kenties ruuansaannin helpottuneen, ja kesyyntyneet. Eläinten valinnat ovat siis merkittävällä tavalla vaikuttaneet myös ihmisten elämään. Harriet Ritvo, joka on jo 1980-luvulla kirjoittanut viktoriaanisen ajan Englannista ja sen ajan ihmisten suhtautumisesta eläimiin, huomauttaa, että on tärkeää kiinnittää huomiota eläinsuhteen moninaisuuteen. Yhteiskunta koostuu erilaisista ihmisistä ja eläinten kohtelemisen tapoihin heijastuvat nämä erilaisuudet mitä suuremmissa määrin. Kiistanalaisuudet tai erimielisyydet siitä, miten eläimiin tulisi suhtautua, paljastavat ihmisluonteesta tai ihmisryhmästä paljon.³⁹

Eläimellinen käänne tarvitsee kehittyäkseen myös kriittistä otetta. Suuntaus, joka pyrkii tuomaan eläimen keskiöön, on edelleen kaikesta huolimatta kovin ihmiskeskeinen. Kun tavoitteeksi asetetaan ihmisen itsensä uudelleenmäärittely, lähestymistapa on ymmärrettävästi ihmisyydessä ja sen merkityksessä – ihmisessä itsessään. Pelkkä representaatio ei kaikille teoreetikoille riitä. Eläinten

36 Skabelund 2013, 805.

37 Pooley-Ebert 2015, 152.

38 Nance 2015, 6–8.

39 Ritvo 1994, 122–123.

tuominen esiin on osa laajempaa ymmärrystä siitä, mihin instituutioihin ne on sidottu ja millaisten toimintojen mahdollistajia eläimet ovat. Kun käsitys eläimistä muuttuu, ihmisyyys seuraa perässä.⁴⁰ Jälkimmäiseen voi katsoa kuuluvaksi niin rakennetun yhteiskuntajärjestelmän kuin kulttuurin laajemminkin. Historiantutkimuksen vahvuus on siinä, että se voi eläinten kautta tulkita mennyttä aikaa yhä uudelleen ja samalla haastaa käsitystä ihmisen omasta taipaleesta, jota ei voida eläimellisen käänteeseen valossa eristää kaiken muun yläpuolelle. Eläimellinen käänne ei häivyttä ihmistä pois, vaan tuo eläinten mielenmaiseman osaksi historiantutkimusta. Historialla tieteenalana on mahdollisuuksia tuoda julkiseen keskusteluun näkökulmia eläimistä, jotka eivät ole puhtaan luonnontieteellisiä.

Tässä vaiheessa on huomioitava, että ihminen/eläin -kategorisointi on jo itsessään erottelulle perustuva. Suomalaisessa kirjallisuudessa on käytetty toisinaan sanoja *ihmiseläin* ja *toislajinen eläin*, jolloin ihminen palaa lähemmäksi eläimellisyyttä eikä erottaudu niin vahvasti kaiken muun yläpuolelle.⁴¹ Kategoriat ovat sosio-kulttuurisia ja sosio-poliittisia rakennelmia, eikä ihmisen ja eläimen erittely poikkea tästä.⁴² Ihminen/eläin -jakolinja on mahdollista kuitenkin tutkimuksessa perustella niin, että ne eivät ole toisiaan poissulkevia. Ihmiseen terminä liittyy yhtä lailla käsitys eläimenä olemisesta esimerkiksi biologian puolella, vaikka humanistisilla aloilla tätä puolta ei ole aktiivisesti tuotu esiin. Eläimellinen käänne kyseenalaistaa ihmisen liiallisen erottelun muusta eläinkunnasta ja vähintään muistuttaa, että ihminen ja eläin eivät ole toistensa vastakkaisuuksia edes ihmistieteissä. Vaikka teoriapohjainen keskustelu antaa jo avaimia eläimellisen näkökulman löytämiseen, vain tutkimuksen tekemisellä voidaan lopulta päästä lähemmäksi vastauksia.

Selvennän vielä oman tutkimukseni asettautumista suhteessa eläimelliseen käänteeseen. Tarkoitus ei ole vain tutkia ihmisiä, jotka hyödyntävät eläimiä arjessaan, vaan tehdä eläimistä näkyvä osa maatalouden historiaa. Haluan kiinnittää enemmän huomiota vuorovaikutussuhteisiin, joita ihmisten ja eläinten välille on kehittynyt. Tämä tarkoittaa kysymyksenasettelua niin, että se huomioi myös vaikutukset eläimiin. Kun tarkoitus on selvittää, mikä eläinten merkitys oli agraariväelle, on kysyttävä myös, mikä merkitys eläimillä on ollut yhteiskunnalle. Mitä maatalouden kaupallistuminen ja uudet tuotannon tavoitteet ovat merkinneet eläimelle ja miten se on muokannut eläinsuhdetta?

Maatalouden karjatalouspaineisuuden kasvuun liittyi läheisesti moni eläimiä koskettava seikka, kuten karjanjalostus ja eläinlääkinnän parantuminen. Taudit eivät siis välttämättä koituneet eläinten kohtaloksi samalla tavalla kuin vuosisata aiemmin, ja toisaalta parhaimpia eläimiä palkittiin

40 Pedersen 2014, 13–17.

41 Kts. Aaltola 2015, 7–13.

42 Dalke & Wels 2016, 207.

maatalousnäyttelyissä. Tällainen toiminta oli eläinten kannalta varsin merkityksellistä, kun ihmisen kannalta hyödyllisimpiä ominaisuuksia pyrittiin jalostamaan pidemmälle ja paremmiksi. Ruokinnan parantumisella oli myös positiivinen vaikutus karjaan ja maidontuotantoon, ja tätä painottivat muun muassa maatalousoppilaitokset, joiden resurssit mahdollistivat karjanhoidon kehittämisen. Kaikkien näiden toimien keskiössä olivat eläimet ja niiden omistajat. Eläinten huomioiminen osana kokonaisuutta on tärkeää, koska niiden olemassaololla on ollut suuri merkitys koko maatalouden kehityksen kannalta. Jos lehmä ei lypsänyt, maitoa ei myyty. Jos ruoka ei riittänyt, maitoa ei tullut. Koko tuotanto oli lopulta riippuvainen siitä, mitä eläimet mahdollistivat, ja sopeutuivatko ne ihmisen haluamiin muutoksiin.

Nämä edellämainitut asiat ovat syitä siihen, miksi lähestyn eläimiä omassa tutkimuksessani. Se tapahtuu hyvin ihmislähtöisen aineiston kautta, jolloin ihmisten oman äänen rinnalla kulkee eläimen representaatio. Eläimellinen käänne on herättänyt keskustelua siitä, voiko aineistossa esillä oleva eläin olla muutakin kuin representaatiota. Palaan tähän ajatukseen työni lopussa, jolloin pystyn pohtimaan sitä tehdyn tutkimuksen valossa. Silloin on myös antoisaa tarkastella sitä, mitä tällainen eläintä huomioonottava lähestymistapa on tuonut aikakauden tulkintaan lisää.

1.2. Tutkimuskentän kartoitus

Eläimellisen käänteenteoreettista keskustelua on käyty englanninkielisessä tutkimuksessa enemmän. *Representing Animals* (2002) on vuosituhannen alun tutkimusta ja puhuu eläimen esittämisen tavoista. Sen ensimmäinen osa keskittyy historiaan ja siinä Erica Fudge pohtii, mistä eläinten historia koostuu. Eläimellisen käänteenteoreettisissa hahmottamisissa esimerkiksi monitieteellinen teos *Making Animal Meaning* (2011) on kattava katsaus siihen, miten ihminen rakentaa ja jatkuvasti uusintaa suhdettaan eläimiin. Samalla se esittää sopivia metodeja tutkimuksen tarpeisiin. Historiakeskeisempi on *Beastly Natures: Animals, Humans, and the Study of History* (2010), jonka artikkeleissa historiallista eläintä lähestytään monista eri näkökulmista. Teoriaosuus keskittyy siihen, miten eläimiä voisi paremmin huomioida historiantutkimuksessa, ja muut artikkelit ovat käytännön tutkimustyötä eläimellisistä aiheista – keskiössä ovat vuorovaikutus, kulttuuriset tavat ja eläinten hyödyntämisen tavat. Eläinten historian kysymyksiin, teemoihin ja metodeihin pureudutaan myös kirjassa *The Historical Animal* (2015).

Eläimet on Suomessa otettu osaksi yhteiskunta- ja kulttuuritieteellistä tutkimusta 2000-luvun mittaan. Henni Ilomäen ja Outi Lauhakankaan toimittama teos *Eläin ihmisen mielenmaisemassa* on 2000-luvun alun katsaus eläimen ja ihmisen välisen suhteen kehitykseen aina pyyntikulttuurin ajoista nykyaikaan. Eläintutkimusverkosto on ollut olemassa vuodesta 2004 lähtien, mutta nykymuodossaan se on Yhteiskunnallisen ja kulttuurisen eläintutkimuksen seura.⁴³ Seura julkaisee omaa tieteellistä lehteään.⁴⁴ Kyseessä on monitieteellinen yhteisö, joka pyrkii tuomaan eläintutkimuksen tekijöitä yhteen. Mukana on myös historiantutkimusta kasvavassa määrin, mutta edelleen merkittävä osa tutkimuksesta tapahtuu muilla tieteenaloilla etenkin opinnäytteitä tarkasteltaessa. Historian alalta esiin nousee vuonna 1995 valmistunut Päivi Salosen pro gradu *Oikeutta kaikille: eläinsuojeluaatteen vakiintuminen Suomessa 1890-1900*. Antiikin eläinsuhteesta kertoo vuonna 2015 suomennettu teos *Plutarkhos: Eläinten älykkyydestä ja muita kirjoituksia*. Kulttuuriantropologian alalta on ilmestynyt vuonna 2013 Riitta-Marja Leinosen tutkimus *Palvelijasta terapeutiksi. Ihmisen ja hevosen suhteen muuttuvat kulttuuriset mallit Suomessa*. Vuonna 2015 julkaistu *Eläimet yhteiskunnassa* on useamman kirjoittajan teos yhteiskunnan suhteesta sen eläimiin ja tarjoaa näkökulmia aina tuotantoeläinten pidosta villieläimiin. Tiina Miettinen ja Hilja Toivio toteavat artikkelissaan ”Jalorotuisuuden juurilla. Ihminen ja hevonen” (2016) sen, että Suomen historiatieteissä eläinten merkitys on vielä tekeytymässä.⁴⁵ Tutkimus voi

43 Seuraksi se muuttui vuonna 2009.

44 *Jälki – Yhteiskunnallisen ja kulttuurisen eläintutkimuksen joulukuun lehti.*

45 Miettinen & Toivio 2016, 175–176.

kuitenkin vastata tähän tarpeeseen.

Eläimet on otettu huomioon vuonna 2014 alkunsa saaneessa Suomen Akatemian tutkimushankkeessa *Eläinten toimijuus yhteiskunnassa: näkökulmia Suomeen 1890-2040*. Turun yliopiston historian sekä kansatieteen oppiaineissa tapahtuva tutkimus on humanistisen eläintutkimuksen kannalta edistysaskel ja tuo käytäntöön sen, miten historian tutkimuksen metodit taipuvat eläinten ja ihmisten suhteiden tutkimiseen. Tutkimushankkeessa mukana olevat Tuomas Räsänen ja Taina Syrjämaa ovat toimittaneet hiljattain kirjan *Shared Lives of Humans and Animals: Animal Agency in the Global North* (2017). Syrjämaa hyödyntää kirjaan kirjoittamassaan artikkelissa ”Spectacles of Modern Companionship. Men, Dogs and Early Finnish Dog Shows” koirien käyttäytymiseen liittyvää tutkimusta ja tulkitsee lähdeaineistossa esiintyviä koiria.

Suomalaisessa elämäkerrallisessa historian tutkimuksessa on kirjoitettu hevosista. Katri Helminen tuo esiin humanistisen eläintutkimuksen käsitteen omassa artikkelissaan juoksijaori Lapukasta, ja sitoo eläimen elämän suurempiin yhteiskunnallisiin tapahtumiin. Helminen huomio historian tutkimuksen mahdollisuuksista on osuva – eläimen jättämiä jälkiä voidaan lukea samaan tapaan kuin sellaisen ihmisen, joka ei itse ole kirjoittanut tai puhunut elämästään mitään. Eläimen toimijuutta Helminen kommentoi siten, että juoksijaori Lapukan tapauksessa hevonen oli osa sen lähipiirin yhteisön identiteettiä ja sen menestys sekä osallisuus kertoivat paljon myös hevosesta itsestään.⁴⁶ Sen omat luonteenpiirteet ovat siis vaikuttaneet hevosen elämänsä kulkuaan ja sitä kautta myös lukuisiin ihmisiin sen ympärillä. Tällainen vuorovaikutussuhde on humanistisen eläintutkimuksen ymmärryksen ytimessä.

Oma tutkimukseni ei ole elämäkerrallinen, mutta liikkuu biografian tavoin yksilötasolla sekä yhteiskunnassa yleisemmin, jolloin biografisen tutkimusperinteen tuntemus ja sen anti on teoriataustassa läsnä. Kun lukee historiateoreettista keskustelua eläimellisen käänteen ulkopuolelta, pystyy paremmin hahmottamaan, kuinka isosta asiasta on kysymys. Perusolettamus, jolla historiaan on vielä 2000-luvun alussa suhtauduttu, rakentuu sellaisen ajattelun ympärille, että historia tutkii ihmisen menneisyyttä.⁴⁷ Voisiko eläimellisen käänteen pohjalta tätä perusolettamusta muokata uuteen suuntaan? Jo se, että eläimet on otettu mukaan ja niistä kirjoitetaan yhä uudelleen on askel suuntaan, jossa ihmisen menneisyys ei irrottaudu omaksi erityiseksi linjakseen, vaan ihmisen toimijuus mahdollistuu muiden toimijoiden kautta ja vuorovaikutuksessa näiden kanssa.

Nykyisin historian tutkimuksen keskustelut ovat määrittäneet eläintä yhä laajemmin eri historian aloihin kuuluvaksi eikä sitä voida typistää pelkästään ympäristöhistoriaan.

46 Helminen 2014, 187–188, 200.

47 Louekari et al 2004, 9.

Ympäristöhistorialliset kysymykset ja sen kehitys ovat kuitenkin raivanneet tietä eläimellisen käänteeseen kaltaisille suuntauksille. Ihmisen ja luonnon suhde tulee esiin myös Maria Suutalan aatehistoriallisessa tutkimuksessa *Onnellisia lehmiä ja viisaita ihmisiä* vuodelta 2008. Teos kuvaa Ahvenanmaan saaristolaiskulttuuria ja luontaistaloutta, ja Suutala on toteuttanut työnsä haastatteluiden kautta. Se siis sivuaa myös ihmisen eläinsuhdetta, kun saaristolaiset kertovat omista kotieläimistään ja niiden merkityksestä, mutta ottavat puheeksi muutkin eläimet. Tällaisia ovat esimerkiksi sellaiset luonnonvaraiset eläimet, jotka ovat kilpailleet samasta ravinnosta ihmisen kanssa.⁴⁸ Taija Kaarlenkaski on tutkinut eläimen ruumiillisuutta ja materiaalisuutta suomalaisen karjatalouden modernisaation kontekstissa ja tuo esiin sen, kuinka maidon merkityksen kasvu esineellisti lypsylehmää. Eläimen toimijuus kävi selväksi eritoten sen kautta, kuinka sen epätoivottua käytöstä pyrittiin hallitsemaan.⁴⁹ Hänen kirjoituksensa löytyy kirjasta *Affect, Space, and Animals* (2015), joka on useamman kirjoittajan teos eläinten ja ihmisten suhteista. Kaarlenkasken tutkimusaihe liittyy läheisesti agraarin ihmisen ja lehmien suhteisiin. Hänen väitöskirjansa vuodelta 2012 on *Kertomuksia lehmästä: tutkimus ihmisen ja kotieläimen kulttuurisen suhteen rakentumisesta*. Siinä hän on tutkinut vuonna 2004 järjestetyn Ei auta, sanoi nauta -kirjoituskilpailun tuottamia tekstejä. Samaisen kirjoituskilpailun tekstejä on julkaistu muun muassa Juha Kuisman toimittamassa teoksessa *Meidän lehmät* (2005).

Eläimistä puhuttaessa on mainittava myös Jouko Teperin tutkimus 1800-luvun suomalaisten suhteesta susiin. Kyseinen teos on julkaistu vuonna 1977 ja se ajoittuu aikaan, jolloin susi on jo ollut rauhoitettu Suomessa.⁵⁰ Johdannossaan Teperi mainitsi, että yhteiskunnallinen keskustelu sudesta tuohon aikaan osoitti sen, että ihmisen ja suden suhteesta tiedettiin varsin vähän eikä historian tutkimuksessa oltu tutkittu susikysymystä juurikaan.⁵¹ Yhteiskunnalliset keskustelut ovat kautta aikain tarjonneet myös historian tutkimukselle tekemistä. Nykypäivänä moni tutkimus on tieteenaloja ylittävää ja tietoa yhdistävää, ja esimerkiksi Auli Bläuerin yleisteos *Voita, villaa ja vetoeläimiä* on arkeologiaa, historiaa ja genetiikkaa yhdistelevä tutkimus suomalaisen karjanhoidon varhaisista vaiheista. Sen tarjoama tieto karjanhoidon ja alkuperäisrotujen ominaisuuksista on keskeinen, kun käsittelen omassa työssäni karjanhoidon tehostamisen periaatteita ja niiden asettamia vaatimuksia koskien eläimiä.

Teppo Viholan teos *Leipäviljasta lypsykarjaan* vuodelta 1991 on edelleen hyvä perusteos maaseudun muutoksista 1870-luvulta lähtien. Pertti Haapalan toimittama *Talous, valta ja valtio: tutkimuksia 1800-luvun Suomesta* kuuluu myös aikakauden yleiskuvaa hahmottaviin teoksiin.

48 Suutala 2008, 26.

49 The Animal Turn -seminaari 16.11.2017, Tampereen yliopisto.

50 Suomessa susi rauhoitettiin vuonna 1973.

51 Teperi 1977, 5.

Yleisteoksista *Suomen maatalouden historia*, ja siitä osat yksi ja kaksi ovat edellämainittujen teosten kanssa tutkimukseni raameja luomassa. Useamman eri näkökulman maatalouteen ja ympäristöön tarjoaa puolestaan teos *Myrkyn kylvöä vai puhdasta luontoa: maaseutu, ympäristö ja historia*, joka on Turun yliopiston julkaisu vuodelta 1999. Se käsittelee monipuolisesti eri maatalousaiheita ja yhdessä sen artikkeleista pohditaan, kuuluvatko kotieläimet ympäristöhistoriaan. Eläimet on vajaa kaksikymmentävuotta myöhemmin otettu laajemmin mukaan eri historian tutkimuksen aloille, mutta artikkelin pohdinta kuvastaa mainiosti sitä, kuinka eläimet ovat etsineet paikkaansa historian tutkimuksessa. Artikkelin kirjoittaja Raija Ollila tarkasteleekin tekstissään sitä, miten erilaisia eläimiä on käsitelty tutkimuksessa – kotieläimet ovat liittyneet karjatalouden kehitykseen ja villieläimet ovat olleet karjan pahimpia uhkia. Luonnonvaraiset eläimet on helpompi käsittää kuuluvaksi ympäristöhistoriaan, mutta kotieläin on kulttuurisesti hyvin läsnä ihmisen jokapäiväisessä elämässä, jolloin sen ja ihmisen välinen suhde on monimutkaisempi.⁵² Kirjalle jatkoa on vuoden 2000 teos *Horjutettu tasapaino ja kadotettu harmonia – maaseutu, yhteisö ja muutos*, jossa maaseutuyhteisöjen kokemia muutoksia käsitellään useiden eri artikkelien kautta. Mukana on myös Raija Ollilan artikkeli naudatuberkuloosista ja sen vaikutuksista Suomen alkuperäiskarjaan.

Ihmisten arki kytkeytyi maaseutuun ja sen muutoksiin, mutta myös sivistyskasvatus ja erilainen järjestäytyminen olivat osaltaan arkeen liittyneitä asioita 1800-luvun jälkimmäisellä puoliskolla. Kansan kokemukset ovat olleet päällimmäisenä vuonna 2006 julkaistussa *Modernisaatio ja kansan kokemus Suomessa 1860-1960* -kirjan artikkeleissa. Kirjassa nostetaan keskiöön modernisaation vaikutukset tavallisten ihmisten arkeen ja samalla se haastaa käsityksen muutosprosessien yhtenäisyydestä. Uudistukset ovat aina herättäneet myös vastarintaa ja epäilyksiä.

1.3. Tutkimuskysymys ja tutkimuksen lähtökohdat

Tutkimuksessani käsittelen suomalaisen maatalouden suhdetta kotieläimiin 1800-luvun puolivälistä aina 1900-luvun alkuun. Pääpaino on kolmella viimeisellä vuosikymmenellä, eli 1870-luvulta 1890-luvun viimeisiin vuosiin. Miten maaseudun tilallis- ja torppariväki arvotti kotieläimiä päivittäisessä elämässään? Miten kotieläimiä arvotettiin yhteiskunnallisessa keskustelussa? Minkälaisia merkityksiä kotieläimet saivat aikana, jolloin katovuodet olivat syöneet perinteiseen viljanviljelyyn pohjaavan maatalouden jatkumon, ja luoneet kannustimen karjatalousvaltaisen maatalouden kehittämiseksi?⁵³ Tarkoitukseni on ihmisten arkista elämää sekä maatalouslehtiä läpikäymällä

⁵² Ollila 1999, 79–81.

⁵³ Vihola 1991, 9–12.

pohtia yhteiskunnallisten olojen roolia eläinsuhteen kehittämisessä ja sitä, millä tavalla nämä kaksi eri tahoa jäsensivät eläinten elämää. Eläimille annetut merkitykset vaikuttivat myös siihen, minkälaisia päätöksiä ihmistoimijat tekivät eläimiä koskien. Eläimet perheen omavaraisuuden mahdollistajina johtivat erilaisiin toimiin kuin eläimet varallisuuden mahdollistajina. Jälkimmäinen vaati eläinten tuottavuuden parantamista, mikä puolestaan merkitsi ruokinnan, jalostuksen ja eläinlääkinnän onnistumista. Samalla eläinten epätoivottua toimijuutta, kuten esimerkiksi sattumanvaraista lisääntymistä, pyrittiin hallitsemaan.

Eläinten toimijuus käsittää tutkimuksessani eläinten lajityypillisen käyttäytymisen. Se on toimintaa, jolla on vaikutus, kohdistui vaikutus sitten ihmiseen tai lajikumppaniin. Eläinten toimijuuden kannalta ei ole olennaista erottaa sitä, onko eläimellä tietoisuus omasta toiminnastaan. Kaikki eläimen toiminta on toimijuutta, ja se vaikuttaa sitä ympäröivään todellisuuteen. Tällainen lähtökohta on esimerkiksi Turun yliopiston tutkimushankkeessa, joka käsittelee eläinten toimijuutta yhteiskunnassa. Toimijuuden käsite ei ole tieteenaloilla yhdenmukainen, mutta oletuksena on monesti, että toimija kontrolloi omaa tekemistään ja aloittaa jonkin toiminnon. Eläinten kognition tutkiminen pohjaa sekin oletukseen, että eläimellä on mieli. Natalie Evans on kirjoittanut osuvasti, että vaikka eläintä tarkasteltaisiin termein, jotka on normaalisti varattu ihmiselle, ei se automaattisesti tarkoita, että asiat tapahtuisivat täsmälleen samalla tavalla eläimen mielessä. Hän puhuu eläinten käyttäytymisen tutkimuksesta, jossa puhutaan esimerkiksi eläinten mieltymyksistä ja haluista.⁵⁴ Mielestäni tällainen ajattelu pätee hyvin myös toimijuuden käsitteeseen. Sen avulla jäsennetään, tutkitaan ja tehdään eläintä näkyväksi, mutta se ei silti oleta, että eläimen toimijuus ja ihmisen toimijuus olisivat kaksi samanlaista asiaa. Olisi kuitenkin virhe olettaa, etteikö niillä olisi mitään yhteistä.

Vanhassa, Suomen talonpoikaisluokasta ja maataloudesta kertovassa historiateoksessa puhutaan maatalouden järkiperaistamisesta, jolla siis tarkoitettiin etenkin karjatalouden uudistuksia.⁵⁵ Tämä oli selkeä kehityssuunta ja sillä oli vaikutusta niin agraariväestöön kuin karjaankin. Maatalousoppilaitokset ja -kirjat olivat aikakaudelle tyypillisiä, ja etenkin kirjallisesti opastettiin kotieläinten parempaan hoitoon sekä karjan kehittämiseen jalostamalla. Se ei kuitenkaan tarkoittanut, että vaikutus olisi ollut välitön. Samaisessa historiateoksessa, jossa otetaan esiin järkiperainen maatalous, puhutaan myös siitä, kuinka talonpojat harvoin lukivat tai edes ymmärsivät maatalouskirjallisuutta.⁵⁶ Näin on todennut myös myöhempi tutkimus 2000-luvulta sillä lisäyksellä, että maatalousoppilaitoksista saatu oppi keskittyi pitkään kasvinviljelyn parantamiseen

⁵⁴ Evans 2013, 13–14.

⁵⁵ Liakka 1936, 115.

⁵⁶ Laiho 1936, 119.

– karjan hoitamiseen keskittynyt opetus kasvoi vasta 1800-luvun viimeisinä vuosina.⁵⁷ Kokemukset eläinten kanssa olivat todennäköisesti vaihtelevia ja riippuivat tilan varallisuudesta. Niukkuus rajasi mahdollisuuksia uudistaa maataloutta, ja vaikutti niin ihmisten kuin eläinten elämään.

Suhtautuminen eläimiin pysyy ajankohtaisena vuodesta ja vuosikymmenestä toiseen. Eläinsuojelulainsäädännön muutokset, tuotantomuotojen eettisyys, eläinten oikeudet ja eläinten oikeanlainen kohtelu, sekä petoeläimet ovat vain muutamia poimintoja mediassa esillä olleista aiheista. Avaamalla historiaa ja tuomalla esiin yhden ajanjakson näkemyksiä keskusteluun pyrin antamaan perspektiiviä ja taustoitusta siitä, minkälaiselta pohjalta nykyinen arvomaailma on kehittynyt ja mitä muutoksia siinä on tapahtunut. Tällaisten asioiden ymmärtäminen antaa eväitä myös omien arvojen pohtimiseen. Miten suhdetta eläimiin tulisi tänä päivänä ja aikana rakentaa?

Eläinten kohteluun vaikuttaa suuresti se, minkälaiseksi eläin mielletään ominaisuuksiltaan ja mikä on sen funktio yhteiskunnassa. Lemmikkieläimeen kohdistuvat inhimillisemmät arvot ja ominaisuudet, sitä voidaan puhutella hän-pronominilla, ja se on yksilö siinä missä ihminenkin. Samalla lemmikki toimii yhtymäkohtana luontoon, josta ihminen monesti kokee erkautuneensa. Lemmikkieläin hahmottaa maailmaa eri tavalla ja opettaa ihmistä havainnoimaan ympäristöään uudenlaisesta perspektiivistä.⁵⁸ Koska lemmikin ei tarvitse olla taloudellisen toimeentulon lähde, suhde siihen on tunteiden ja kiintymyksen kautta luotu.⁵⁹ Lisäksi empiirinen tutkimus on osoittanut suuntaan, että lemmikin läsnäolo kasvattaa kunnioitusta eläimiä kohtaan ja vaikuttaa ihmisten käsityksiin siitä, miten eläimiä tulisi kohdella.⁶⁰ Toisessa ääripäässä on tehotuotannon eläin, jonka nimenä on numerosarja. Kun eläin kasvaa talouden tarpeisiin, sen hyvinvoinnin käsite liukuu yhä kapeammaksi. Tätä ajatusta esimerkiksi Kristo Muurimaa on havainnollistanut sillä, että tilavaatimukset eläintarhassa asuvan naalin ja turkistarhoilla elävän naalin suhteen ovat lainsäädännössä kuin toistensa vastakohdat.⁶¹

Vapaana luonnossa elävä peto jäsentyy puolestaan eri tavalla kuin lemmikkieläimenä asuva kissa tai koira. Onko villiintynyt lemmikkikissa enää söpö ja pörröinen, tunteva yksilö? Henkilökohtainen suhde eläimeen yksilöllistää eläintä enemmän kuin yhteiskunnallinen suhde. Matti Sarmela on pohtinut eläintä osana kehitysuskoa⁶², mikä on relevantti tekijä edelleen, kun navettarakennuksessa lypsävät robotit ja laboratorioissa muunnellaan eläinten geenejä parhaimman ja täydellisimmän tuotantoeläimen aikaansaamiseksi. Tieteen kehitys on aina heijastunut eläimiin. Sarmelan mukaan

57 Vihola 2004, 198–201.

58 Kts. Ilomäki & Lauhakangas 2002, 20.

59 Serpell & Paul 1994, 129.

60 Serpell & Paul 1994, 140–141.

61 Kts. Muurimaa 2015, 254.

62 Sarmela 2002, 181–183.

kehitysuskon mytologia maalailee menneisyyden aina huonompana kuin nykyisyyden, ja nostaa teknisen kehityksen asiaksi, joka tekee eläimen elämästä paremman.⁶³ Siirtyminen lypsykarjavaltaiseen maatalouteen 1800-luvun lopun Suomessa sisälsi niin ikään ajatuksen eläinten elinolosuhteiden parantumisesta.

1.4. Lähdemateriaali

Työni kannalta merkittävimmän lähdeaineiston muodostavat aikalaislehdet sekä maaseudun ihmisten omat kertomukset. Sellaiset lehdet, kuten *Lukemisia maamiehille*, *Maanviljelyslehti* sekä *Suomen maanviljelyslehti*, sisälsivät laajasti erilaisia aiheita koskien maataloutta ja sen kehittämistä aina viljelyksestä eläinlääkintään. Näitä tarkastelemalla luon kuvan siitä, mitkä tekijät ovat nousseet merkittäviin rooleihin maatalouden liikkeessä kohti karjatalousvaltaista aikaa. Työni rajauksen kannalta keskityn nimenomaan toimiin, jotka ovat vaikuttaneet eläimiin. Tilastolähteistä haen tietoa eläinten lukumääristä sekä maanviljelyn tilasta, ja näissä hyödynnän muun muassa *Katsaus Suomen taloudelliseen tilaan* -tilastoaineistoja 1800-luvun viimeisiltä vuosikymmeniltä. Ne kertovat esimerkiksi maatalousopistojen perustamisesta, mutta myös toimenpiteistä, joilla karjataloutta on pyritty parantamaan Suomessa.

Aikakauslehdistä *Lukemisia maamiehille* oli Viipurin alueella vuosina 1849-1850 ilmestynyt ensimmäinen suomenkielinen, maatalouspainotteinen lehti. Lehti julkaistiin aikana, jolloin suomenkielisten kirjoittelun sensuuri oli hyvin tiukka. Viipurin seudulla vuosisadan puoliväli oli kuitenkin vilkastuttanut tahtoa kansan sivistämiseen, ja *Lukemisia maamiehille* -lehden toimittaja Pietari Hannikainen suhtautui valistamiseen myönteisesti.⁶⁴ Lehti halusi levittää tietoutta erilaisista maanviljelyn tavoista ja näyttää, miten eri puolilla maata maanviljelys toteutui. Lehti oli Viipurin maanviljelysseuran julkaisema. Ensimmäisen numeron johdannossa toimitus korosti, että se ei halua opettaa ketään miten parhaiten hoitaa omaa maata tai karjaansa. Tarkoitus oli vain levittää toimintamalleja maamiehiltä maamiehille, jolloin jokainen oli vapaa itse päättämään, mitkä keinot ottaa omalla tilalla käyttöön.

Viipurin maanviljelysseuran toiminnassa olikin tietävästi paljon talonpoikia mukana, jolloin se ei ollut pelkästään ylempien säätyjen hanke.⁶⁵ Se oli silti mitä enemmän määrin valistukseen ja sivistykseen nojaava lehti. ”Kauppa, tiedot, ja taidot, kirjoitus ja kirjan paino tekevät koko ihmiskunnan ikään kuin yhdeksi yhteisyydeksi eli ainoaksi perheeksi, jolla on hallussa koko

⁶³ Ibid.

⁶⁴ Tommila & Salokangas 1998, 41, 50–52.

⁶⁵ Niemelä 2003, 483.

maailma.”⁶⁶ Tässä on selvästi luettavissa ajatus, että tietoa on levitettävä ja saatettava mahdollisimman laajan väestönosan tietoon. Tarpeen tullen tietoa haettiin siis myös muista maista ja tuotiin aikakauslehtien sivuille. *Lukemisia maamiehille* -lehden jälkeen ilmestyi Turussa vuosien 1851-53 ajan *Suomen Huoneenhallitus Seuran Sanomia*, joka oli Suomen Talousseuran julkaisu. Talousseuran toimintaan otettiin ensimmäiset talonpojat mukaan 1860-luvun alussa. Lehdet olivat lyhytikäisiä ja tilaajia oli vähän – myös ruotsinkielisillä maatalouslehdillä oli vaikeaa 1800-luvun puolivälissä.⁶⁷

Maanviljelyslehden ensimmäinen numero ilmestyi tammikuussa 1872. Sitä alettiin julkaista yli kaksi vuosikymmentä myöhemmin kuin *Lukemisia maamiehille* ja tämä näkyi lehden sisällössä. Kaupallistuminen tuotiin esille jo johdannossa, ja sen kehittymisen esteitä nostettiin jalustalle heti alkuun: pääomaa ja myytäviä tuotteita oli maaseudulla liian vähän.⁶⁸ Aikakauslehtiä maanviljelystä oli vielä 1870-luvun alussa vähän, mutta suomenkielisen lehdistön osuus oli jo nousussa. Aikakauslehtien osalta nousu ajoittui 1880-luvulle.⁶⁹ *Maanviljelyslehti* oli katovuosien jälkeen yksi ensimmäisistä aikakauslehdistä aiheeseen liittyen. Vaikka lehti jäi lyhytikäiseksi, käytännön työ maanviljelysalojen parantamiseksi jatkui. Edellytykset menestyvän maatalouslehden perustamiselle kasvoivat vuosi vuodelta.

Kahteen aikaisempaan lehteen verrattuna vuonna 1887 ensimmäisen kerran julkaistu *Suomen maanviljelyslehti* oli jo edeltäjiään suositumpi. Agronomi T. Forssell, joka oli ollut perustamassa *Maanviljelyslehteä* vuonna 1872, oli mukana perustamassa *Suomen maanviljelyslehteä* yhdessä August Vartiaisen kanssa.⁷⁰ Lehden julkaisuaika ei jäänyt kahteen vuoteen, vaan lehti ilmestyi Helsingissä aina 1800-luvun viimeisille vuosille asti. Helsingin seutu oli edistyksellisimpiä karjatalouteen siirtymisen suhteen, ja Teppo Viholan mukaan karjatalouden merkittävä asema oli saavutettu siellä jo 1870-luvun koittaessa, kun se muualla eteni hitaammin.⁷¹ Edellytykset maatalouslehden menestymiselle olivat siis 1880-luvun lopulla jo huomattavasti paremmat kuin 1870-luvun alussa. Ensimmäisessä numerossa todettiin, että aiemmat yritykset maanviljelysteemaisten aikakauslehtien julkaisemiseksi olivat jääneet heikoiksi, koska tilaajia ei ollut tarpeeksi. Uuden lehden perustamista kuvattiin alkuun uhkarohkeaksi, mutta että kysyntää maanviljelyslehdelle oli ollut ja siksi sellainen jälleen perustettiin.⁷² Lehmien lukumäärä oli Suomessa nousemaan päin 1880-luvulla ja lypsykarjatalous kehittyi hiljalleen myös laadullisesti,

66 *Lukemisia maamiehille* nro 1. 1849, 6–7.

67 Valonen 1991, 266, 268–269.

68 *Maanviljelyslehti* nro 1. 1872, 1–4.

69 Tommila & Salokangas 1998, 77.

70 Valonen 1991, 270.

71 Vihola 1996, 297–298.

72 *Suomen maanviljelyslehti* nro 1. 1887, 2.

mikä tarkoitti sitä, että yksittäinen lehmä kykeni tuottamaan maitoa entistä enemmän.⁷³ Edistystä oli tapahtunut ja kiinnostus maatalouden parannuksia kohtaan arvioitiin suuremmaksi kuin aikaisemmin.

Eläimet näkyivät uuden lehden kirjoituksissa tiuhaan ja maatalouden menestyminen oli sidottu eläinten ominaisuuksiin ja niiden hyödyntämiseen. Kotieläin oli se, joka kykeni muuntamaan viljan, ruohon ja rehut myyntikelpoisiksi tuotteiksi, eli maidoksi, voiksi ja lihaksi.⁷⁴ ”Maanviljelijänkin tulee yhä enemmän ottaa huomioon toisten tarvetta ja tuotannossa noudattaa ostajan mieltä, eikä omaa, saadaksensa siten varoja lunastamaan itse käytettäväksi toisten ammattilaisten tuotteita.”⁷⁵ Ammattimaisempaa maanviljelystä kaivannut lehti opasti tuottamaan myyntiin tuotteita, joille oli kysyntää. Vaikka maatalouslehtien levikki nousi, suurta kansansuosiota oli silti vaikea ajan oloissa saavuttaa.⁷⁶ Sanoma- ja aikakauslehistön kehitys ei tarkoittanut, että agraariväestö olisi omaksunut lehtien lukemisen ja tilaamisen suurella innolla. Syvästi uskonnollisimmat pitivät tapaa jopa paheksuttavana ja kevytmielisenä. Lukeminen myös vei aikaa työnteolta, joka rytmitti 1800-luvun puolivälin jälkeistä elämää pitkälti samaan tapaan kuin aiemmin. Rahan kuluttaminen oli pitkään ominaista eliiteille, ei niinkään kansalle.⁷⁷ Kirjallisen tiedon omaksumisessa auttoivat kansakoululaitoksen kehitys sekä kirjastojärjestelmä, joka ei edellyttänyt kirjojen ostoa.⁷⁸

Ihmisten omia kokemuksia kartoitan arkistolähteiden kautta. Käytän tutkimuksessa Kansanperinteen arkiston muistitietokokoelmaa, ja sellaisten ihmisten haastatteluja, jotka ovat syntyneet tutkimukseni aikarajauksen puitteissa tai hieman sen jälkeen. Olen hakenut arkistosta materiaalia erilaisilla hakusanoilla, kuten ”karjanhoito”, ”koti-eläimet”, ”eläinlääkintä” ja ”lehmä”. Näillä kriteereillä olen päässyt kuuntelemaan haastatteluja, joissa ihmiset kertovat eläimistä ja niiden hoidosta henkilökohtaisten kokemusten kautta. Haastattelut on toteutettu vaihtelevasti 1950-luvulta aina 1970-luvulle. Mukana on myös Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkistosta poimittu omaelämäkerrallinen kirjoitus talonpoikaiselta Kalle Eskolalta, joka edusti koulutetumpaa osaa maaseudun väestä. Muistitiedon henkilökohtaisuus toimii vastapainona julkiselle keskustelulle, jota eläinten roolista käytiin maatalouslehtien sivuilla. Eläinten merkityksen pohtiminen koostuu työssäni sekä yhteiskunnallisesta ulottuvuudesta että ihmisten henkilökohtaisista suhteista eläimiin.

Kahden hyvin erilaisen lähteaineiston käyttäminen on perusteltua, koska eläinten historian tutkimusta on vielä verrattain vähän. Työni rajaus perustuu eläinten läsnäoloon ja tutkimukseni

73 Vihola 2004, 163.

74 Suomen maanviljelyslehti nro 1. 1891, 11.

75 Suomen maanviljelyslehti nro 1. 1887, 3.

76 Valonen 1991, 273–274.

77 Mikkola 2006, 177–178.

78 Vihola 2004, 205.

kartoittaa sekä kokeilee, miten erilaiset lähteet taipuvat eläinten historian tutkimiseen. Jatkossa esimerkiksi haastatteluaineiston kasvattaminen uusin hakusanoin tai niin, että sukupuolet ovat tasaisemmin edustettuina, voisi olla hyödyllistä.

Lehtien näkemykset karjanhoidosta edustavat keskivertoa varakkaamman yhteisön mielipiteitä ja toiveita maatalouden kehityksestä, jolloin muistitieto asettuu agraarin ihmisen äänenkantajaksi ja tuo tutkimukseen elettyä arkea. On varsin eri asia kokea eläin arjessa kuin kirjoittaa kokonaisesta eläinryhmästä ja sen yhteiskunnallisesta ulottuvuudesta. Yksittäisen ihmisen kokemukset muistuttavat siitä, kuinka isojen kokonaisuuksien ytimessä on aina lukuisia yksilöitä ja heidän tarinoitaan. Samalla tapaa lehtien sivuilla esiintyvä karja muuttuu yksittäisiksi eläimiksi omine ominaisuuksineen ja luonteenpiirteineen, kun elämää tutkii ja tarkastelee tarpeeksi läheltä, eli yksilötasolta.

Muistitiedon käyttäminen historiantutkimuksessa on yleistynyt hiljalleen 1980-luvulta alkaen.⁷⁹ Sillä tavoitetaan ennen kaikkea ihmisten henkilökohtaisia kokemuksia ja heidän tärkeänä pitämiään hetkiä sekä tapahtumia. Muistitieto tuo esiin menneisyyden moniäänisyyttä, jonka totuudellisuus on toissijaista.⁸⁰ Muistelija kertoo, ja tutkija tulkitsee sanomisia laajemman kontekstin omaksuen. Tutkimuksessani muistitieto on linkki menneisyyden eläimen kokemiseen. Se, mitä ihmiset kertovat eläimistä, on haastattelijan motivoimaa, mutta toisinaan kerronta kulkee haastateltavan ihmisen omalla painolla. Käyttämäni haastattelut on tallennettu vuosikymmeniä sitten ja niin haastattelijat kuin kysymyksetkin ovat kaikilla erilaisia. Koska muistitieto on väylä yksilön mielenmaisemaan ja tunteisiin⁸¹, eläimen ja ihmisen henkilökohtaisen suhteen tarkasteleminen on sen kautta tärkeää. Yhteiskunnallinen eläinsuhde on puolestaan julkisen keskustelun määrittämää. Arkea maaseudulla eläneiden ihmisten tuominen kokemuksineen osaksi tutkimusta on heidän historiallisen toimijuutensa tunnustamista. Jo pelkkä erilainen sosiaalinen asema saa ihmiset jäsentämään samaa asiaa eri tavoin.⁸²

Ihmisen muistama eläin ei ole persoonaton, vaan pikemminkin yksi osa menneisyyden moniäänisyyttä. Puhujalla on valtaa suhteessa eläimen representoitumiseen, sillä hän valitsee mitä eläimestä kertoo ja mitä jättää kertomatta. Tutkimuksen kannalta olennaista on kuitenkin kysyä, mikä saa ihmisen kertomaan eläimestä. Eläin on jättänyt jäljen ihmisen muistiin omalla toiminnallaan ja merkityksellisimmät jäljet muodostuvat osaksi ihmisen omaa historiaa, kun hän muistelee mennyttä. Tarkoitus on tutkimuksessa antaa ääni kokemuksille, jotka ovat mahdollisesti

79 Fingerroos & Haanpää 2006, 26.

80 Fingerroos & Haanpää 2006, 33.

81 Salmi-Niklander 2006, 199.

82 Ollila 1999, 9.

jääneet toissijaisiksi maatalousartikkeleiden kirjoituksissa.

Tutkimukseni hyödyntää aatehistoriallisia elementtejä. Olen kiinnostunut ihmisten ajatuksista koskien eläimiä ja vuorovaikutuksesta, joka eläinten ja ihmisten välille on aikanaan syntynyt. Kun aatehistorian vaatimuksena on, että tutkittavan kohteen ajatukset kontekstualisoidaan ja sijoitetaan muiden aikalaisten näkemyksiin, teen sen omassa tutkimuksessani maatalouden uudistamisajattelun kautta. Maaseudun ihmisten suhde eläimiin rakentui ympäröivästä yhteiskunnasta, mutta myös henkilökohtaisista intresseistä ja tunteista. Vaikka eläinaiheilla on merkitystä tässä päivässä ja ne ovat yhteiskunnallisten keskusteluiden myötä herättäneet tutkimusintressejä, historioitsijalle tärkeä tehtävä on selvittää tutkimuskysymyksen merkitys niin nykyajassa kuin omassa, tutkittavassa ajassaan.⁸³ Tutkimusaiheeni hyötyy tunnehistoriallisesta ulottuvuudesta, sillä erilaiset tunnetilat selittävät eläimen merkitystä ihmiselle siinä missä yhteiskunnallinen järjestyskin.⁸⁴

Olen jakanut käsittelyluvut temaattisesti ravintoon ja terveyteen, jalostukseen ja arvottamisen tapoihin.

83 Helo & Pietikäinen 2017, 22–25.

84 Hakosalo 2017, 224–225.

2. Ruokinta kuntoon ja kotieläin terveeksi

Sentähden lypsylehmä, jos elatuskeino on järeellinen ja hoito hyvä, ei ole suinkaan meidän tienoilla välttämättömäksi vastukseksi luettava; taitaapa se niillä paikoin, jossa viinaa ei polteta, maksaa hyvän hinnan muonastansa ja antaa suuremman voiton, kuin kehnosti elätettynä näihin asti on antanut meidän suurillakaan tiloilla.⁸⁵

Oheinen näkemys lypsylehmän ylläpidosta julkaistiin *Lukemisia maamiehille* -lehdessä vuonna 1849. Sen kirjoittaja ymmärsi ruokinnan merkityksen lehmän arvon kasvattajana ja kertoi havainnoistaan lehden sivuilla. Monin paikoin oli yleistä pitää karjaa siitä saadun lannan tähden, mutta eläimen pito oli pikemminkin taakaksi kuin hyödyksi eikä ruokintaan ollut laittaa ylenpalttisesti resursseja, kun pelloilla oli viljaa. Kun lehmä sai ruokaa sen verran, että se pysyi hengissä, ei maidontuotanto ollut kummoinen. Samainen kirjoittaja kiinnitti huomiota siihen, että lampaista hoidettiin ja ruokittiin enemmän, koska niiden villa oli rahanarvoista.⁸⁶ Lypsylehmien kohdalla tilanne vaati ruokinnan merkityksen ymmärtämisen, jotta eläimillä oli minkäänlaisia mahdollisuuksia kehittyä maatalouden kannalta arvokkaammiksi.

Lehden ilmestymisajankohtana karjatalouden tila oli vielä huonompi kuin perinteisen viljelyn, ja lehden sivuilla kritisoitiin moneen otteeseen niittyviljelyn vähyyttä Suomessa. Kylvettyjä niittyjä kyllä oli, mutta lukumääräisesti ne eivät olleet enemmistössä. Perinteiden muutos vaati useamman vuosikymmenen. Karjanpidon hyviä puolia tuotiin kuitenkin ahkerasti esiin ja se esitettiin lehdessä vähintään yhtä tärkeänä elantona kuin perinteinen viljelys. Karjanpitoon houkuteltiin sillä, että eläimistä saadut tuotteet oli helpompi myydä eteenpäin kuin vilja, jonka arvoon venäläinen tuontivilja vaikutti. Ensin oli kuitenkin opittava ruokkimaan eläimiä paremmin. Varsin usein eläimet eivät tuottaneet edes oman tilan tarpeisiin riittävästi maitoa.⁸⁷ Maanviljelyskokouksessa vuonna 1857 enemmistö oli yhä sitä mieltä, että viljanviljelys oli maanviljelijän ensisijainen toimi ja karjatalous sen sivutoimi. Jos karjanhoitoa ja karjan määrää oli tarkoitus lisätä, se oli tehtävä viljanviljelyn parantamisen ehdoilla.⁸⁸ Jari Niemelä on kuitenkin tuonut esiin, että vastakkaisia näkemyksiä oli esillä eikä karjanhoitoa missään nimessä pidetty huonona asiana.⁸⁹

Eläinten terveydentila oli pitkälti sattuman ja hyvän onnen varassa, sillä Suomessa oli kolme eläinlääkäriä vuonna 1843.⁹⁰ Sairasta eläintä hoidettiin itse tai kansanparantajan avulla. Yleisesti

85 Lukemisia maamiehille nro 5. 1849, 233–234.

86 Lukemisia maamiehille nro 5. 1849, 224–225.

87 Lukemisia maamiehille nro 3. 1850, 97, 108.

88 Teräsvuori 1936, 171.

89 Niemelä 2003, 486.

90 Mäkelä-Alitalo 2003, 595–596.

eläinlääkintä⁹¹ keskittyi 1800-luvulla vahvasti maatalon hyötyeläimiin, mikä lopulta mahdollisti omalta osaltaan karjatalouden aseman vahvistumisen, kun ymmärrys tautien leviämisestä ja niiden kitkemisestä parani.⁹²

2.1. Ruokinnan haasteet – niukkuuden ongelma

Maaseudun eläimet tulivat kukin toimeen hieman erilaisella ravinnolla. *Lukemisia maamiehille* -lehti mielsi hevosen selvästi vaativimmaksi eläimeksi ruuan suhteen, sillä se ei pärjännyt pelkällä heinällä (”Hevonen ei sen tähden menesty pelkällä heinällä, josta se vaan saapi suuren vatsan [...]”⁹³) ja tarvitsi ruuakseen myös kauraa tai ohraa. Sen sijaan lehmä tai lammas pärjäsi hyvälaatuisella heinällä, mutta se mikä sopi lehmälle, ei puolestaan sopinut lampaalle. Lampaille pidettiin kuivempaa heinää soveliaimpana, kun taas lehmät pärjäsivät vetisimmilläkin paikoilla kasvatetulla heinällä. Siinä missä hevonen tarvitsi kauraa, oli näiden kahden lajin saatava paljon heinää. Karjalle syötettiin myös perunaa ja sitä pidettiin eläimelle helposti kelpaavana ruokana. Lehmille raakaa perunaa oli syötetty paremman maidontuotannon toivossa. Monin paikoin peruna olikin karjanhoidon parannuksen yksi mahdollistaja, kun muuta ei voitu viljellä. Hevosilla perunaa käytettiin kauran korvikkeena.⁹⁴ Ruokinnan parannuksien suhteen oli havaittavissa kekseliäisyyttä, ja 1800-luvun puolivälissä se oli tarpeen, koska viljeltyä heinää ei ollut ruokinnan tarpeisiin riittävästi.

Viljelytottumukset muuttuivat hitaasti. Karjatalouden asemassa tapahtui hienoista kehitystä koko 1800-luvun ajan, mutta vasta katovuosien ja niistä seuranneen nälänhädän jälkeen suunta sai lopullisen sinetin. Suomi oli 1860-luvulla ja huonojen satovuosien koittaessa tilanteessa, jossa väestö oli kasvanut tasaisesti ja peltoja oli raivattu lisää viljelyä varten.⁹⁵ Tämä asetelma koki kuitenkin kolauksen, kun hyvät sadot jäivät tulematta, mutta väkeä oli edelleen saman verran ruokittavana. Antti Häkkinen toteaa, että nälkävuosien 1867-68 tilanne ei ollut kaikkialla maassa samanlainen. Etelässä kärsittiin niukkuudesta, mutta pohjoisemmassa muutenkin pienemmät sadot ja olemattomat viljavarastot tekivät tilanteesta katastrofin. Talollisväestöllä omaisuus vaihtui monesti ruokaan.⁹⁶ Epävarmuus satojen menestyksestä viittasi suuntaan, jossa karjatalous nähtiin parempana vaihtoehtona suomalaiselle maataloudelle. Karjatalouden puolesta oli kuitenkin käytetty

91 Varsinainen eläinlääkärikoulutus rantautui Suomeen pysyvästi vasta vuonna 1945, vaikka eläinlääkintää oli hetkellisesti opetettu mm. Turun Akatemiassa 1800-luvun alussa. Kts. Mäkelä-Alitalo 2003, 592.

92 Mäkelä-Alitalo 2003, 596–597.

93 *Lukemisia maamiehille* nro 3. 1850, 109.

94 *Lukemisia maamiehille* nro 3. 1850, 115–116.

95 Väestönkehitys vuosina 1749-2050.

96 Häkkinen 1991, 106–107.

puheenvuoroja jo ennen nälkävuosia, jolloin rakennemuutos ei ollut pelkästään nälkävuosien aiheuttamaa.⁹⁷

Suomen karjatalouden tilasta on kirjoitettu aikalaistilastoissa, joita tehtiin viiden vuoden jaksoin. Vuosilta 1861-1865 tehdyssä kuvernöörien viisivuotiskertomusten yhteenvedossa todettiin onnistumattomien viljansaaliiden johtuneen liian yksipuolisesta viljelystä, ja niiden sijasta korostettiin karjanhoidon ja rehuviljelyn mahdollisuuksia.⁹⁸ Karjatuotteiden myyminen maasta pois, eli aikalaisittain ”ulosvieminen” oli viljaa kannattavampaa, koska viljantuotannossa oltiin pitkään oltu omavaraisia ja sen markkina-arvo ei ollut 1800-luvun mittaan muuttunut kovinkaan merkittäväksi. Esimerkiksi Euroopan tasolla viljantuonti Euroopan ulkopuolisilta alueilta yleistyi 1800-luvun puolivälin jälkeen ja se vaikutti viljan hintaan laskevasti, mutta ei merkittävästi. Omaan käyttöön tulleen viljan kohdalla oli yhdentekevää, mikä sen hinta olisi markkinoilla ollut.⁹⁹ Tuontiviljan jakelu helpottui 1800-luvun jälkimmäisellä puoliskolla, kun rautateitä rakennettiin ja liikenneverkosto kehittyi. Väestönkasvu ja kaupungistuminen tekivät tuontiviljasta entistä tarpeellisempaa.¹⁰⁰ Samalla maatalouden asema parani hallinnollisessa mielessä, kun maanviljelystoimikunta edisti maatalouden asemaa vuodesta 1869 lähtien. Teppo Viholan mukaan tämä oli merkki siitä, että maataloutta kohdeltiin kasvavassa määrin taloudellisena toimintana. Suurempi merkitys muodostui kuitenkin yksityisille toimijoille, sillä hallinto oli vielä 1800-luvun lopulla tehoton.¹⁰¹

Rehuviljelyn kannustimet olivat kasvussa. Karjatalouden kaupallisuuden kasvun yhtenä edellytyksenä oli tuotanto yli omien tarpeiden, mikä ei ollut karjanomistajille aina mahdollista. Siihen oli opeteltava.¹⁰² Käytännössä yli oman tarpeen tuottaminen mahdollistui pitkälti ruokinnallisin muutoksin, jos niitä oli mahdollisuus tehdä. Kun katovuosien jälkeen perehdyttiin karjanhoidolliseen tilaan *Maanviljelyslehden* sivuilla, eläinten ruokinnasta ja etenkin sen puutteista oli moni kirjoittaja huolissaan. Karjan ruokinta oli ensisijainen parannuskohde, kun tuottavuuden toivottiin maatalouden saralla kasvavan. ”Suustaan lehmä lypsää” kirjoitettiin ”Karjan järjellisen ruokkimisen perusteet” -nimisessä lehtiartikkelissa, ja karjan oikeaoppinen ruokinta laskettiin tieteellisiin menetelmin. Fysiologiaa¹⁰³ ja kemiallisia tieteitä sovellettiin maatalouteen, kun

97 Vihola 2004, 157.

98 Yhteenvedo kuvernöörien viisivuotis-kertomuksista vuosilta 1861–1865.

99 Peltonen 1990, 196; Vihola 2004, 214.

100 Rantatupa 2004, 266.

101 Vihola 2004, 179, 211–212.

102 Vihola 1991, 363–364.

103 *Fysiologia eli tiede elämän ilmeistä opettaa että eläimien ruoka-aineitten sisältämät ravintoaineet jakautuvat kahteen pää-asiaan: verta muodostavat, joista ruumiin eri osat syntyvät, ja hengitys-aineet, joiden virtana on ruumiinlämmön ylläpitäminen.* Kts. *Maanviljelyslehti* nro 1. 1872, 10. Kielitoimiston sanakirja määrittelee fysiologian nykyisin elimistön toimintaa tutkivaksi tieteenä. Eläinfysiologia on oma, erillinen alansa.

tarkoituksena oli päästä lehmien ruokinnassa parempaan lopputulokseen. Heinän laatuun ja sen sisältämiin ravintoaineisiin kiinnitettiin enemmän huomiota, ja kivennäisaineet mainittiin vielä erikseen nuorten eläinten ruokintaohjeissa, koska ne tarvitsivat niitä kasvaakseen toisin kuin aikuinen eläin.¹⁰⁴ Samaisen luvun jatkoksi kerrottiin vielä esimerkki karjanhoidosta Viipurista, jonka tarkoituksena oli valottaa, kuinka ”määrä-ajallinen ruokkiminen ja tarkka yksityisten eläinten valikoituminen vaikuttaa karjan tuottamiseen.”¹⁰⁵ Eläintä opittiin ajattelemaan luvuin ja numeroin, kun ruokamääriä tuli valvoa siinä missä lypsetyn maidon määrää. Ympäristön ja maailman muuttuvat hahmottamisen tavat heijastuivat eläinten arvottamisen tapoihin.

Pelkän heinän syöttämisen sijaan lehmille kannustettiin *Maanviljelyslehdessä* antamaan muutakin rehua (esimerkiksi kauraa tai perunaa), ja tätä ei perusteltu pelkästään tuotannon maksimoinnilla. Jos tarjolla oli vain yhtä ruokalajia eli heinää, lehmien uskottiin kyllästyvän ruokaan nopeammin.¹⁰⁶ Monipuolisella ruokinnalla haluttiin taata siis myös lehmien ruokahalun säilyminen, ja yksipuolisen ruokinnan haittoja tuotiin esiin eläimen näkökulmasta, vaikkakin inhimillistettynä. Kaiken kaikkiaan eläinten ruokinnasta oli tulossa lehtien sivuilla kemiallisten ravintoaineiden tasapainottelua, jossa pyrittiin laskemaan kaikkien tarvittavien ainesosien saanti oikeassa suhteessa. Maatalousoppilaitosten ja maatalousneuvojen kautta näitä oppeja oli mahdollista levittää ja ruokintaa parantaa. Ne petasivat tulevaisuuden maataloutta ja tekivät kotieläintaloudesta tieteellisempää. Ruokinta oli maatalouslehdissä toistuva teema. Maamiehen eläintenpitotapa oli jatkuvan arvostelun alla: lehmiä ei sopinut olla yhdellä tilalla liian montaa, jos niitä ei pystynyt ruokkimaan tarpeen vaatimalla tavalla. Etenkin talven yli ruokinta oli monin paikoin niukkaa eikä lehmä tuottanut kesälläkään pontevasti maitoa, jos sen piti ensin toipua talven aliravitsemuksesta.¹⁰⁷ Kiusaus kasvattaa eläinten lukumäärää oli olemassa, mutta opastuksessa oli selkeä suunta ja se osoitti, että ruokinta oli priorisoitava.¹⁰⁸

Uuden ajattelutavan omaksuminen oli kirjoituksista päätelleen hitaampaa kuin eläinten sovittaminen maataloustuotannon osaksi. Maatalouden historiaa tutkinut Ann-Catrin Östman on nimennyt muun muassa kauran viljelyn asiaksi, joka vaati totuttelua.¹⁰⁹ Karjatalouden potentiaalin havainnut väestönosa halusi muidenkin ymmärtävän ja saavan kokemuksia siitä, kuinka ruokinnan muutoksilla oli vaikutusta parempaan. Kauran arvo kohosi karjatalouden myötä. Eläimistä tunnistettiin taloudellinen potentiaali, joka huonolla ravinnolla jäi puolitehen. Talollinen Lauri

104 Maanviljelyslehti nro 1. 1872, 9–11.

105 Ibid.

106 Maanviljelyslehti nro 2. 1872, 23.

107 Maanviljelyslehti nro 2. 1873, 25–26.

108 Vihola 2004, 160.

109 Östman 2004, 35.

Sirkka (s. 1877) Konnevedeltä arvosteli haastattelussa, että ”siihe aikaa ei ollu ihmisillä niin paljon allia, että ne ois osanneet laskea elukoita talveks sen mitenkä niillä törtyt riitti. Että se kun talossa lehmä niin se tiedettii ja jos loppu törtyt niin ostettii olkia ja syötettii sitä.”¹¹⁰ Eläinten lukumäärä suhteessa ruuan saatavuuteen oli monin paikoin epätasainen, mutta valistus puri hiljalleen. Oppien omaksuminen ei välttämättä vaatinut lehtien lukemista, vaan riitti, että naapurustossa joku uskalsi kokeilla jotain uutta tai oli käynyt lääninkarjakon¹¹¹ oppeja kuuntelemaan.¹¹² Senaatti edisti lääninkarjakoiden saatavuutta myöntämällä rahaa heidän palkkaamistaan varten 1860-luvun lopulla.¹¹³ Valistustoiminnassa ja karjatalouden kehityksessä tärkeämpää oli käytännön työ, sillä lehtien levikki jäi monesti paikalliseksi. *Lukemisia maamiehille* ja *Maanviljelyslehti* eivät olleet pitkäikäisiä lehtiä, sillä molempia julkaistiin vain parin vuoden ajan. Lehdet olivat kuitenkin maanviljelysseurojen julkaisuja, ja samat opit olivat käytännön opetustoiminnan pohjana. Vuonna 1875 noin 83 prosenttia suomalaisista eli maataloudesta, mikä on Eino Jutikkalan mukaan vähimmäisarvo.¹¹⁴

Kun *Suomen maanviljelyslehti* julkaistiin ensimmäisen kerran vuonna 1887, lypsykarjan asema Suomessa oli jo lukumääräisesti vahvistunut. Vuoden 1865 reilusta 650 000 tuhannesta lehmästä oli päästy jo lähemmäs 900 000 lehmäyksilöä.¹¹⁵ Lampaiden ja sikojen taloudellinen kannattavuus maataloudessa jäi vähäiseksi lypsylehmiin verrattuna. Suomessa lammasrotua oli yritetty parantaa ulkomailta tuoduilla siitoseläimillä, mutta Suomessa tuotettu villa oli liian kallista verrattuna halpaan ulkomaiseen, ja lampaiden merkitys ei ollut kaupallisella tasolla suurta.¹¹⁶ Tiloilla niitä kuitenkin pidettiin edelleen omiin tarpeisiin, ja Seppo Simola on todennut, että lampaille oli köyhemmänkin tilan helppo kerätä rehua.¹¹⁷ Suomen tilastollisessa vuosikirjassa elätettyjen lampaiden lukumäärä kasvoi vuoteen 1875, jolloin lampaita oli arviolta reilu miljoona yksilöä. Vaikka lampaita tilastoitiin 1880-luvulla lukumääräisesti vähemmän (n. 978 000 yksilöä), tilastoissa niiden lukumäärä nousi takaisin miljoonaan vielä 1890-luvulla.¹¹⁸ Pysyvästi laskevaksi lampaiden lukumäärä kääntyi vuosisadan vaihteessa. Sikojen kohdalla puhetta oli *Suomen maanviljelyslehdessä* teurastamon perustamisesta, sillä meijeritalouden ohessa sikojen ruokinnassa oli tapahtunut parannuksia.¹¹⁹ Koska sioille pystyttiin syöttämään maitotaloudesta ylijääneitä

110 Kper AK/0990.

111 Lääninkarjakko kiersi maatalousseuran alueella ja opetti maaseudun väelle karjanhoitoa.

112 Vihola 2004, 183.

113 Niemelä 2003, 489.

114 Jutikkala 2003, 449.

115 Suomen tilastollinen vuosikirja 1903.

116 Suomen maanviljelyslehti nro 1. 1887, 5.

117 Rehuihin lukeutuivat muun muassa männynoksat. Kts. Simola 1949, 10.

118 Suomen tilastollinen vuosikirja 1903.

119 Suomen maanviljelyslehti nro 1. 1887, 5.

tuotteita, sikojen asema koheni lypsylehmien ohessa kuin itsestään.¹²⁰ Siiankasvatus ei kuitenkaan ollut taloudellisesti kannattava, jos vahvaa rehua ei ollut tarjolla.¹²¹ *Suomen maanviljelyslehti* kannusti pitämään sikoja kesäisin ulkona pelloilla, sillä sieltä ne löytäisivät ruokansa itse.¹²² Sekään ei vielä lihottanut sikojä siinä määrin kuin valveutunut ja oikeaoppinen ruokinta.¹²³

Vaikka edistystä oli eläinten ruokinnassa tapahtunut, parannettavaa oli aina lisää. Esimerkiksi hevosrodun kehittymisen pelättiin tyssäävän siihen, että varsoja pidettiin heppoisella hoidolla ensimmäiset elinkuukaudet, kun se eli emänsä maidolla. Kun hevosta ei vielä siinä iässä voinut opettaa eikä käyttää hyödyksi, kirjoitti lehti huolestuneesti, että ruokaa annettiin vain sen verran että varsa pysyi hengissä. Tällaista ajattelutapaa *Suomen maanviljelyslehti* halusi kitkeä maaseudulta pois, koska ruokinnan puutteiden pelättiin vaikuttavan hevoseen pysyvästi ja heikentävän koko hevosjalostusta.¹²⁴ Lehti kumosi vanhan kansan uskomuksen, jonka mukaan kauran syöttäminen varsalle teki siitä viallisen. Hyvän hevosen kasvattamiseksi vaadittiin huolellisen ruokinnan lisäksi valoisaa talliympäristöä, riittävää liikuntaa ja karvapeitteen hoitoa. Ongelmat varsan kasvussa olivat seurausta jonkin osa-alueen laiminlyönnistä.¹²⁵ Maatiloilla hevonen oli kuitenkin sen verran arvokas eläin, että se sai talviaikaan ja ruokapulan vallitessa parempaa ravintoa kuin lypsykarja.¹²⁶ Hevonen oli eläin, jota talvella tarvittiin työkäyttöön. Haastateltu Iida Niemi (s.1879) totesi hankin, että kylvöheinää oli lehmille antaa vain vähän.

Haastattelija: No eihän sillo ollu vielä semmosta kuin kylvöheinää lehmille antaa?

Iida: No ei sitä paljoo ollu, mutta oli sitä vähän. Että sitä oli poikimisen jälkeen aina, että sitä oli antaa kylvöheiniäkin. [...] Mutta sitä oli niitä muita niittyjä, niin nehän annettiin kaikki lehmille ne huonommat heinät. Hevosille annettiin niitä parempia.

Haastattelija: Niinhän se oli ennen tapana. Nyt tehään vähän päinvasto.¹²⁷

Koska lehmää pidettiin eläimenä, joka pärjäsi huonommallakin heinällä, vähäisen kylvöheinän saaja oli tässäkin tapauksessa hevonen. Lehmille se päättyi Niemen työpaikassa pappilassa vain poikimisen jälkeen, jolloin eläimen kokema rasitus oli suurempi. Hevonen, joka ei talvisin seissyt sisällä tallissa, vaan päättyi muun muassa metsätöihin, tarvitsi ja vaati parempilaatuista ruokaa jaksakseen. Koska laadukasta heinää ei ollut loputtomiin, oli priorisointeja tehtävä. Maatalouden uudistuksissa kylvöheinän parempi saanti oli iso edellytys sille, että lehmien ruokintaa oli

120 Vihola 2004, 172–173.

121 Vihola 1991, 275–276.

122 Suomen maanviljelyslehti nro 1. 1888, 7.

123 Vihola 2004, 173.

124 Suomen maanviljelyslehti nro 9. 1890, 236–239.

125 Suomen maanviljelyslehti nro 10. 1890, 259–262.

126 Suomen maanviljelyslehti nro 1. 1889, 11.

127 Kper Y/01724.

mahdollista parantaa. Heinänviljelyn leviämisen hitaudesta kertoo se, että Suomen peltoalasta noin prosentin verran oli kylvöheinää 1870-luvun puolivälissä.¹²⁸ Peltoalan kasvu oli nopeaa, mutta heinän kylväminen peltoon vaati uskallusta.¹²⁹ Niittyheinä säilytti siten asemansa eläinten ruuan lähteenä pitkään.¹³⁰ Rajalliset resurssit pakottivat niin ihmisen kuin eläimen sopeutumaan siihen, mitä oli. Vaikka kärsijä oli useimmiten eläin, oli niukan ruokinnan merkitys maan talouden kehitykseen huolenaihe numero yksi. Se muun muassa vaikutti ulkomaisten, tuottavampien rotujen kannattavuuteen maaseudulla.

Ruovedellä asunut Väinö Kangaspeska (s. 1893) muisteli peltoheinän tulleen taloon 1800-luvun lopulla, ja niittokoneen vuosisadan vaihteessa. Talviruokinta oli kuitenkin lampaiden ja lehmien kohdalla tarkoittanut lehdeksiä¹³¹, niittyheinää sekä olkia. Hän myös tiesi, että lehmille oli aikoinaan syötetty jopa hevosen lantaa ruumeniin (puidun viljan sivutuotteeseen) sekoitettuna. Tällaiset lehmät eivät talvella lypsäneet mitään, koska niiden ravinto oli riittämätöntä. Keväällä ne tuskin jaksoivat seistä omin jaloin.¹³² Taavi Uutela (s. 1883) muisti hankin, että hevosen lantaa oli heidän talossaan syötetty talvisaikaan sioille.¹³³ Karjalle annettavan rehun puute oli tuttua myös Maria Silénille (s. 1875), joka muisteli pienenä tyttönä käyneensä keräämässä lehmille jäkälää ja kanervaa, ja siitä valmistettiin lehmille syötävää. Pahimpina pula-aikoina karjalle syötettiin sängyistä otettuja olkia. Tuoreita kuusenoksia oli niin ikään yritetty syötää, mutta niitä lehmät eivät olleet suostuneet syömään.¹³⁴ Nurmola Tuomas Peltonen (s. 1883) kertoi, että ei hänenkään nuoruudessaan ollut karjalle peltoheinää antaa, vaan ruokaa kuivattiin karjan tarpeisiin muun muassa järvestä.¹³⁵

Haastateltujen ihmisten puheissa rehun puute ja keinot selviytyä siitä nousivat toistuvasti esiin. Eläinten ruokkiminen talven yli oli haaste, joka vaikutti ihmisten elämään paljon läheisemmin kuin parempiosaisten toiveet karjanhoidon parantumisesta. Pelkkä valistus ei ollut riittävä lääke ruokinnan puutteisiin, vaan ympäröivien olosuhteiden tuli olla oikeanlaiset. Kun toisaalla oli mahdollista keskittyä eläinten ruokinnan laatuun, toisaalla kamppailtiin siitä, että eläimet pysyivät hengissä talven yli. Niukkuus oli jaettu kokemus eläinten ja ihmisten välillä, ja se kuului pitkään kylmän vuodenajan haittapuoliin.

Ruuan niukkuus ei kuitenkaan ollut jokaisen haastatellun kokemus. Domna Huovinen (s. 1878)

128 Korhonen 2003, 478.

129 Östman 2004, 38–39.

130 Korhonen 2003, 425.

131 Lehdet eli lehtipuiden oksista tehdyt niput, joita karjalle syötettiin talvisaikaan. Kts. Korhonen 2003, 429.

132 Kper AK/2218.

133 Kper AK/0728.

134 Ibid.

135 Kper Y/00478.

Kontokin kylästä Vienan Karjalasta muisteli isoa perhettään (12 lasta) ja sitä, kuinka lehmät pidettiin lypsävinä ympäri vuoden. Kymmenkunta lehmää sai ruokansa nurmi- ja luonnonheinästä sekä oljista että erinäisistä hauteista, joissa oli koivunlehtiä, haapaa, raitaa ja suolaa. ”Lehmät oli niin lihavat ja kauniit ja ne anto maitoo” oli hänen muistikuvansa karjasta. Ennen talvea teurastettiin sonni, toisinaan lehmä, sekä lampaista. Tällöin eläinten lukumäärä ei talvella ollut niin iso ja ruokittavia suita oli jokunen vähemmän.¹³⁶ Karjalassa ja laajemmin Itä-Suomessa maitotalouden menestymistä edesauttoi Pietarin kaupungin läheisyys.¹³⁷ Ison perheen elatuksessa karjan tuotolla oli merkitystä, ja maitoa oli totuttu käyttämään kotona. Domna Huovisen haastattelu on 1950-luvulta ja hänen muistelukerronnassaan on havaittavissa nostalgista kaipuuta paikkaan ja aikaan, jota ei haastatteluhetkellä enää ole. Nostalgialle tyypillistä on hyvien muistojen korostaminen ja tunne, että menneessä on jotain, mitä nykyhetkessä ei enää ole.¹³⁸ Sotavuosien ja evakkokokemusten jälkeen Huovinen muistelee lapsuutensa lehmiä tunteikkaasti.

Huono ravinto oli maidontuotannon kannalta oleellinen seikka, johon yritettiin runsaalla valistustyöllä puuttua. Laadukkaankin karjan pelättiin muutaman sukupolven jälkeen taantuvan, jos se eli huonolla ruualla. Retoriikka eläinten elinolosuhteista oli ajoittain vahvaa, ja huono hoito nähtiin syntisenä. Navetassa työskenteleviä naisia kehoitettiin toimiin, jotta lehmille saataisiin parempaa ravintoa ja laadukkaampi asuinsija. Tällaisiin toimiin lukeutui muun muassa miesten kannustaminen heinäviljelykseen ja ikkunoiden rakentaminen navettaan.¹³⁹ Karjan tarpeenmukaisia elinoloja löytyy kuitenkin lehden mukaan ”aniharvasta”.¹⁴⁰ Toimitukselle kirjoitti vuonna 1888 nimimerkki *J.R.* Keski-Suomesta, että karjan ruokinta etenkin talvisin oli huonolla tolalla. Ruokana käytettiin hevosen lantaa ja olkia, ja tästä teki poikkeuksen vain vasikoinut lehmä, joka sai hetkellisesti enemmän ravintoa. Lehmät laskettiin laitumelle mahdollisimman aikaisin keväällä lumesta huolimatta.¹⁴¹ Kirjoitus kuvasti osuvasti haasteita, joita karjatalous kohtasi kerta toisensa jälkeen. Arkisten olosuhteiden muokkautuminen ruokinnan parannuksia tukevaksi oli pitkälinen prosessi, mutta kehitystä tuettiin runsaalla valistustyöllä. Agraariväestön vakiintuneet elintavat olivat heidän omien perheyhteisöidensä tarpeisiin muokkautuneita. Näihin perheyhteisöihin kuuluivat myös eläimet.

Karjanhoidon parannuksille oli tarvetta, mutta niiden saaminen käytäntöön oli vaihtelevaa ja resursseista riippuvaista. Eräässä kirjeessä toimitukselle esitettiin ajatus siitä, voisiko karjaa syöttää

136 Kper AK/0173.

137 Vihola 2004, 158.

138 Hytönen 2013, 7, 11–12.

139 Suomen maanviljelyslehti no 1. 1889, 12.

140 Suomen maanviljelyslehti no 5. 1887, 69.

141 Suomen maanviljelyslehti no 3. 1888, 45–46.

sisällä kesät ja talvet, kun niiden pitäminen laitumella oli etenkin isoilla tiloilla työlästä. Pelkkä navetassa pitäminen oli lehden mukaan kuitenkin luonnotonta, ja liikkumismahdollisuuksia pidettiin tärkeinä. ”Tarvitsisi olla joku pieni aitaus, jossa saavat vapaasti käydä puitten varjossa, jossa on raitista vettä saatavana, ja suojaksi rankkasateilta katos, jossa [...] saavat tuoretta rehua mielin määrin syödäksensä.”¹⁴² Puute oli kuitenkin rehukasveista, joita olisi voitu jo keväällä karjalle niittää.¹⁴³ Ruokinta vaikutti myös nautaeläinten kokoon. Kun lihaa kasvoi luiden päälle, karjan teurasarvo kohosi.¹⁴⁴

2.2. Eläinten terveys – eläinlääkäripula ja tautien kirjo

Eläinten terveydentilan koheneminen oli yksi karjatalouden kehityksen ehdoista. Samaan tapaan kuin ruokinta oli pitkään sen varassa, että eläimiä ruokittiin sillä mitä oli, myös sairauksia oli hoidettava omin voimin. Toisinaan neuvoja eläinten tautien tunnistamiseen jaettiin lehtien kautta. *Lukemisia maamiehille* kirjoitti vuonna 1849 lampaiden hoidosta. Suurimpana huolena nostettiin esiin niin sanottu vesitauti, jota ilmeni lampaissa niiden oleskeltua soisilla ja vetisillä laitumilla. Koska sen tiedettiin olevan kohtalokas lampaille, haettiin oppia sen tunnistamiseen Saksasta. Lampaita kehoitettiin pidettäväksi kuivemmilla laitumilla ja niiden ruokavaliosta tuli karsia pois liian vetinen heinä. Lampaille tuli antaa saksalaisen opastuksen mukaan ainakin kolmesta neljään viikkoa aikaa toipua koettelemuksistaan, joten niiden hoito oli pitkäjänteistä puuhaa.¹⁴⁵ Näillä ohjeilla lammas oli mahdollistaa hoitaa itse eikä eläinlääkärin läsnäolo ollut välttämätön – saati käytännössä edes mahdollinen.

Hevoset ja nautaeläimet lehti käsitteli puolestaan yhdessä artikkelissa siten, että niiden yleisimmät taudit ja parannuskeinot esiteltiin kattavasti. Tautien nimet olivat hyvin arkisia ja viittasivat ongelmaan yksiselitteisesti. *Vauhkotauti*, *keuhkotauti*, *kurkkutauti*, *munaskuume*, *suun lukkotauti*, *pääntauti* sekä muut vaivat oli mahdollista oireiden perusteella tunnistaa, vaikka parannuskeinoa kaikkiin ei ollutkaan. Esimerkiksi *mätätaudista*¹⁴⁶ oli ilmoitettava ”lähimmäiselle Kruununpalvelialle”¹⁴⁷, koska se tarttui eläimestä ihmiseen. Pernaruttoepidemioita oli karjalla ollut jo Ruotsin aikaan.¹⁴⁸ Tautien hoitaminen tapahtui kansanomaisin menetelmin, sillä neuvot olivat *Lukemisia maamiehille* -lehdessä nimenomaan kansaa varten. Pääntautista hevosta lehti opasti

142 Suomen maanviljelyslehti nro 4. 1888, 55–57.

143 Ibid.

144 Bläuer 2015, 86.

145 Lukemisia maamiehille nro 4. 1849, 153–158.

146 Tutummin pernarutto.

147 Lukemisia maamiehille nro 1. 1850, 36.

148 Bläuer 2015, 111.

hoitamaan muun muassa katajanmarjoilla.

Hevoinen pidetään puhtaana ja hyvin peitettynä; jos köhkä on kova, haudellaan hevoinen kuumilla heinän terillä, joita pidetään sieraimen alla, pari kertaa päivässä, sillä tavalla että kuumat heinän terät pannaan pieneen pussiin, jota pidetään hevoisen turvan alla, ja painetaan niskaa alaspäin, niin kauvan kuin heinän teristä tulee lämmintä löylyä. Jos ajoksia löytyy, pannaan piki-lappu niiden päälle, ja sitte kuin ne ovat pehmentyneet, aukastaan terävällä veitsellä. Suuhun annetaan kaksi ruoka lusikkaa seuraavaa pulveria 3 kertaa päivässä: salmiakkia ja antimuunian neljä luotia, katajan marjoja ja kalmarin juuria puoli naulaa kumpaakin. Kipiät hevoiset pitää terveistä eroiteltaman, sillä tämä tauti on tarttuva.¹⁴⁹

Oheisen katkelman loppu sisältää eläinten terveyden kannalta olennaisimman toimen: eläinten eristämisen. Tarttuvien tautien hillitseminen oli eläimiin nojautuvan maatalouden elinehto. Karjatalouden kannalta eläinlääkinnän kehittyminen oli tärkeää, jotta tauteja voitiin parantaa ja ennaltaehkäistä. Etenkin tartuntataudit olivat suomalaisilla maatiloilla iso ongelma, ja ulkomailta tuotu karja menehtyi monesti tauteihin. Yksittäisen eläimen hoitaminen terveeksi oli tärkeää, sillä maatiloilla eläinten lukumäärä ei ollut runsaslukuinen aikana, jolloin karjatalous oli vielä kehittymässä isompiin mittoihin. Pääntautiepidemioita oli Suomessakin ollut 1700- ja 1800-luvuilla.¹⁵⁰

Pääntautisen hevosen hoitoa muisteli myös Maria Silén (s. 1875), joka oli pikkutyttönä asunut Jämskissä ja kertoi, kuinka oli tuolloin jopa pelännyt pääntautista hevosta. ”Ja niitten sieraimista tuli kuulkaa tuli oikein mätää ja se oli silloin hevonen sitten kovasti kipeä kun se oli semmosen saanu päähänsä.”¹⁵¹ Se oli Marian mukaan kuin ihmisen paha flunssa. Naapuritalossa oli pääntautista hevosta hoidettu saunassa, joka oli lämmitetty kuumaksi. Siellä löylyistä nousseet höyryt olivat saaneet mädän valumaan hevosen sieraimista ulos ja hevosen olo koheni siitä sitten. Maria epäili, että eläimille toisinaan annettiin pullosta viinaa tai väkijuomaa, mutta ”ei niistä taidettu lapsille sanoo.”¹⁵² Eläinten lääkinnässä sovellettiin mitä ilmeisemmin kansalle tuttuja tapoja hoitaa omia sairauksiaan. Pitkälti samalla tavalla kuin ruokinnan suhteen myös lääkintä vaati taitoa hyödyntää sitä mitä oli saatavilla.

Maanviljelyslehti nosti esiin hevosten kengityksen puutteet, jotka monesti johtuivat puutteellisesta anatomian tuntemuksesta.

149 Lukemisia maamiehille nro 1. 1850, 37–38.

150 Bläuer 2015, 81.

151 Kper AK/1247.

152 Kper AK/1247.

Harvat maasepätkään ovat oppineet hyvän hevosenkengän ja sievät naulat tekemään, siitä puhumattakaan että mitään tietäisivät kavion anatomiasta eli sisällisestä rakennuksesta ja siis voisivat päättää miten erikaltaiset kaviot ovat leikattavat ja kengitettävät.¹⁵³

Lehti kirjoitti, että ”kelpo hevosen kengittäjä hän [suomalainen] ei ole, ehkä siitä syystä, että hevosen kengittämistä on vasta myöhemmin aikoina ruvettu Suomessa viljelemään.”¹⁵⁴ Kengitystaidot olivat pitkälti kulkeneet isältä pojalle, mutta toisin kuin käsityöläisammateissa yleensä, sepillä harvoin oli oppilaita. Tähän haluttiin saada aikaan muutos, eli ehdotukseksi tuli päiväpalkka sepälle, joka ottaisi sen turvin oppiinsa uuden sepäanalun. Sepälle katsottiin eduksi myös kiertävä elämäntapa, jotta hän harjaantuisi useisiin eri toimintatapoihin kengityksen suhteen. Aivan lopussa myös toivottiin, että kengittäjät opettelisivat hoitamaan hevosten, mutta myös muiden eläinten tavallisimpia tauteja, koska eläinlääkäreistä oli koko Suomessa pula.¹⁵⁵ Tämä oli yksi keino vastata eläinten lääkinnällisiin tarpeisiin, joita ilmeni siinä missä ihmisilläkin.

Karjanhoidon lisääntymisestä huolimatta eläinlääkärien saatavuus ei kuitenkaan parantunut yhtä rivakkaan tahtiin, ja eläinten hoito oli edelleen niiden omistajien käsissä. Iittiläinen Taavi Uutela (s. 1883) innostui haastattelussa puhumaan kengityksestä ja totesi, että harvoin kengitettiin heillä hevosia. ”Ison lumen aikaan” ei ollut kengille tarvetta eikä kesälläkään viitsitty kenkiä laittaa, kun ne kuluivat nopeasti. Hevonen kengitettiin talvisin, kun tiet olivat liukkaimmillaan eikä kengätön hevonen kuormineen olisi päässyt etenemään.¹⁵⁶ Kengitys ei ollut ympärivuotista ja kenkiä säästettiin sellaisiin tilanteisiin, kun niille oikeasti oli tarvetta. Maanviljelijä Topias Jähi (s. 1886) tiesi hevosen kengityksestä sanoa, että niitä kengitti ”kuka sattui aina” ja kun oli valmiita kenkiä talossa, niin siitä ”naulas vaan hevosen jalkaa.”¹⁵⁷ Tärkeintä oli saada hevonen kenkään silloin, kun oli tarve eikä asiaa ajateltu sen monimutkaisemmin. *Maanviljelyslehdessä* kengitykseen suhtauduttiin eri tavalla, ja se oli muutakin kuin pelkkää kengän lyömistä kavioon. Oppineen kengittäjän tuli tietää enemmän hevosen anatomiasta ja kavion toimintamekanismeista, jotta lopputulos oli hyvä.

Eläinlääkärien määrä oli 1880-luvun lopulla vähäinen ja *Suomen maanviljelyslehti* havainnoi tätä kotieläinten lukumäärällä. Eläimiä lehti arveli olevan Suomessa noin kolme miljoonaa¹⁵⁸, eli enemmän kuin mitä tilastolähteet näyttivät.¹⁵⁹ ”Talven yli elätettyjen elukkain lukumäärä” oli arviolta 1,7 miljoonaa Suomenmaan tilastollisessa vuosikirjassa, kun lukuun laskettiin hevoset,

153 *Maanviljelyslehti* nro 2. 1872, 26.

154 *Maanviljelyslehti* nro 2. 1872, 28–29.

155 *Ibid.*

156 Kper AK/0728.

157 Kper AK/Y03660.

158 Lukuun oli laskettu hevoset, nautakarja ja siat. Kts. *Suomen maanviljelyslehti* nro 10. 1889, 244.

159 Suomenmaan tilastollinen vuosikirja 1892.

nautakarja ja siat.¹⁶⁰ *Suomen maanviljelyslehti* siis piti todellista eläinmäärää lähes kaksinkertaisena, ja kun luvusta oli jätetty pois muun muassa lampaat ja siipikarja, eläimiä oli todellisuudessa vielä enemmänkin. Kun maassa oli lehden mukaan noin kaksikymmentä eläinlääkärinä, pidettiin eläinlääkinnän resursseja riittämättöminä.¹⁶¹ Asiasta huolestuneen kirjoittajan mielestä eläinten tauteihin ja kuolemantapauksiin suhtaudutaan maaseudulla liian välinpitämättömästi, vaikka eläinten menetys tuottaa suuria menetyksiä viljelijän pääomaan. Käytännössä eläinlääkärin löytäminen maaseudulta oli vaikeaa eikä lääkäriä ollut aina ihmisellekään saatavilla. Eläinlääkärien määrää haluttiin lisätä ja sairauksia ennaltaehkäistä pelkän hoitamisen sijaan. Ideaalitulanteissa eläinlääkäri voisi valvoa eläinten hoito-olosuhteita ja pitää karjan terveenä.¹⁶²

Siten kohoaisivat ensinnäkin maamiehen vuodentulot melkoisesti, kun eläimistö pysyy terveenä ja tuottelijaana; siten saisi eläimistö osakseen sen hoidon, jota sillä on oikeus ihmiseltä vaatia ja jota ihmisen pitääkin sille antaa ja sitenpä saavuttaisi myös maan koko eläimistö ulkomaalla semmoisen luottamuksen, että Suomen eläimiä ruvettaisiin maasta kilvan ostelemaan.¹⁶³

Oheisesta lainauksesta selviää motiivit eläinlääkärikunnan kasvattamiselle. Kaksi niistä koskee taloudellista hyvinvointia ja yksi eläinten oikeutta hyvään hoitoon. Tuottavuusajattelu oli ollut karjanhoidon kehityksen motiivina maatalouslehdissä jo pitkän aikaa, ja eläinten hyvinvointi kaikilla osa-alueilla palveli tätä kaupankäynnin ajatusta. Mukaan tulivat ulkomaankaupan haaveet, sillä laadukkaiden ja hyvinvoivien eläinten toivottiin tekevän kauppansa Suomen rajojen ulkopuolella. Eläinten näkökulmasta mielenkiintoisin asia lienee kuitenkin käsitys siitä, että kirjoittaja piti eläinten oikeutena vaatia ihmiseltä riittävää hoitoa. Ihmisellä oli velvollisuuksia eläintä kohtaan, koska ihminen oli elinkeinoineen eläimen varassa. Ihmisen ja kotieläimen suhde koettiin asiana, jossa eläimellä oli oikeuksia, ei pelkästään velvollisuuksia palvella. Ilman riittävää hoitoa ihminen ei voinut vaatia osaansa. Eläimen hyvinvointi oli kuitenkin ensisijaisesti taloudellisen hyödyn maksimointia. Tutkimuskirjallisuudessa on tuotu ilmi ihmisen ja eläimen tasapainottelevaa suhdetta – toisaalta kaivattiin tuottoa ja rahallista toimeentuloa, mutta toisaalta eläin herätti myös tunteita ja empatiaa.¹⁶⁴ Eläimen elämästä kun pystyi lopulta poimimaan samoja asioita kuin ihmisen elämästä, sillä yhtä lailla se tunsu nälkää, reagoi huonoon kohteluun ja ympäröiviin olosuhteisiin, sekä sairastui.

Tuottavuuden ihannointi muodosti riskin eläimen terveydelle ja liiallisen rasittamisen seurauksista

¹⁶⁰ Ibid.

¹⁶¹ Katri Helminen on väitöskirjassaan laatinut taulukon laillistettujen eläinlääkärien määrästä Suomessa. Vuonna 1880 heitä oli 12 ja vuonna 1890 jo 30. Kts. Katri Helminen väitöskirja (2013) *Eläinlääkärikunnan puolesta taistellen. Rainer Stenius toimijana Suomen eläinlääketieteen kentällä vuosina 1918-1951*.

¹⁶² Suomen maanviljelyslehti nro 10. 1889, 244–251.

¹⁶³ Suomen maanviljelyslehti nro 10. 1889, 246.

¹⁶⁴ Kaarlenkaski 2016, 54.

varoiteltiin. ”Ei saa vaatia eläimiltä enempää kuin niiden ruumiit kestävät”¹⁶⁵ todettiin *Suomen maanviljelyslehden* sivuilla alkuvuodesta 1896. Tuottavuusvaatimusten negatiiviset puolet oli siis jossain määrin tiedostettu. Eläinsuojelu ei missään *Suomen maanviljelyslehden* vaiheessa noussut erityisen tärkeäksi teemaksi, mutta yksittäisiin epäkohtiin yritettiin puuttua. Esimerkiksi hikisen työhevosen jättäminen ilman peitettä talliin altisti hevosen vilustumiselle, ja asia ilmaistiin niin, että ”ei ole hyvä olla työhevosena, kun kylmä tulee.”¹⁶⁶ Käytännön elämässä eläinten saama hoito riippui hoitajien taidoista ja kyvyistä luovia rajallisten resurssien kanssa. Haastateltu Juho Simolin muisteli Urajärven kartanon ”neiti vainajaa” eläinten ystävänä, sillä tämä oli aikanaan perustanut kylään lääkekaapin kipeitä eläimiä varten.¹⁶⁷ Eläinsuojelun aktiivit olivat monesti ylemmän kansanosan väkeä ja heillä oli paremmat mahdollisuudet vaikuttaa eläinten hyvinvointiin Simolinin mainitsemalla tavalla.

Monin paikoin mahdollisuudet eläinten lääkitsemiseen olivat kuitenkin hyvin kapeat, ja esimerkiksi toinen haastateltu, Olga Tyviniemi (s. 1886), kiteytti kipeän eläimen hoidon hyvin. ”Ne [parantajat] hoiti sillä tavalla kun hoiti ja ne anto sen olla, eihän ne sille mittää, anto sen olla. Jos se parani, niin se parani. Jos se kuoli, niin se kuoli.”¹⁶⁸ Eläimen toipuminen oli tuurista kiinni, eikä parantajan käyminen ollut mikään takuu siitä, että eläin kuntoutui entiselleen. Olgan puoliso Eevert Tyviniemi (s. 1886) muisti etenkin hevosten tauteja aina puhkusta ähkyyn. Puhku ei kuitenkaan tässä yhteydessä tuntunut viittaavan puhkuriin, joka tarkoittaa hevosen kroonista keuhkotautia, vaan puhkulla tarkoitettiin hevosta, joka puri puuta ja nieli ilmaa. Puunpurija usein turposi nielemästään ilmasta. Sellaisia hevosia oli Eevertin mukaan paljon ennen vanhaan.¹⁶⁹ Toinen hevosia turvottanut tauti oli ähky, eli ruuansulatuksen häiriö, jota Olgan ja Eevertin mukaan hoidettiin hieromalla ja kävelyttämällä.¹⁷⁰ Eläinten tautien tai huonojen tapojen esiintyvyys antaa osviittaa elinolosuhteiden sopivuudesta tai ruokinnan puutteista. Jos hevonen oli puunpurija, sen nielemä ilma todennäköisesti aiheutti ähkyn kaltaisia vatsavaivoja.

Parantajista puhui myös konnevesiläinen talollinen Lauri Sirkka (s. 1877). Heitä haettiin apuun, kun oli salveltavaa tai eläin kipeänä. Jos esimerkiksi lehmä meni huonoon kuntoon ja hikoili, parantaja haettiin ”tekemään taikojaan”, ja lehmä parani jos oli parantuakseen.¹⁷¹ Parantaja oli kuitenkin

165 Suomen maanviljelyslehti nro 1. 1896, 1.

166 Suomen maanviljelyslehti nro 1. 1894, 29.

167 Kper AK/0400.

168 Kper Y/00886.

169 Puunpureminen on hevosen keino lievittää stressiä ja ahdistusta, ja se saattaa jäädä hevosen tavaksi, vaikka elinolosuhteet muuttuisivat hevosen osalta paremmiksi. Nykytietämyksen mukaan esimerkiksi vähäinen karkearehun määrä tai eristäytyneisyys lajitovereista altistavat puunpuremiselle. Lisää aiheesta esimerkiksi Karin Hemmannin väitöskirjassa (2014) *Crib-biting in Horses: A Physiological and Genetic Study of Candidate Causative Factors*.

170 Kper Y/00886.

171 Kper AK/0990.

kansan tapa auttaa eläimiään, eikä eläinlääkärien puutteesta voinut rahvasta syyttää. Olosuhteet vaikuttivat pitkälti siihen, oliko eläin parannettavissa. Toisaalta eläimen parantumiseen suhtauduttiin myös kohtalonuskolla. Jos eläimen oli tarkoitus parantua, niin kävi, ja jos ei, niin ei. Ihminen saattoi korkeintaan auttaa, mutta lopullinen parantuminen oli pois omista käsistä. Usko taikuuteen ja kohtaloon olivat perua aiemmilta vuosisadoilta, jolloin vastoinikäymisiä selitettiin pahoilla hengillä ja suojaa elämän ankaria olosuhteita vastaan haettiin niin uskonnollisista riiteistä kuin noitavainoistakin. Köyhyys loi epävarmuutta elämään ja sitä opittiin käsittelemään erilaisin uskomuksin.¹⁷²

Maatalouden murroksen myötä usko tulevaisuuteen ja yksilön omiin vaikutusmahdollisuuksiin kasvoi, jolloin usko kohtaloon sai hiljalleen väistyä, kun turvallisuutta oli mahdollista luoda omin toimin ja tulevaisuuteen pystyi itse vaikuttamaan. Osaltaan myös eläinten terveydentilan paraneminen ja tieteelliset keinot tautien hoitoon edesauttoivat yksilön vaikutusmahdollisuuksia, vaikka köyhin maalaisväki ei niitä 1800-luvun aikana päässyt useinkaan kokemaan. Niin kauan, kun puutetta eläinlääkäreistä ja karjan ruuasta esiintyi, usko tulevaisuuteen ei ollut helppoa. Monelle oli lohduttavampaa luottaa asioihin, jotka olivat kohtalon langettamia, sillä menestyvän karjatalouden luominen oli paikoin vain kaukainen haave. Sen muotoutuminen vaati aikaa. Laura Stark on todennut, että tavallisen kansan merkitys uudistusten omaksumisessa oli isossa roolissa eikä pelkkien ideoiden tai innovaatioiden levittäminen vielä taannut modernisaation kehitystä.¹⁷³ Ihmisten piti uskoa siihen, että toisenlainen tulevaisuus oli mahdollinen, ja esimerkiksi maatalouslehtien kirjoitukset toivat tätä esiin. Jotta maataloutta oli mahdollista parantaa ja kehittää, yksilön oli uskottava, että se oli hänen käsissään. Konkreettiset asiat, kuten rehunviljely tai karjankasvatukseen panostaminen, vaativat usko siihen, että sellaisista toimista oli hyötyä.

Suomen maanviljelyslehdessä eläinsuojelullinen näkökulma on havaittavissa esimerkiksi teurastuksista puhuttaessa. Kaupungeissa lihansyönti oli yleisempää ja teurastajista kehkeytyi oma ammattiryhmänsä. Ammattilaisen hoitama teurastaminen nähtiin eläimen kannalta parempana vaihtoehtona, koska menetelmät olivat kehittyneet ja eläin saatiin hengiltä nopeammin. Taustalla piili myös ajatus siitä, että karjamäärien kasvaessa maaseudulla syötäisiin lihaa ympärivuotisesti kaupunkien tapaan. Tällainen kehitys loisi tarpeen ammattiteurastajille maaseudullakin. ”Eihän nykyisissäkään oloissa joka mies kykene eläintä pistämään, vaan tavallisesti ne, jotka ovat siihen enemmän harjaantuneet, käyvät naapuriaanikin auttamassa.”¹⁷⁴

Maaseudulla oli teurastuksen suorittavia ihmisiä omasta takaa, mutta heidän teurastustapansa

172 Ylikangas 2007, 82–85.

173 Stark 2006, 13–14.

174 Suomen maanviljelyslehti nro 9. 1897, 192.

herättivät närää. Eläintä ei *Suomen maanviljelyslehden* kirjoituksen mukaan pystytty useinkaan tainnuttamaan ennen kuin sen kaulavaltimo katkaistiin. Uusiin teurastustapoihin perehtynyt kirjoittaja näki tämän ennen kaikkea eläinräakkäyksenä.¹⁷⁵ Vanhat teurastustavat olivat hiljalleen muuttumassa, ja vuonna 1902 hyväksyttiin uusi teurastusasetus, joka vaati eläinten tainnuttamista.¹⁷⁶ Se ei tuolloin koskenut siipikarjaa. Asetuksen oli tarkoitus ”nostaa maamme Euroopan valtioitten eturiviin, [...] näyttää, että olemme olleet vastaanottavaiset 19:nneen vuosisadan tieteen työlle tuloksineen – huomanneet eläimenkin olevan varustetun sieluelämällä.”¹⁷⁷ Eläimen hyvän kohtelun kriteerit syntyivät taloudellisten tuottojen toivossa, mutta yhtä lailla eläin ymmärrettiin olentona, joka tunsu ja ajatteli. Tähän oli vaikuttanut tieteen kehitys ja tietoisuus siitä, mikä teki kansakunnasta sivistyneen.

Kylän oma teurastaja tuli puheeksi monen haastateltavan vastauksissa. Esimerkiksi ajuri ja torpan isäntä Juho Simolin (s.1878) muisti Urajärven kartanossa käyneen teurastajan, joka oli oman kylän mies ja tuli syksyisin teurastamaan eläimiä sen verran kuin kartano talveksi tarvitsi lihaa. Myyntiin ei teurastettu lihaa, vaan eläimet myytiin elävinä eteenpäin.¹⁷⁸ Teurastustavoista ei ollut puhetta. Elävinä eteenpäin lähti myös teuraskarja Ruovedeltä ja se koostui lähinnä sonneista. Väinö Kangaspeska (s. 1893) muisteli, että lihakarjaa ei varsinaisesti kasvatettu, mutta laivareitti Ruoveden ja Tampereen välillä mahdollisti karjan viennin kaupunkiin.¹⁷⁹ Nurmolaisen Tuomas Peltosen (s. 1883) kotitalalta nuoria sonneja myytiin teuraaksi Vähäkyröön. Kotona teurastettiin syksyisin yksi iso sika ja vanhoja lehmiä.¹⁸⁰

2.3. Karjan päivittäinen hoito

Karjatalous oli ollut pitkälti naisväen huomassa ja se rytmitti emäntien päivää aamu- ja iltalypsyineen. Tämän seikan totesi myös *Suomen maanviljelyslehti*, kun se antoi kiitosta karjanhoidon kehittymisestä nimenomaan emäntäväelle.¹⁸¹ Naisten rooli navetassa oli perua ajoilta, jolloin karjanhoitoa ei pidetty rahanarvoisena toimena, vaan se oli pikemminkin välttämätön paha. *Suomen maanviljelyslehden* kirjoittajan mukaan karjanhoidon ”alhaisen arvon” näki juuri siitä, että se oli ”voitu jättää vaimoväen huomaan.”¹⁸² Miesten tie navettaan oli toisenlainen. Nuoret pojat

175 Suomen maanviljelyslehti nro 9. 1897, 192.

176 Kaarlenkaski 2016, 50–51.

177 Uusi teurastus-asetus 1902, 3.

178 Kper AK/0400.

179 Kper AK/2218.

180 Kper Y/00478.

181 Suomen maanviljelyslehti nro 1. 1887, 6–7.

182 Ibid.

autoivat esimerkiksi lehmien paimentamisessa. Topias Jähi (s. 1886) muisteli aikaa, kun hän oli yhdessä muiden poikien kanssa vienyt lehmät läheiselle suolle syömään ja laiduntamaan. Suo oli ollut niin kostea, että lehmät eivät olisi sinne mielellään menneet, mutta sinne ne paimennettiin ja siellä ne söivät aikansa.¹⁸³

Tutkimuskirjallisuudesta selviää, että miehet lähtivät navettatöihin vaihtelevalla menestyksellä, ja varsin myöhään. Taija Kaarlenkaski on ehdottanut, että karjanhoidosta kirjoittaneet, valistuneet miehet olivat ensimmäisiä merkkejä siitä, että navettatöiden naisvaltaisuus oli muutoksessa. Kirjoitetut lehtiartikkelit sekä opasteet olivat lähes poikkeuksetta miesten kirjoittamia.¹⁸⁴ Julkinen kirjoittelu oli miesten aluetta. Uusi sukupolvi omaksui uudistuksia, kouluttautui, ja houkutteli vanhempaa väestöä kokeilemaan uutta. Navetassa työskentelevät miehet olivat ensialkuun heitä, jotka omaksuivat uudistushakuisuuden ja ymmärsivät karjatalouden aseman tulonlähteenä.¹⁸⁵ Miesten kiinnostus lehmien hoitoon oli merkki ennen kaikkea elinkeinon omaksumisesta ja karjatalouden arvostuksen kasvusta. Miesten astuminen navettaan kytkeytyi siihen, että karjatalous kehittyi omavaraisesta kaupalliseen suuntaan. Kirjoitukset olivat sivistyneiden miesten tapa ohjailla arvonnousun kohdannutta työtä, kun se ennen oli ollut lähinnä naisten aluetta. Ruotsin maatalousoloista tehdyssä tutkimuksessa on todettu, että miesten ottama vastuu karjataloudesta oli merkki siitä, että maataloutta kontrolloivat pitkälti miehet.¹⁸⁶ Naiset tekivät navettatöitä kuitenkin 1900-luvulla vielä pitkään, ja tilanne muuttui merkittävästi vasta toisen maailmansodan jälkeen.¹⁸⁷

Suomen maanviljelyslehden sivuilla eläinten hoito ja sen elinolot kuvattiin aikaisempaa tarkemmin ja yksityiskohtaisemmin. Lypsäminen oli navettatöistä tärkein ja lehden toimitus uskoi, että lehmä antoi paremmin maitoa tutulle lypsäjälle.¹⁸⁸ Tutun ihmisen tunnistaminen tuli ilmi haastatteluissakin, kun Olga Tyvinieni (s. 1886) kertoi lehmien tunnistavan hyvin oman kylän ihmisen äänen, kun lehmiä huudeltiin laitumelta takaisin kotiin. Hoito oli kesäaikaan käytännönläheistä: laitumelle laskettujen lehmien hännistä leikattiin pisimmät jouhet pois, etteivät eläimet jääneet kiinni puihin. Nenä ja utareet tervattiin käärmeiden varalta.¹⁸⁹ Tilallinen Lauri Sirkka (s. 1877) tiesi hänkin, että lehmien kylkiin laitettiin jotain haisevaa karpästen varalta.¹⁹⁰ Eläimellä oli elinolosuhteiden osalta perusvaatimukset, joiden tuli karjataloudessa täytyä.

183 Kper Y/03660.

184 Kaarlenkaski 2016, 49.

185 Östman 2004, 68–70.

186 Morell 2011, 203–204.

187 Östman 2004, 70–72.

188 Suomen maanviljelyslehti nro 7. 1891, 159.

189 Kper Y/00886.

190 Kper AK/0990.

Luonnontilassaan vaatiivat kaikki kotieläimemme valoa, puhtautta, liikettä ja liiatenkin runsasta ravintoa. Näistä vaatimuksista eivät he voi luopua kesytystilassaan. Omituiset olot ja tottumus ovat saaneet esim. nautaeläimen mukaantumaan kahdeksankuukautiseen vankeuteen kytkettynä umpipimeään navettaan sekä tyytymään useinkin mitä luonnottomimpaan ja niukimpaan ravintoon, lukuunottamatta sitä räsytystä, jota kaarnan-muotoinen paksu sontakuori tuottaa sen iholle ja terveydelle. [...] tästä tottumuksesta he eivät liioin kiittäne hoitajaansa, ei ainakaan, jos siihen vielä tulee lisäksi tyly ja ynseä kohtelu, kuten joskus nähdään ja kuullaan. [...] Ylpeät ja järjettömät ihmiset häiritsevät tätä [ruokinnan] suhdetta siten, että pitävät enemmän karjaa kuin mitä rehuvarat sallivat ja näin tekevät itsensä syypäiksi eläinkidutukseen, joka suoraan sanoen on synty.¹⁹¹

Jos edellämainitut toimet jäivät vajaiksi, pelättiin koko kotieläimistön kuihtuvan Suomessa olemattomiin.¹⁹² Huoli koski siis karjatalouden tulevaisuutta ja mahdollisia kehityksen esteitä, joita eläinten kohtelusta löydettiin useita. Sellaiset seikat, kuten ilmanlaatu ja navetan puhtaus, olivat tärkeitä, joskin naisten hoitama navetta tuli erään kirjoittajan mukaan helposti liian lämpimäksi lehmille, kun eläimistä huolehdittiin jo ”liikanaishella tarkkuudella.”¹⁹³ Lehmä oli ihmisen hoidosta riippuvainen ja kykenevä tuntemaan kärsimystä, jos hoito oli huonoa. Huonon kohtelun vastakohtana oli luonnonmukainen hoito, joka siis otti huomioon eläimen luonnolliset tarpeet. Pitkäaikainen navetassa seisominen yhdistettynä ruokinnan vaikeuksiin, ahtauteen, ja huonoon ilmanlaatuun heikensivät karjan kuntoa ja altistivat ne taudeille.

Levon tärkeydestä lypsylehmien hoidossa kirjoitti *Suomen maanviljelyslehti* ensimmäisen kerran vuonna 1894 sen jälkeen, kun alan saksalainen lehti oli aiheesta kirjoittanut. Monet neuvot haettiin ulkomailta ja suomennettiin kotimaan lehtiin. Lepo lypsylehmien tapauksessa tarkoitti sitä, etteivät edes hoitajat menneet niitä häiritsemään. Lypsyn aikaista rupattelua kehoitettiin välttämään eikä tointa pitänyt hosua. Ylimääräisen hälinän ja rauhattomuuden pelättiin vaikuttavan maidontuotantoon negatiivisella tavalla, ja tällaisiksi toimiksi laskettiin eläimelle karjuminen tai sen lyöminen. Äkkipikaiset ja asiattomat henkilöt eivät kuuluneet navetoiden läheisyyteen ollenkaan.¹⁹⁴ Taija Kaarlenkaski on 1800-luvun lopun etnografista aineistoa tutkiessaan huomannut hankin, että lypsyn aikaan hoitajat taputtelivat ja juttelivat lehmille. Se edesauttoi lehmän lypsämistä ja vahvisti muun muassa luottamussidettä ihmisen ja eläimen välillä.¹⁹⁵

191 Suomen maanviljelyslehti nro 1. 1887, 7.

192 Ibid.

193 Suomen maanviljelyslehti nro 7. 1891, 158.

194 Suomen maanviljelyslehti nro 1. 1894, 14–17.

195 Kaarlenkaski 2016, 49.

3. Jalostus ja maatalous

Jaloksi voidaan sanoa niitä eläimiä eli peruja, joilla on sekä tarkoituksen mukainen kaunis ruumis että sellaiset tavat kuin siltä eläimeltä vaaditaan. Sentähden ei muoto voi yksinään tehdä jaloutta, jos ei ole tapoja, eikä tavatkaan yksinään, jos ei ole muotoa. Parannukseksi erinomattain sanotaan kuin parempaa eli jaloa perua, ja etenki koiraspuolia siitä, käytetään paritukseen halvemman perun parantamiseksi.¹⁹⁶

Kun kiinnostus eläinten ruokintaan ja hoitoon kasvoi, rinnalle nousivat ajatukset koko eläinlaadun parantamisesta. *Lukemisia maamiehille* -lehti kirjoitti vuonna 1850 siitä, kuinka hyvä ruokinta ei yksinään riittänyt, jos eläimestään mieli saada kaiken hyödyn. Toiset eläinyksilöt olivat sopivampia tehtäviinsä kuin toiset, ja paremmat eläimet olivat kotieläimistön parantamisen perusta. Oheinen lainaus on kuvaus 1850-luvun eläinjalostuksesta. Jalo eläin oli rodultaan alkuperäinen, ruumiinrakenteeltaan käyttötarkoitustaan vastaava, ja kaikin puolin rotunsa oikeoppinen edustaja. ”Halvempi peru” oli mahdollista parantaa jaloilla eläinyksilöillä, jotka periyttivät jälkeläisiinsä toivottuja ominaisuuksia. ”Periminen on kaiken eläinlaadun parantamisen perustus”¹⁹⁷ tiedettiin *Lukemisia maamiehille* -lehdessä kirjoittaa 1800-luvun puolivälissä. Opit puolestaan periytyivät muiden maiden toimintatavoista. Jalostukseen perehtynyt Margaret E. Derry kirjoitti, että väestönkasvu asetti brittiläiselle maataloudelle paineita kasvaa 1700-luvun puolivälin jälkeen, kun ruokaa oli saatava moninkertaisesti lisää. Jalostamalla pyrittiin parantamaan kotieläinten laatua ja sopivuutta kasvaviin tarpeisiin.¹⁹⁸

Karjatalousvaltaisuus ja sen kehittyminen Suomessa oli monen eri tekijän summa. Kun karjalle alettiin viljellä yhä enemmän rehua, saatiin eläimistä myyntiin meneviä tuotteita ja tuolla rahalla oli mahdollista ostaa tilalle tuontiviljaa tai uusia työkaluja. Ihmisen elanto kiinnittyi Suomessa karjan hyvinvointiin ja sen kykyyn tuottaa ruuan raaka-aineita. Maaseudun rahvasta väestöä pyrittiin opastamaan erinäisin keinoin, jotta omavaraisuudesta päästiin askeleen lähemmäksi markkinavetoisempaa maataloutta. Tällainen kehitys asetti myös uudenlaisia vaatimuksia maan kotieläimistölle, ja muutti ihmisen tapaa suhtautua eläimiin ympärillään. Kotieläin, tässä tapauksessa monesti maitoa lypsävä lehmä, muodostui maaseudun kaupallistumisen mahdollistajaksi. Siitä saatavilla tuotteilla oli markkina-arvoa, ja tässä yhtälössä karjan hoitaminen paremmin oli edellytys, jolla myynti mahdollistui. Samalla havahduttiin siihen, että ihmisellä oli

196 *Lukemisia maamiehille* nro 5. 1850, 181.

197 *Lukemisia maamiehille* nro 5. 1850, 182.

198 Derry 2006, 6–7.

mahdollisuus kontrolloida tuotantoprosessia jalostuksen kautta.¹⁹⁹ Ruokinta, hoito ja jalostus olivat kaikki osatekijöinä karjatalousvaltaisen maatalouden kehittymisessä. Taloudelliset intressit ohjasivat maatalouslehtien kirjoittelua, sillä tuotto, joka oli aiemmin jäänyt maatilojen omaan käyttöön, piti saada tiloilta eteenpäin. Eläinten merkitys ja asema määriteltiin yhteiskunnan tarpeita mukaillen.

3.1. Askeleita jalostuksen saralla

Lukemisia maamiehille -lehti antoi eläinlaadun parantamisessa painoarvoa isän puolelle. Huonompilaatuiset urokset tuli hävittää ennen kuin ne ehtivät siittämään jälkeläisiä. Jos jälkeläinen peri isänsä hyviä ominaisuuksia, sillä uskottiin olevan kaksinkertaisesti parempi kyky taas jättää omia ominaisuuksiaan uusille jälkipolville ja niin edelleen. Jalostuksessa suosittiin yksilöitä, joiden toivotut ominaisuudet näyttivät periytyvän sukupolvelta toiselle. Sattumaa ei pidetty hyvänä tapana kotieläinten kasvattamisessa. Samalla tapaa oli myös muistettava, että monia ominaisuuksia ei voinut tavoitella yhtä aikaa ja tästä esimerkkinä käytettiin hevosen jalostusta. Jos halusi kasvattaa hyvän ja nopean ravihevosen, ei sen voinut olettaa olevan yhtäaikaan hyvä työhevonen.²⁰⁰

Tällaiset ajatukset ja tavoitteet jalostuksen suhteen kertovat siitä, että eläimiä ruvettiin yhä hallitummin kasvattamaan tiettyä käyttötarkoitusta varten. Aikaisemmin erilaisten kantojen syntymiseen vaikuttivat esimerkiksi luonnonolosuhteet, kuten eristäytyneisyys, ja vaikka ihminen kykeni vaikuttamaan, jalostuksesta tuli laajemmin organisoitua toimintaa vasta 1800-luvulla.²⁰¹ Eläinten risteyttäminen siinä tapauksessa, että oma karja ei pystynyt vastaamaan tarpeisiin, oli yksi keino tuoton parantamiseen. Lypsylehmien kohdalla ulkomaiset rodut olivat monesti runsaslypsyisempiä kuin kotimaan pienemmät alkuperäisrodut. Pelkkä perintötekijöihin panostaminen ei kuitenkaan yksin riittänyt, vaan kokonaisvaltainen hoito aina ruokinnasta puhtauteen sekä käsittelyyn oli karjanhoidon kannalta olennainen. Hyvä perimä meni nopeasti hukkaan, jos eläin kärsi huonosta ravinnosta eikä yltänyt vaatimuksiin, joita ihmiset olivat sille asettaneet.

Moni asia kaipasi vielä parannusta *Lukemisia maamiehille* -lehden ilmestymisaikaan, mutta karjatalouden edellytyksiä selkeästi tiedostettiin. Eläimiä piti ruokkia paremmin ja niiden laatua oli parannettava. Sairauksia ja tauteja oli kitkettävä pois, jotta karjan pitäminen pääasiallisena elinkeinona oli järkevää. Paremman ruokinnan myötä eläinten tuli tuottaa enemmän ihmisten

199 Ollila 1999, 90–91.

200 *Lukemisia maamiehille* nro 5. 1850, 182–184.

201 Derry 2015, 13.

tarpeisiin. Parantunut tuntemus niiden ruokinnallisista tarpeista ja sairauksien hoidosta vaikutti positiivisella tavalla eläinten hyvinvointiin, vaikka tavat vaihtelivat edelleen eripuolin Suomea. Maatalouden hakeutuminen karjatalouden suuntaan vaati uudenlaista kontrollia eläimen elämästä aina syömisestä lisääntymiseen asti. Syntyi eläimiä, joilla oli joko hyviä tai huonoja ominaisuuksia suhteessa haluttuun tarkoitukseen, ja tässä yhtälössä huonot ominaisuudet pyrittiin karjan laatuun vedoten poistamaan. Rotuominaisuuksien kehittäminen tuli näkyvämmäksi keskustelunaiheeksi 1870-luvulla. Edistyneimmät tilat pystyivät keskittymään karjan laadun parantamiseen jalostamalla, mutta samaan aikaan moni pientila kärvisteli edelleen ruokinnan vaikeuksien kourissa.

Suomalaiseen maanviljelyslehden opit tulivat tanskalaisesta maanviljelyslehdestä, joka oli arvioinut ruotsalaisten karjarotuja Göteborgin maatalousnäyttelyissä. Ei ollut epätavallista, että jalostusoppeja haettiin muualta, sillä sivistyneistö oli tietoinen muiden maiden kehityksestä ja ajatukset levisivät ennen pitkää myös Suomeen. Ylirajaiselle vuorovaikutuksella oli vaikutusta niin yksilön kuin yhteisön identiteetin muodostumiseen.²⁰² Uusien nautarotujen tuonti Suomen alueelle on käytännönläheinen esimerkki siitä, millaisia vaikutuksia kontakteilla muihin maihin oli. Toisaalta rajojen yli kulkeutuivat uusien rotujen lisäksi myös keinot jalostaa jo olemassa olevia rotuja. Hilja Toivio on tutkinut kotieläinten jalostusteorioita ja todennut, että tanskalaisen Victor Proschin ajatukset vaikuttivat etenkin suomalaisen maatiaisrotujen jalostuksen kehittymiseen.²⁰³

Ruotsissa oli näkyvissä 1870-luvun alussa kotimaisen rodun heikkous suhteessa ulkomailta tuotuihin rotuihin, ja kotimaisen rodun hylkääminen oli ollut esillä. Syy tähän oli muuttuneissa vaatimuksissa – vanha karja ei soveltunut niin hyvin maatalouden uusiin tavoitteisiin, eli siitä saatu hyöty ei ollut tarpeeksi suuri markkinoilla.²⁰⁴ Ulkomaankaupan luvut 1800-luvun lopulta kuitenkin kertovat, että ruotsalainen karjatalous oli kehittynyt. Ruotsalaisten siirtymistä viljasta karjataloustuotteiden myyntiin on mahdollista tarkastella ulkomaankaupan luvuilla. Viljaa vietiin Ruotsista ulkomaille 1870-luvun lopulla noin 40 miljoonan kruunun edestä, ja karjataloustuotteita noin 15 miljoonan kruunun edestä. Viimeinen 1800-luvun vuosikymmen oli jo toisenlainen, ja silloin eläinperäisten tuotteiden vienti oli Ruotsissa hipomassa 50 miljoonan kruunun rajaa. Viljan arvo ulkomaankaupassa oli enää viisi miljoonaa kruunua.²⁰⁵

Ruotsissa karjanjalostuksella oli koitettu hakea sekä lypsy- että lihakarjan ominaisuuksia, mutta tätä pyrkimystä arvosteltiin 1870-luvulla. Toivottavampana nähtiin kehitys, jossa selkeästi annettiin arvoa karjan lypsyominaisuuksille. *Maanviljelyslehti* mietti samassa yhteydessä suomalaista

202 Sulkunen, Niemi & Katajala-Peltomaa 2016, 13, 19, 23.

203 Toivio 2016, 116–117.

204 Maanviljelyslehti nro 7. 1872, 107–108.

205 Morell 2011, 168.

karjanhoidon laitaa ja totesi, että Suomessa lihakarjalle ei ollut tarvetta eikä Suomesta ollut mahdollista päästä hyville lihamarkkinoille. Suomessa eläinten lypsyominaisuudet olivat kaivatumpia kuin kyky tuottaa lihaa. Karjaa oltiin valmiita jalostamaan, mutta niin että ”kotimainen maarotu kuitenkin aina on oleva se perustus, mihin karjan jalouttaminen on nojautuva.”²⁰⁶

Suomessa parhaita tuloksia oli saatu risteyttämällä ayrshire-rotuista karjaa omiin kotimaisiin lehmisiin. Kotimaista rotua haluttiin korjata sen suhteen, että se tuottaisi enemmän, mutta samalla sen sopivuudesta suomalaisiin olosuhteisiin haluttiin pitää kiinni, koska muualta tuotu karja ei aina sopinut Suomen oloihin. Toisaalta paremmalla ruokinnallakaan kotimaisen rodun tuotto ei yltänyt samalle tasolle kuin ayrshirerotuisen lehmän tuotto.²⁰⁷ *Maanviljelyslehden* artikkelissa kiinnostus eläinten laatuun korostui kotimaisen eläinrodun ja ulkomaalaisten tuontien vertailussa.

Jalostuskysymys ja sen oikea toteutus nousi *Suomen maanviljelyslehden* numeroissa toistuvasti esiin. Etenkin maanviljelyseuroilta toivottiin keinoja maan oman karjan parantamiseksi, koska eläimiä kyllä oli tarpeeksi, mutta toimet laadukkaiden siitoseläinten löytämiseksi olivat liian vähäiset. Hyvien siitossonnien kasvatus nähtiin tärkeänä tehtävänä ja karjalle kaavailtiin edelleen omaa kantakirjaa.²⁰⁸ Suomalaiseen karjatalouteen kaivattiin siis laadukkuutta ja eläinten ominaisuuksiin haluttiin kiinnittää enemmän huomiota parempien jälkeläisten ja sitä kautta parempien tuottojen toivossa. Sonnin tuli olla ”täydessä voimassa, täysin virheetön, hyvän lypsylehmän kantama, ja joka omistaa varman voiman siirtää ominaisuutensa siittämäänsä poikueeseen”.²⁰⁹ Maatalousnäyttelyissä esitelty karja on lehteen tilastoitu roduittain, mikä antaa osviittaa siitä, mitä rotuja lähialueilla oli kasvatuksessa suosittu.

206 *Maanviljelyslehti* nro 8. 1872, 122.

207 *Maanviljelyslehti* nro 8. 1872, 122–123.

208 *Suomen maanviljelyslehti* nro 4. 1887, 53.

209 *Suomen maanviljelyslehti* nro 6. 1889, 156.

TAULUKKO 1. Maatalousnäyttelyissä esitetyt karjarodut vuosina 1871, 1876, 1881, 1887 sekä näiden vuosien yhteenveto.

	Helsinki 1870	Helsinki 1876	Turku 1881	Viipuri 1887	YHTEENSÄ
Maatiaisrotu	19% (19 kpl)	2% (4 kpl)	8,5% (44 kpl)	14% (82 kpl)	10,5% (149 kpl)
Ayrshirerotu	29,5% (29 kpl)	47% (108 kpl)	38,5% (198 kpl)	41% (238 kpl)	40% (573 kpl)
Anglerirotu	-	4,5% (10 kpl)	9% (46 kpl)	1% (6 kpl)	4,5% (62 kpl)
Sekarotu	47,5% (47 kpl)	44% (100 kpl)	43,5% (224 kpl)	43,5% (254 kpl)	44% (625 kpl)
Syöttökarja	4% (4 kpl)	2,5% (6 kpl)	0,5% (3 kpl)	0,5% (3 kpl)	1% (16 kpl)
YHTEENSÄ	99 kpl	228 kpl	515 kpl	583 kpl	1425 kpl

Lähde: Suomen maanviljelyslehti nro 8–9. 1887, 115–117.

Taulukko 1 on laadittu *Suomen maanviljelyslehden* esittämän tilaston pohjalta ja eläinten lukumäärät on ilmoitettu sekä prosenttiosuuksin että kappalemäärin. Taulukosta nähdään, että sekarotuinen karja menestyi lukumääräisesti hyvin maatalousnäyttelyissä jokaisena neljänä vuonna. Vain Helsingissä vuonna 1876 ayrshirerotuisia eläimiä oli muutama kappale enemmän kuin sekarotuisia eläimiä. Ayrshirekarjan määrä näyttelyissä koki kasvun 1870-luvun alusta, ja Uudenmaan alue oli samaisella vuosikymmenellä kehittänyt karjatalouttaan hyvin.²¹⁰ *Suomen maanviljelyslehti* arveli, että vuosien 1870 ja 1876 näyttelyissä kartanonrotu, eli risteytyksin jo vuosisadan alussa kehitetty rotu, oli laskettu maatiaisiin. Sen jälkeen ne olivat näyttelyissä sekarotuisiksi laskettavia.

Rajanveto maatiaisrodun ja sekarotuisen karjan välillä oli paikoin vaikeaa, sillä ulkonäköeroja oli alueittain.²¹¹ Ayrshirerotu ja sen sekoitukset olivat hallitsevia lukumääriltään. Anglerirotu ei ollut suosittu, mutta kuitenkin sen verran lounaiseen Suomeen levinnyt, että se oli Turun näyttelyssä enemmän edustettuna. Syöttökarjaa eli lihakarjaa ei Suomen oloissa suosittu, koska lihan hinta oli liian alhainen. Lihan kysynnän kuitenkin arveltiin myöhemmin kasvavan, kun teollisuustyöläisten ja kaupunkilaisten määrä kasvaisi ja tämä väestönosa haluaisi enemmän lihaa lautaselleen.²¹² Yksi näkymä tulevaisuudelle kosketti täten lihakarjakannan kasvua, mutta se ei ollut ajankohtaista vielä 1800-luvun lopulla.

²¹⁰ Vihola 1991, 365.

²¹¹ Suomen maanviljelyslehti nro 8-9. 1887, 118.

²¹² Suomen maanviljelyslehti nro 9. 1892, 255–256.

Ayrshire oli todettu maan oloihin sopivaksi ja sitä käytettiin kotimaisen rodun jalostukseen. Seppo Simola on todennut, että ayrshirerotuisten eläinten määrä kasvoi vaatimattomasti eikä tuonti ollut niin runsaslukuista kuin mitä maanviljelyslehdet antoivat ymmärtää. Kehittyvän tuotantojärjestelmän oli alkuun nojaututtava maatais- ja sekarotuihin karjaan.²¹³ Suomalaisen maataisrodun arvostelu näyttelyissä oli hankalampaa kuin vakiintuneen rotumääritelmän saaneen ulkomaankarjan, koska maataisrotu poikkesi alueittain ja oli erinäköinen eri alueilla. Se myös miellettiin köyhemmän maalaisväen eläimeksi. Näyttelyihin osallistuminen oli vähävaraiselle rahvaalle vaikeampaa kuin hyväosaisille karjankasvattajille.

Arvostelustandardeja kaivattiin maalaisrodun kohdalla kipeästi eikä rodun parannusta suotu kaikkien harjoittavan. ”Toivomme vaan, että puhdasverisen Ayrshirekarjan siittäminen vastedeskin pysyisi yhtä taitavien miesten käsissä kuin se tätä nykyä on, ettei rotu meillä huonontuisi [...]”.²¹⁴ Muualla jalostettu rotu, tässä tapauksessa ayrshire, tuotiin maahan parantamaan oman karjan laatua, mutta samalla puhdasta ayrshirejalostusta ei haluttu kaikkien harjoittavan. Sen pelättiin ennen pitkää huonontavan jo valmiiksi laadukasta karjaa, ja siksi sen jalostus oli tarkempaa puuhaa. Kotimaisen rodun puhtauden kanssa oltiin valmiita joustamaan, koska se tarvitsi parantuakseen niin sanotusti ”vierasta verta”.²¹⁵ Tämä näkemys eli hetken, mutta jäi vähemmistöön 1800-luvun loppuun mennessä, sillä samaan tapaan kuin suomalaista hevosta ja sen puhtautta pyrittiin suojelemaan²¹⁶, myös alkuperäistä suomalaista karjaa haluttiin yhä enemmän vaalia rotupuhtauden näkökulmasta.

Jalostustyö piti sisällään myös vaatimuksen eläinten ruumiinrakenteen ja elintoimintojen tuntemisesta, jotta näitä ominaisuuksia pystyttiin karjanhoidon kannalta kehittämään paremmiksi. Jokaisella hoitotoimenpiteellä oli oma tarkoituksensa: sukiminen piti karvapeitteen ja nahan puhtaana; liikunta piti huolta lihaksista, nivelistä ja luista; ja oikeanlaisella ruokinnalla taattiin ruuansulatuksen toimiminen. Käyttö määräsi pitkälti jalostuksen suunnan. Oli eri asia kasvattaa hyvää lypsylehmää kuin näyttelyissä ihailuja keräävää hiehoa, ja juuri tämän takia ruumiintoimintojen tunteminen oli tärkeää. Eläintä oli mahdollista jalostaa useaan eri suuntaan, ja jokaisella niistä oli omat vaatimuksensa sen suhteen, miltä eläimen tuli näyttää tai mitä sen tuli tuottaa ollakseen hyvä omassa kategoriassaan.²¹⁷

Lypsylehmällä ja lihakarjalla oli olennaisia eroja jo ulkomuodon suhteen, sillä lypsylehmän tuli käyttää rehunsa runsaaseen maidontuotantoon eikä sen kuulunut olla erityisen lihaksikas.

213 Simola 1949, 177.

214 Suomen maanviljelyslehti nro 8-9. 1887, 119.

215 Ibid.

216 Miettinen & Toivio 2016, 197.

217 Suomen maanviljelyslehti nro 12. 1887, 186–190.

Lihakarjan suhteen taas iso, lihaksikas ulkomuoto oli tarkoituksellista. Näitä kahta eri tyyppiä ei tullut sekoittaa keskenään, koska runsasmaitoisuus ja -lihaisuus eivät olleet samanaikaisesti esiintyviä ominaisuuksia. Tässä yhteydessä *Suomen maanviljelyslehdessä* esiin nousi uskomus, jonka mukaan pitkähäntäiset lehmät lypsivät lyhythäntäisiä paremmin. Sonnin valinnalla oli merkitystä ja sen tuli olla paljolti lehmän kaltainen, toki hieman vantterampi. Lehti mainitsi, miten vihaista sonnia tuli käsitellä²¹⁸, mutta luonnetta ei muuten pidetty merkittävänä jalostuskriteerinä, vaan huomio kiinnitettiin fyysisiin ominaisuuksiin ja kykyihin. Liian vanha lehmäkin oli karjatalouden ja tuoton kannalta huono, sillä sen maidontuotantokyky oli alhaisempi kuin nuoremman lehmän, ja vanhat lehmät kannustettiin myymään pois.²¹⁹

Oikeaoppinen jalostaminen otti huomioon myös paikalliset olosuhteet. Maatiaisrotujen eduksi katsottiin se, että ne olivat sopeutuneet paikoin karuihinkin olosuhteisiin ilman sen tarkempaa jalostustyötä. Jos eläimen pitäjä kuitenkin ryhtyi karjaansa parantamaan, sen suorittamiseksi annettiin Suomen maanviljelyslehden sivuilla kolme erilaista toimintamallia: uusien eläinten osto, sekasiitos tai vanhan karjan parannus. Uusien eläinten osto oli kallista eikä se siis useinkaan ollut vaihtoehto karjankasvattajalle. Huolena myös oli, että ulkomailta tuotu karja ei välttämättä sopeutuisi tarpeeksi nopeasti Suomen oloihin. Sekasiitos oli vaihtoehtoista jo huomattavasti helpompi toteuttaa. Ideana oli käyttää puhdasrotuista sonnia maatiaisrotua parantamaan. Tätä risteytystä voitiin puolestaan jalostaa lisää puhdasrotuisella karjalla, ja lopputuloksena oli siis vanhasta maatiaisrodusta paranneltu versio, jos haluttuja ominaisuuksia oli periytynyt tarpeeksi. Uutta rotua ei syntynyt siinä tapauksessa, että alkuperäisestä karjasta koitettiin huolellisen valikoimisen avulla valita siitokseen laadukkaimmat yksilöt. Tällä menetelmällä jalostusta saattoi kuitenkin laadullisesti parantaa.²²⁰ Näistä näkemyksistä jälkimmäisin sai kirjoittavan eliitin tuen 1800-luvun edetessä kohti loppuaan.

Sukutietoisuus kasvoi ja muuttui merkityksellisemmäksi suomalaisen karjanhoidon parissa, mikä näkyi *Suomen maanviljelyslehden* kirjoituksissa. Suomalaisella lehmällä oli puutteensa ulkomaisiin rotuihin verrattuna, mutta sen voimakas maito oli edelleen arvostettua. Ayrshire-rotuiset sonnit olivat jalostukseen kysyttyjä ja rodulla oli paremmat lypsyominaisuudet suomalaiseen alkuperäiskarjaan nähden. Laatutietoisuus alkoi näkyä jalostusvaatimuksissa, eli eläimen ominaisuuksia parannettiin tietoisin valinnoin. Vaikka ulkomailta tuotuja lypsyrotuja pidettiin laadukkaina, ei *Suomen maanviljelyslehti* kuitenkaan nähnyt niitä ensisijaisina vaihtoehtoina talonpoikaisnavettoihin ruokinnan puutteiden vuoksi. Alkuperäinen, Suomen oloissa kasvanut

218 Jos sonni käy vihaluontoiseksi, on paras varustaa sen sieraimet renkaalla ja se nahkahihnalla. Kts. Suomen maanviljelyslehti nro 4. 1888, 53.

219 Suomen maanviljelyslehti nro 4. 1888, 53–55.

220 Suomen maanviljelyslehti nro 12. 1887, 188–190.

lehmä saattoi lypsää kehnolla ruualla paremmin kuin muualta tuodut yksilöt. Lehti totesi suoraan, että alkuperäiskarja soveltui talonpoikaistiloille siinä missä ulkomainen karja herraskartanoille. Maalaisväestölle oli lehden mukaan sopivampaa keskittyä parantamaan vanhaa karjaa ja sen hoitoa niiltä osin kuin se oli mahdollista. Ulkomaisten rotujen hankinta vaati monesti sellaisia rahavarantoja, joita keskiverto talonpoikastilalla ei ollut käytettävissä.²²¹

Vasikoista todettiin *Suomen maanviljelyslehdessä*, että vasta lehmän kolmas vasikka oli elättämisen arvoinen, ja hyvälypsyisellä lehmällä toinen. Mikäli sonni oli liian heiveröinen, pelättiin sen vaikuttavan karjan laatuun heikentävällä tavalla. Ihannetapauksessa sekä lehmiä että sonneja olisi maltettu kasvattaa tarpeeksi vanhoiksi ennen kuin niiden olisi annettu lisääntyä. Yksi syy tähän oli se, että eläinten kokoa haluttiin kasvattaa ja siitokseen käytettyjen eläinten tuli itse olla tarpeeksi kookkaita. Vielä kasvuiässä ollut lehmä ei siis ollut ihanteellinen yksilö kasvatusta ajatellen.²²² Jotta navetassa työskennellyt emäntä saattoi parhaiten edesauttaa hyvän karjan kehittymistä, tuli hänen tietää, mitkä lehmät navetassa lypsivät parhaiten. Edistyneimmät tilat olivat osana karjantarkastusyhdistyksiä 1900-luvulle tultaessa, jolloin tilan lehmät olivat tarkan valvonnan alaisena. Teppo Vihola on kuitenkin arvioinut, että ennen vuotta 1914 karjantarkastus tavoitti vain vajaat kaksi prosenttia suomalaisista tiloista.²²³

Maaseudun sonneista ja niiden laadusta oltiin jossain määrin huolissaan, sillä ”hevosmies kyllä tahtoo hyvän tammansa juoksijaorilla astuttaa [...] mutta kuinka moni emäntä etsii siitossonnia sentähden, että hän lypsykarjansa rotua saisi paranemaan.”²²⁴ Hyvien sonnien hankintaa pidettiin ensisijaisen tärkeänä talouden kehittymisen kannalta, ja tarve sonniyhdistysten perustamiselle 1800-luvun viimeisellä vuosikymmenellä vain kasvoi. Niiden otaksuttiin parantavan tavallisen talonpojan mahdollisuuksia laadukkaampien sonnien käyttöön, kun sonnia ei tarvinnut yksin ylläpitää. Kuten muiden parannusten kohdalla, myös tämän esteenä nähtiin kansa, joka ”luonteeltaan on hidas kaikkeen uuteen, ja vaatii siihen pidempää totuttamista.”²²⁵ Pelkkä sattuma eläinten pariutumisessa oli maatalouden kehittymisen kannalta epätoivottua ja etenkin maalaisrodut olivat esimerkkejä siitä, mitä sattumanvaraisella lisääntymisellä oli saatu aikaan. Uskottiin, että ihmisjärjellä saataisiin aikaan laadukkaampia eläimiä kuin pelkän luonnonvalinnan voimin.²²⁶ Kyse oli laadukkuudesta suhteessa käyttöön, mihin eläintä oli kaavailtu käytettävän. Ihmiselle laadukas eläin ei välttämättä luonnontilassa olisi menestynyt enää ollenkaan.

221 Suomen maanviljelyslehti nro 6. 1889, 153–154.

222 Suomen maanviljelyslehti nro 1. 1889, 8–13.

223 Vihola 2004, 177.

224 Suomen maanviljelyslehti nro 2. 1891, 40.

225 Suomen maanviljelyslehti nro 2. 1891, 41.

226 Suomen maanviljelyslehti nro 9. 1892, 257.

3.2. Rotupuhtauden ihanne kasvaa

Siitoseläimelle asetettiin korkeammat vaatimukset rotupuhtauden suhteen kuin hyötyeläimelle, eli hyvin lypsävälle lehmälle. Sekarodut nähtiin enemmän välimuotoina, joiden kautta päästiin monen vuoden työllä takaisin puhtaaseen, parannettuun rotuun. Viimeisellä 1800-luvun vuosikymmenellä puheissa on jo ehdotus, että näyttelyissä ei enää palkittaisi sekarotuista karjaa. Osittain tähän nähtiin syynä se, että valtio oli tuonut vähemmän siitoseläimiä ulkomailta kuin aiemmin, ja tämä tulkittiin niin, että puhdasrotuiselle kasvatukselle oli Suomessa jo tarpeeksi edellytyksiä. Sekasiitos oli kuitenkin suosittua, joten parannuksena oltaisi hyväksytty sekin, että yksittäisen sekarotuisen lehmän sijaan näyttelyihin tuotaisiin useampi yksilö, jolloin saavutetut tulokset näkyisivät.²²⁷ Suomessa harjoitettu jalostustoiminta pohjasi osin periaatteisiin, jotka olivat näkyneet brittien eläinjalostuksessa jo 1700-luvun lopulla. Kantakirja nähtiin ratkaisuna ongelmaan, jossa eläintä oli rodullisesti vaikea lokeroida, koska sen ulkomuodossa oli ominaisuuksia useammasta eri rodusta. Sukutietoisuus ja karjan sukutaulut parantaisivat jalostusnäkymiä, kun palkitut eläimet jäisivät ihmisten tietoisuuteen.²²⁸

Eläin, joka oli mahdollista tunnistaa tietyn rodun edustajaksi, ja jonka suku oli tiedossa ja todisteena sen alkuperästä, oli jalostustoimintaa ajatellen arvokas. Kantakirja oli lopullinen sinetti sille, millainen eläin ansaitsi tulla palkituksi, ja samalla se lisäsi ihmisen valta-asemaa. Rotupuhtaus oli arvostettu ominaisuus.²²⁹ Sitä pidettiin myös monesti merkinä paremmasta laadusta, sillä rodun taustalla oli ihmisen suorittamaa tarkkaa valikointia, ja sukutietoisuus oli osoitus tehdystä työstä. Näin kävi esimerkiksi Iso-Britanniassa, kun englantilaisen täysiverihevoson rotupuhtautta perusteltiin nimenomaan jäljitettävissä olevilla sukujuurilla.²³⁰

Käytännön ongelmat kuitenkin asettuivat monesti karjanjalostuksen tielle. Päämäärättömyys ja tietämättömyys siitä, mitä jalostuksella haluttiin saavuttaa, vaivasi maaseutua. Hitaus ei ollut pelkästään jalostustoiminnan ongelma, vaan se kosketi maatalouden uudistumista laajemmin. Vanhojen asenteiden muuttaminen oli työlästä.²³¹ Lehden sivuilta oli vielä pitkä matka käytännön toimiin. *Suomen maanviljelyslehden* mukaan jalostuksessa hypättiin liian usein rodusta toiseen sen mukaan, mikä milloinkin oli muodissa eikä pitkäjänteistä jalostustyötä jaksettu jatkaa tarpeeksi pitkään. Maatalousnäyttelyiden palkinnot menivät puolestaan muille kuin talonpoikaissäädylle, sillä talonpoikainen lehmä ei ollut laadullisesti palkitsemisen arvoinen – siinä tapauksessa, että se oltiin

227 Suomen maanviljelyslehti nro 11. 1891, 246–250.

228 Ibid.

229 Miettinen & Toivio 2016, 204.

230 Derry 2015, 16.

231 Jalonen 2000, 106–107.

edes uskallettu tuoda näyttelyyn. Toisaalta näyttelyissä esitetty karja toimi esimerkkinä siitä, mitä hyvällä hoidolla oli mahdollista saada aikaan, jolloin näyttelyiden järjestäminen oli eräänlaista valistustyötä karjanhoidon suhteen.²³² Elettiin vuotta 1890 ja karjanhoidon kehitykseen haettiin johdonmukaisia toimenpiteitä, joiden avulla kehityksen tielle saataisiin muutkin kuin varakkaat eläintenpitäjät. Kantakirjaa kaivattiin kipeästi, sillä sen avulla saataisiin selville parhaimmat suvut jalostuksen kannalta. Hallitukselta toivottiin toimia jalostustoiminnan parantamiseksi.

Hallituksen tulisi [...] kaikin tavoin kehottaa yksityisiä, joilla on jo hyvä ja puhdas karjasuku, säilyttämään sitä puhtaana ja vielä enemmän kehittämään ja parantamaan sitä. Siinä tarkoituksessa hallituksen, kun tervettä verta on sukuun saatava, tulisi auttaa yksityistä lähettämällä omalla kustannuksellaan ulkomaille asiantuntijan, joka rodun kotimaasta ostaisi täysin sopivan elukan erittäin ottamalla huomioon sen karjan, jota siitos-eläin on aiottu johonkin tiettyyn suuntaan yhä edelleen kehittämään.²³³

Oheisen toimen vastineeksi karjanomistaja pitäisi kirjaa eläimistään ja antaisi hallituksen valvoa eläintensä terveydentilaa ja tuotantokykyä. Karjanhoidon kehityksen edellytyksenä nähtiin valvonta, joka takaisi hyväskuisten eläinten lisääntymisen. Vierasperäistä karjaa esitettiin kokeiltavaksi ensin maatalousoppilaitoksissa, jotta niiden käyttö karjanjalostukseen olisi hallittua ja asiantuntevaa.²³⁴ Karjan parantaminen risteytyksin oli mahdollista, mutta toisaalta myös kammoksuttiin ajatusta, että oma karjarotu menisi huonompaan suuntaan. Tästä syystä alkuperäisrodun parantaminen jo olemassaolevan karjan avulla nähtiin talonpoikaiselle väestölle sopivana puhtena.

Suomen maanviljelyslehti puntaroi 1890-luvulla, missä määrin maatalouden parannukset ovat onnistuneet ja mitkä asiat eivät ole sujuneet odotetulla tavalla. Jälkimmäiseen kategoriaan osuivat eläinhuutokauppojen yhteydessä pidetyt eläinnäyttelyt, jotka eivät onnistuneet laajentamaan osallistujamääriään, vaan jäivät monesti paikallisiksi tapahtumiksi. Eläimiä ei haluttu kuljettaa pidempiä matkoja näyttelyyn, ja lehti totesi, että pitkä matkustaminen oli lypsylehmillä haitallista. Sonniyhdistyksiä ja maamiesseurojen myöntämiä apurahoja pidettiin nyt ensisijaisina toimina lypsykarjan kehittämisessä. Jos näyttelyitä haluttiin pitää, niitä suositeltiin siirrettäviksi eri paikkakunnille.²³⁵ On myös huomioitava, että hyvä hyötyeläin ja hyvä siitoseläin muotoutuvat ajan vaatimuksissa kahdeksi erilaiseksi eläimeksi. Näyttelyt ja palkitsemiset olivat omiaan kannustamaan kasvattamaan rotunsa parhaita edustajia, jotka eivät välttämättä olleet kummoisiakaan lypsäjiä. Hyvä lypsylehmä sai olla niin sanotusti viallinen, jos se kuitenkin tuotti

232 Vihola 2004, 184.

233 Suomen maanviljelyslehti nro 6. 1890, 163.

234 Suomen maanviljelyslehti nro 6. 1890, 164.

235 Suomen maanviljelyslehti nro 2. 1891, 42–43.

taloudellista hyötyä omistajalleen.²³⁶ Toisaalta hyviä lypsylehmiä haluttiin palkita, joten asiasta ei vallinnut alkuun yksimielisyyttä. Hyötyeläimen ei kuitenkaan tarvinnut olla rotunsa parhain edustaja.

Palkitsemisajatus oli jatkuvasti läsnä, mutta se muotoutui vuosien saatossa suuntaan, jonka haluttiin kannustavan puhdasrotuisten eläinten kasvattamiseen – oli karja sitten kotimaista tai ayrshire-rotuista. Kotimaisen karjan arvostus kasvoi ja se haluttiin jalostaa yhtä kilpailukykyiseksi kuin vastaavat ulkomaalaiset rodut. Sonniyhdistysten ohessa rahallinen palkitseminen kantakirjan hyväksi tehdystä työstä nähtiin tarpeellisena, koska ”jokainen ala-arvoinen eläin on poishävitettävä ja paraammat siitoseläimet hankittavat.”²³⁷ Tukea haluttiin myös maanviljelysseuroille, jotka pitäisivät huolen siitä, että palkittuja eläimiä käytettäisiin jalostukseen.²³⁸ Mustialan maanviljelysopiston johtaja Gösta Grotenfelt nimesi vuonna 1894 suomalaisen jalostuksen suurimmaksi ongelmaksi suunnitelmallisuuden puutteen, ja samaisesta seikasta oltiin kirjoitettu *Suomen maanviljelyslehdessä* aiemminkin.²³⁹

Toisaalta aikaa jalostustyöhön oli käytetty vielä verrattain vähän, ja tätä suunnitelmallisuuden puutetta voitaneen pitää karjatalouden kehityksen alkukankeutena. Tulosten saaminen vei aikaa ja tiedon sekä taidon leviäminen maaseudulle ei ollut nopeaa. Suunnitelmallisuuden puute näkyi eri rotujen suosimisessa, jolloin yhdenkään kohdalla ei päästy haluttuihin lopputuloksiin, kun jo seuraavaa rotua oltiin tuomassa ulkomailta. Kun oppia haettiin muista maista, innostuttiin uusista ja kuulopuhein paremmista roduista sillä seurauksella, että kotimaan karjanjalostuksesta ei päästy yksimielisyyteen. Tällaisiin kokeiluihin ei köyhemmällä väestönosalla ollut resursseja, vaan jalostustyön raamit syntyivät varakkaampien kartanoiden ja oppilaitosten tiloissa. Suunnitelman laatiminen ja siinä pysyminen auttaisi Grotenfeltin mukaan sekä valtiota että yksityistä pääsemään samaan päämäärään jalostuksen suhteen. Hyviä tuloksia oli saavutettavissa nopeammin, jos sen eteen tehtiin töitä yksissä tuumin.²⁴⁰ Toisaalta keskustelu oikeoppisesta karjanjalostuksesta oli eurooppalaisessa mittakaavassa värikästä, ja perinnöllisyydestä kiinnostuneet tahot jalostivat eläimiä eri tavoin päästäkseen selvyYTEEN, miten ominaisuudet periytyivät.²⁴¹

Grotenfeltin ajatuksissa eri nautarotujen risteytykset saivat arvoa hyötyeläiminä. Näillä ei kuitenkaan tullut olla mitään tekemistä puhtaan rodun eli siitoseläinten kanssa. Kotieläinkantaa oli parannettava puhdasrotuisilla eläimillä, mutta hyvän lypsylehmän sai kasvattaa muillakin keinoin.

236 Suomen maanviljelyslehti nro 11. 1891, 250.

237 Suomen maanviljelyslehti nro 2. 1893, 27–28.

238 Suomen maanviljelyslehti nro 2. 1893, 28.

239 Suomen maanviljelyslehti nro 11. 1984, 266–268.

240 Ibid.

241 Derry 2015, 180–181.

Se ei vaan ollut eläimenä enää rodunjalostukseen sopiva. Kotimaisen rodun rinnalla oli soveliaista kasvattaa puhdasrotuista ayrshire-karjaa, kunhan maantieteelliset olot sen sallivat. Vähempivaraaiselle katsottiin edelleen sopivammaksi kasvattaa alkuperäiskarjaa, koska se pärjasi rajallisilla resursseilla paremmin kuin ayrshire.²⁴² Grotenfeltin näkemys herätti aikalaisissa myös ihmetystä. *Suomen maanviljelyslehden* toimitukselle kirjoitettu vastine piti Grotenfeltin puhetta väheksyvänä siltä osin, että se ei antanut tarpeeksi arvoa niille tiloille, joilla oli karjaa onnistuneesti parannettu risteytyksin. Samalla kirjoittaja kyseenalaisti sen, että puhdasrotuista karjaa paranneltiin vain sen tähden, että siitä voitiin olla ylpeitä.

Tulisikohan meidän todellakin karjaamme parantaa ainoastaan sentähden, että voisimme sitä rakastaa ja siitä ylpeillä? En luule että meidän niin tärkeässä asiassa on neuvoa kysyttävä tunteiltamme, vaan eiköhän meidän siinä olisi seuraaminen ainoastaan terveen järkemme neuvoa ja asettaminen päämaaliksemme korkein aineellinen voitto? Ja kun aika on rahaa, niin terve järkemme myös neuvo meitä ainoastaan käyttämään niitä välikappaleita, joiden avulla mahdollisimman lyhyessä ajassa voimme tuota tarkoituserää saavuttaa, siitä huolimatta josko ne ovat kotimaisia tahi ulkomaisia aineksia.²⁴³

Rodunjalostus vain rotupuhtauden itsensä tähden ei ollut lukijan mielestä järkevintä, vaan hän olisi asettanut kaiken jalostustoiminnan päämääräksi voittojen maksimoinnin. Tällöin niin sanotun välikappaleen, eli eläimen arvo ei olisi ollut rotupuhtaudesta riippuvainen, vaan se olisi määritelty hyödyn kautta. Arvokkain eläin olisi tuottava eläin. Lukijan ja toimituksen näkemyserot johtuivat pitkälti siitä, että karjanjalostuksessa oli ajauduttu kahteen eri suuntaan – käyttöeläinten jalostamiseen ja puhdasrotuisten eläinten jalostamiseen. Näillä puhdasrotuisilla eläimillä puolestaan voitiin parantaa käyttöeläinten laatua. Risteytyksin syntyneet eläimet haluttiin kuitenkin pitää käyttöeläiminä erillään puhtaistaroduista.

Huomionarvoista oli myös niin kutsuttu kartanonrotu, joka oli Suomessa varakkaimmilla tiloilla kehitetty alkuperäisrodun ja ulkomaalaisten tuontien risteytys. Lukija piti tätä kartanonrotua todisteena siitä, että risteytyksin oli saatu aikaan laadukas karja, mutta toimitus korjasi näkemystä. Kartanonrotu oli heidän mukaansa hienosti jalostettua suomalaista karjaa, jonka paremmuus syntyi hyvästä hoidosta ja ruokinnasta, ei niinkään hollantilaisista sukujuurista. Ayrshire-risteytysten kanssa suomalaisen karjan ominaispiirteet olivat puolestaan hävinneet siinä määrin, että suomalaisesta karjasta ei enää voitu puhua.²⁴⁴ Kartanonrotu oli yksi esimerkki siitä, kuinka yläluokkaisen väestön piirissä suunnitelmallista jalostustyötä oli harjoitettu jo Ruotsin aikaan. Haaveet suurempikokoisista ja tuottavammista eläimistä elivät yläluokassa ja niitä oli toteutettu

242 Suomen maanviljelyslehti nro 11. 1894, 269–271.

243 Suomen maanviljelyslehti nro 2. 1895, 35.

244 Suomen maanviljelyslehti nro 2. 1895, 35–38.

ulkomailta tuotujen eläinten voimin.²⁴⁵

Mitä *Suomen maanviljelyslehden* viimeinen vuosikerta vielä toi julkiseen keskusteluun suomalaisen karjanhoidon tilasta? Ayrshiretuonnit tapahtuivat nyt lainarahalla, jota valtio myönsi eläinten kasvattajille; sonniyhdistysten perustaminen takkusi edelleen, mutta oriyhdistyksillä meni jo paremmin. Lehmien kannattavuudesta oltiin yhä kiinnostuneempia, ja mallia haettiin muun muassa Tanskasta, jossa eläinten tuottavuudesta oli tullut yksi näyttelyeläimen arvostelukriteeri. Näin saatiin entistä kokonaisvaltaisempaa tietoa siitä, mitkä eläimet olivat sekä ulkomuodollisesti että tuotannollisesti laadukkaita. Suomessa edelleen harva talonpoika vuonna 1898 tiesi, paljonko hänen eläimensä lypsi.²⁴⁶ Lypsymäärien tarkistus alkoi Ruotsissa yhdistystoimintana 1890-luvulla, ja tarkoituksena oli verrata kulutetun rehun, lypsetyn maidon, ja maidon rasvaprosentin suhteita. Tällöin lehmät oli mahdollista luokitella sen mukaan, kuinka hyviä rehunkäyttäjiä ne olivat. Samalla ruotsalainen lehmäkanta nuoreni, sillä vanha lehmä ei yltänyt maidontuotannossa enää täyteen potentiaaliin.²⁴⁷ Karjantarkastusyhdistykset levisivät Suomeen hitaammin kuin Tanskaan ja Ruotsiin, mutta siitä huolimatta niiden perustaminen oli täälläkin askel suuntaan, jossa lypsykarjan jalostusta pystyttiin ohjaamaan hyviä lehmiä ja näiden vasikoita suosimalla.²⁴⁸

Maatiaisrodun jalostamiselle oli toiveissa selkeä suunta, jotta paikoin ala-arvoisena nähty rotu saataisiin nostettua tuottavaksi ja vastaamaan kehittyneen maatalouden vaatimuksia. Maatiaisrodun ”viallisuudet” oli mahdollista jalostaa pois ja käyttöarvoa kasvattaa, kunhan ruokintaa ei laiminlyöty eikä kasvatukseen käytetty huonoja yksilöitä. Näyttelyiden osallistujamäärien kasvattaminen oli ensisijainen toimi, koska niiden kautta rodun kehitystä oli mahdollista seurata.²⁴⁹ Maatiaiseläinten väriytykseen²⁵⁰ kiinnitettiin huomiota, sillä se ei ollut näyttelyeläinten perusteella kovinkaan yhdenmukainen. Ayrshirekarjan vaikutus oli ilmeinen. Savon ja Karjalan seuduilla kasvanut maatiaisrotu miellettiin kuitenkin potentiaalisesti jalostustyön kohteeksi, ja väriytyksen kehittyminen yhdenmukaiseksi oli vain yksi monista tavoitteista.²⁵¹

Itä-Suomen karjanjalostamistyössä olisi pyrittävä keskikokoiseen, karvaltaan hallavanpunaiseen tahi hallavan- ja valkoisenkirjavaan, selväpiirteiseen lypsytyyliseen ja hienorakenteiseen lypsyeläimeen, joka myös täyttää kohtalaiset vaatimukset etu- ja takaruumiin suhteelliseen kehitykseen, syvyyteen, matalajalkaisuuteen, terveyteen ja säännöllisyyteen nähden.²⁵²

245 Bläuer 2015, 152–153.

246 Suomen maanviljelyslehti nro 1. 1898, 5–8.

247 Morell 2011, 193.

248 Vihola 2004, 177–178.

249 Suomen maanviljelyslehti nro 4. 1898, 78–79.

250 [...] löytyi hallavanpunaisia kyyttäselkiä tahi hallavanpunaisen- ja valkeankirjavia, tahi hallavanpunaisia valkopäitä, ruskeita, valkeita, mustia, harmaita jne. Kts. Suomen maanviljelyslehti nro 6. 1898, 125.

251 Suomen maanviljelyslehti nro 6. 1898, 125–126.

252 Suomen maanviljelyslehti nro 7-8. 1898, 150.

Edellämainitun kaltaiset rotumääritelmät auttoivat jalostustyön ohjaamisessa haluttuun suuntaan, kun eläimelle asetettiin selkeät ulkoiset vaatimukset. Määritelmän mukaista karjaa suunniteltiin kasvatettavaksi erityisissä siitoskeskuksissa, joihin siis hankittaisiin rotunsa laadukkaimmat edustajat ja niiden kautta esimerkiksi siitossonnien laatu paranisi. Siitoskeskusajattelu oli sekin lähtöisin Suomen rajojen ulkopuolelta. Vaikka Suomessakin oli erotettavissa itäsuomalainen ja länsisuomalainen karja ja tämän rinnalla vielä kolmas, Pohjois-Suomessa kasvanut karja, tavoite oli tulevaisuudessa päätyä yhteen, yhtenäiseen rotuun. Ensin oli kuitenkin kasvatettava sitä mitä oli ja katsottava, mikä rodusta tuotti eniten taloudellista hyötyä. Yksimielisyys vallitsi kuitenkin *Suomen maanviljelyslehdessä* sen suhteen, että kotimaista rotua ei pitänyt hylätä.²⁵³

Suomessa oli havaittavissa 1900-luvun alkuun mennessä kasvava rotupuhtauden arvostus karjan suhteen, oli se sitten omaa tai ayrshireä. Alkuperäisrodun kasvattaminen sukutietoisesti ja hyviä yksilöitä suosimalla oli osa yritystä parantaa sen asemaa ilman risteytyksiä. Osaltaan maatiaisrodun aseman vahvistumiseen vaikutti ulkomaisten rotujen tautiherkkyys, sillä 1800-luvun lopulla Suomessa myös hävitettiin paljon tuontikarjaa nautatuberkuloosin pelossa. Maatiaisrodulla oli syystä tai toisesta taudille enemmän vastustuskykyä.²⁵⁴

Karjan jalostaminen ja rotukysymykset nousivat haastatteluissa hyvin harvakseltaan esiin, mutta nurmolainen Tuomas Peltosen (s. 1883) puheissa ne tulivat julki. Lapsuuden karja oli ollut maatiaista, mutta hän itse oli 1900-luvun alussa ostanut tilalleen kantakirjatun ayrshirerotuisen lehmän ja sen jälkeen tilalla oli aina ollut ayrshirelehmiä. Jokunen sonni kasvatettiin, mutta useimmiten tilalla oli pelkkiä lehmiä.²⁵⁵ Kun karjanhoidon resurssit paranivat, kotimaisen rodun rinnalla käytettiin yhä enemmän muun muassa ayrshirelehmiä, jotka tuottivat hyvin hoidettuina lähestulkoon poikkeuksetta paremmin kuin alkuperäiset rodut. Niukkuudella toimeentullut kotimainen karja oli hyödyllinen siellä, missä niukkuuden aikoja vielä elettiin, mutta kaupallistuminen suosi pitkällä aikavälillä muita kuin kotimaisia rotuja.

On tärkeä huomata, että karjanjalostus todella joutui puntaroimaan vaihtoehtojaan erilaisten toimintatapojen vallitessa karjanomistajien keskuudessa. Alkuperäisen karjan parantaminen risteytyksin hiipui, koska se ei menetelmänä sopinut puhdasrotuisuuden ihanteeseen. Rodun vaaliminen oli taloudellisesti kannattavaa siihen asti, kunnes kuka tahansa saattoi elättää parempituottoisen ayrshiren. Vaikka alkuperäisrodun jalostaminen piti silmällä sen tuottavuuden parantamista, muut rodut olivat taloudellisessa mielessä ylivoimaisia – kunhan niiden hoitoon oli varaa panostaa.

253 Suomen maanviljelyslehti nro 7-8. 1898, 150, 175.

254 Ollila 2000, 128–129.

255 Kper Y/00478.

4. Arvojen eläin

Suomessa kaupallistuminen ja kaupankäynti tulivat osaksi hyvin agraaripainotteista yhteiskuntaa. Käytännössä maatalouden tuotantosuunnan muutos viljasta karjaan kytki Suomen maaseudun osaksi varhaista markkinataloutta, mutta niin sanottu kapitalisoituminen ei mullistanut yhteiskuntaa vielä 1800-luvulla siinä määrin, että maatalousvaltainen Suomi olisi muuttunut joksikin muuksi.²⁵⁶ Siitä kertoo sekin, että vielä vuoden 1910 paikkeilla maataloustuotannosta päätyi noin kolmasosa kaupankäyntiin. Omavaraisuus säilyi pitkään kaupallistumiskehityksen rinnalla.²⁵⁷ Suuri osa ihmisistä eli edelleen maataloudesta, mutta sen laatuun ja kannattavuuteen alettiin kiinnittää enemmän huomiota. Kapitalisointi kulki rinta rinnan karjatalouden kanssa.²⁵⁸ Maatalousopastus, koulutus, ja kannustimet omien tuotteiden myymiseen muokkasivat suomalaista maataloutta 1800-luvun mittaan ja sen loppuun mentäessä. Vaikuttavana tekijänä on ollut myös Venäjän harjoittama tullipolitiikka Suomessa. Teppo Viholan mukaan jo 1800-luvun alussa suomalaisen viljanviljelyn asema oli kyseenalaistettu, koska Venäjältä tuotiin viljaa Suomeen ilman tulleja.²⁵⁹

Karjatalouden asemassa tapahtui kehitystä koko 1800-luvun ajan. Maataloustuotannon markkinavetoisuus oli koko yhteiskuntaa koskeva hanke ja edellytti, että maaseudun väestö omaksui sen periaatteita. Opastusta parempaan maatalouteen tarjottiin alkuun paljon niin sanotusti ylhäältä käsin, eli koulutettu väki kirjoitti ja toisinaan suomensi sanomalehtiin sekä erinäisiin muihin lehtiin kirjoituksia viljelystä ja eläintenhoidosta. Kansankielinen sanomalehdistö kuitenkin kavensi säätyjen välisiä eroja. Historiantutkija Heikki Kokko liittää suomenkielisen julkisuuden osaksi laajempaa murrosta, joka tapahtui informaation leviämisessä. Tieverkostot ja tietoliikenteen kehitys yhdistivät ihmisiä. Hän argumentoi tutkimuksessaan, että kansankielinen julkaisutoiminta oli perinteistä agraarikulttuuria murtavaa toimintaa, ja siihen vaikuttivat yksittäiset kirjoittajat, joilla oli vaatimaton tausta. Näin ollen suomenkielinen julkisuus ja identiteetinmuodostus ei ollut pelkästään ylhäältä alaspäin tapahtuvaa toimintaa.²⁶⁰ Sivistyneistö oli kiinnostunut talonpoikaisryhmittymästä, koska se kaipasi 1800-luvun kuluessa liittolaista rinnalleen. Talonpoikaisto ei ollut vauraudeltaan yhtenäinen ryhmittymä, vaan sen sisällä oli varallisuudessa suuria eroja. Hyväosainen talonpoika oli yläluokan säilymisen ja menestyksen tukipilari.²⁶¹ Talouselämän liberalisointi, eli kaupankäynnin esteiden purku, edisti yksittäisten ihmisten mahdollisuuksia myydä tuotteitaan ja maatalous

256 Haapala 1990, 11.

257 Vihola 1996, 298–299.

258 Rekonen 2013, 156.

259 Vihola 1991, 13–14.

260 Kokko 2016, 99, 437–439.

261 Alapuro 1990, 242–243; Ylikangas 2007, 180–181.

muokkautui osaksi markkinoita.²⁶² Toisaalta yksilön käymä kauppa oli osa kollektiivista tavoitetta kehittää Suomen maataloutta, vaikka se ei yksilön näkökulmasta sellaiseksi välttämättä muodostunutkaan. Päämääränä oli taloudellisesti kannattava maatalous, ja se tarvitsi toteutuakseen taloudellisesti kannattavia eläimiä.

Eläin jäsenyi ja jäsenyy edelleen monella tavalla ihmisen ja ihmisyyhteisöjen elämässä. Vuodenkierto, päivärytmit ja arjen rutiinit muodostuivat monesti eläinten ympärille, koska niiden hoitaminen oli elannon kannalta tärkeää. Se, miten ja mitä arjen eläimistä haastatteluissa puhuttiin, antaa osviittaa ihmisten eläinkäsityksistä ja eläinten herättämistä tunteista. Lehtikirjoitukset eläinten hoitoa koskien olivat toisinaan tunnepitoisia ja inhimillisiä ajatuksia herättäviä, mutta tämä vaihteli. Julkinen kiinnostus eläinten elämään kasvoi, kun niiden ominaisuuksista tuli taloudellisesti merkittäviä. Lypsymäärät, lehmän ulkonäkö, hevosen työkyky, maidon rasvaprosentti ja lampaiden heikko taloudellinen kannattavuus olivat julkisen keskustelun aiheita 1800-luvun maatalouslehdissä. Eläimen arvoa puntaroitiin monella eri mittarilla. Mikä teki eläimestä arvokkaan ihmisyyksilön henkilökohtaisessa elämässä? Inhimillistykö eläin? Milloin eläin inspiroi tunteellisempaan retoriikkaan? Taloudellisen näkökulman lisäksi tässä luvussa käsittelen arvoja, jotka eivät palaudu pelkästään hyödyn maksimointiin.

Koska eläin oli monelle arkipäiväinen kumppani, se muotoutui haastattelun henkilökohtaisessa historiassa yksilöksi omine vahvuuksineen ja luonteenpiirteineen. Samaan tapaan kuin lehdissä kirjoiteltiin arvostavaan sävyyn hyvistä lypsylehmistä, myös haastatteluissa tuotiin esiin sellaisia lehmiä. Monesti eläimestä oli kuitenkin muutakin sanottavaa kuin sen arvo lypsylehmänä. Kuunteleman haastattelut ovat maaseudun miesten ja naisten kertomuksia omasta lapsuudestaan, nuoruudestaan, ja kun eläimistä innostutaan puhumaan enemmän, niihin monesti liittyy erityisen mieleenjäädyn tapahtuma. Tämä vie tutkimuksen arjen tasolle sekä tuo esiin kokemuksia, tunteita ja vastoinkäymisiä, jotka rakensivat yksilön elämää. Jos lehdissä tarkoitus oli tuoda esiin asioita, mitä maataloudessa piti tehdä, niin ihmisten kertomuksissa kyse on enemmän asioista, joita oli ylipäänsä mahdollista tehdä. Ruokinta, lääkintä, ja hoito järjestyivät monesti kekseliäisyydellä ja sellaisten resurssien avulla, mitä oli saatavilla.

262 Ylikangas 2007, 154–155.

4.1. Hevonen ja maatalous

Hevosilla tehdyt työt lisääntyivät, mitä voidaan pitää talouden kannalta kohennuksena vanhaan. Hevoset otettiin 1800-luvun lopulla mukaan peltotöihin koneita vetämään, vaikka alkuun niiden käyttö pelloilla kohtasi epäluuloja.²⁶³ Härkää oli käytetty pelloilla etenkin Lounais-Suomessa, mutta senkin käyttö väheni 1800-luvun lopussa.²⁶⁴ Ruovesiläinen Väinö Kangaspeska (s. 1893) kertoi, että heidän tilallaan härkää ei ollut koskaan käytetty peltotöissä. Naapurissa härällä oli ajettu näyttelyyn, ja sen rattailla Väinö oli nuorempana ollut, kuitenkin jo 1900-luvun puolella.²⁶⁵ Hämeenkyröläinen Iivari Rajala (s. 1877) puolestaan muisteli rippikouluikäisenä nähneensä romanien ajavan härällä Tampereelle. Se oli aikanaan ollut ihmetyksen aihe.²⁶⁶ Hevonen oli härkää monipuolisempi työntekijä, sillä sitä saattoi hyödyntää peltojen lisäksi metsätöissä, rahdinajossa, ja kuljetuksissa. Sen työpanokselle oli käyttöä ympärivuotisesti.

Ruotsalaista maataloutta tutkinut Mats Morell toteaa, että liikenneverkoston kehittymisestä huolimatta hevosvetoisten kuljetusten kysyntä kasvoi kaupankäynnin kiihtyessä. Tämän lisäksi uudet maatalouskoneet olivat hevoskäyttöön suunniteltuja.²⁶⁷ Suomessa kehitys oli samansuuntainen, sillä rautatieverkosto sekä vesistöt eivät kyenneet korvaamaan hevosta kokonaan. *Maanviljelyslehdessä* kirjoitettiin ”hewois-harawasta” eli haravakoneesta, joka oli hevosvetoinen maataloustyökalu heinäpelloille. Nämä olivat aikanaan kalliita laitteita ja ne yleistyivät hitaasti, sillä haravointi ei ollut niin raskasta kuin niittäminen ja naistyövoimaa oli riittävästi.²⁶⁸ Miesten työt koneellistuivat mahdollisuuksien mukaan.²⁶⁹

Koneiden saapuminen maalaismaisemaan herätti alkuunsa epäilyjä eikä suinkaan jokainen suhtautunut niihin myötämielisesti. Paikoin konevoimin työskennelleitä isäntiä pidettiin laiskoina – fyysinen työ kun oli rahvaalle ominaista.²⁷⁰ Koska monet koneista olivat nimenomaan hevosesta riippuvaisia, tuli hevosesta entistä tärkeämpi osa maaseudun elämää. Talon paras rehu oli yleensä hevoselle tarkoitettu.²⁷¹ Hyvä työhevonen oli Orivedellä asuneen Arvo Ahlgrenin (s. 1887) mukaan *valakka* eli nykykielellä ruuna – siis leikattu ori. Se oli työhevosena säyseämpi ja sopi sekä pelloille että metsään.²⁷² Sellaisenaan se oli arvokas. Ruunaamisella voi ajatella olleen taloudellista arvoa,

263 Maanviljelyslehti nro 1. 1873, 14.

264 <http://www.helsinki.fi/kansatiede/histmaatalous/maanjaot/vetoelaimet.htm>. Luettu 30.10.2017.

265 Kper AK/2218.

266 Kper AK/1393A.

267 Morell 2011, 192.

268 Östman 2004, 28–29.

269 Vihola 2004, 139.

270 Mikkola 2006, 179, 182.

271 Östman 2004, 25.

272 Kper AK/1674.

kun työkumppanista tehtiin mahdollisimman mutkaton. Se puolestaan helpotti yhteistyötä, joka oli tarpeen metsässä sekä pelloilla. Sopivuutta työhevoseksi ei määrittänyt pelkästään fyysinen voima, vaan luonteenpiirteillä oli merkitystä.

Hevosilla taittuivat myös markkinamatkat. Taloudellisen kehityksen kannalta markkinoilla oli suuri merkitys, mutta rahvaan viinankatkuisia huvituksia paheksuttiin. Markkinoilla omistajaa vaihtoivat niin hevoset kuin karja, mikä edisti rahan liikkumista. Taavetti Vänni (s. 1883) muisteli markkinoilla olleen etenkin varsoja myytävinä, kun maanviljelijät eivät halunneet kasvattaa niitä aikuiseksi asti. Kaskikulttuurin hevossuhdetta tutkinut Riitta-Marja Leinonen on todennut, että hevoset myytiin nuorina, koska niitä pidettiin hyvin kotipaikkauskollisina ja sen uskottiin kiintyvän kotiinsa syvästi. Tähän liittyi kansanomaisia uskomuksia haltijoista, hengistä, jotka liittivät hevosen osaksi kotia.²⁷³ Taavetti Vänni pääsi käymään markkinoilla ensimmäistä kertaa 13-vuotiaana. Myöhemmin Taavetti oli itsekin ostanut markkinoilta varsan, jota hän kasvatti aina kolmivuotiaaksi asti.²⁷⁴ Markkinoista *Maanviljelyslehti* nosti 1870-luvulla esiin hevosten räähkäämisen, millä siis viitattiin muun muassa kovaan ajamiseen.²⁷⁵ Markkinoilla myynnissä olevia hevosia koeajettiin ennen ostoa. Hevosilla ajettiin myös alkoholin vaikutuksen alaisena.

Torpparin poika Kalle Eskola (s. 1865) kirjoitti muistelmissaan markkinamatkasta Turkuun, jonka hän teki isänsä kanssa aikeinaan hevosen myynti. Vuosi oli 1885 ja matkaan oli lähdetty kahden hevosen voimin, joista toinen meni kaupaksi ja toisella ajettiin takaisin kotiin. Jäljelle jäänyt hevonen oli aiemmin saanut potkun jalkaansa toiselta hevoselta, ja sillä oli jalassaan iso haava. ”Tämän kanssa kaahasimme kotiin – noin vähän yli 9 peninkulman matkan [...]” kirjoitti Eskola. Toinen hevosella taitettu matka, joka muistelmissa esiintyi, oli tapahtunut jo aiemmin Eskolan ollessa nuorempi ja siellä oli mukana isän lisäksi toinenkin isäntä hevosineen. Isännät olivat rommipäissään innostuneet ajamaan hevosillaan kilpaa.²⁷⁶ Kaupunkien ulkopuolelle ajatut matkat olivat hevosille pitkiä ja raskaita.²⁷⁷ Hevoskyydein kulkivat 1800-luvun lopussa helsinkiläiset ”herratkin”, joita Arvo Ahlgren (s. 1887) muisti nähneen vaunuineen Helsingin kaduilla.²⁷⁸ Kaupunkiasuminen ei tehnyt eläimistä näkymättömiä, vaan muutti niiden tapaa olla osa ihmisten elämää.

Kaupungistunut sivistyneistö näki eläinten kohtelussa ongelmakohtia ja ensimmäiset eläinsuojeluyhdistykset perustettiin Suomeen 1870-luvulla. Aate sai pontta hevosten suuresta

²⁷³ Leinonen 2017, 52.

²⁷⁴ Kper AK/1247.

²⁷⁵ *Maanviljelyslehti* nro 3-4. 1873, 37.

²⁷⁶ SKS KIA, Kalle Eskolan arkisto. Omaelämäkerta ja päiväkirja 1888-1920. Raili Parviaisen 1999 puhtaaksikirjoittama versio. AB3661.

²⁷⁷ ”[...] hevoiset saivat kiskoa kuormia voimansa perästä.” Kts. Ibid.

²⁷⁸ Kper AK/1674.

yhteiskunnallisesta näkyvyydestä, ja toisaalta taas kuilusta, joka vallitsi maaseutuväen ja sivistyneistön välillä. Rahvaan tapoja paheksuttiin ja eläinten hyvää kohtelua pidettiin merkinä sivistyksestä. Ihmiset, jotka kirjoittivat maatalouden parantamisesta, olivat ainakin jossain määrin 1800-luvun lopulla heitä, jotka eivät saaneet enää elantoaan maataloudesta.²⁷⁹ Kaupungeissa tieteellisen maailmankuvan nousu ja etäisyys luontoon johtivat eläin- ja luontosuhteen romantisoitumiseen.²⁸⁰ Päivittäinen työnteko eläinten parissa ei ollut ylemmälle kansanluokalle enää arkipäivää, mutta he mielellään jakoivat neuvoja sen suhteen, miten koko elinkeino pitäisi järjestää Suomessa. Sama periaate ilmeni myös eläinsuojeluaatteessa, ja nämä molemmat heijastavat eläinkuvien erilaisuutta 1800-luvun karjatalous-Suomessa. Esimerkiksi Mustialan maanviljelysopiston perustaminen vuonna 1840 oli hanke, jonka piti muuttaa tehotonta maataloutta, kun se ”olisi varmaankin talonpoikaissäestön omiin hoteisiin kehittymään jätettynä vuosisadoiksi jäänyt miltei samalla kannalle, jonka seikan todistajina kuluneet vuosisadat ovat.”²⁸¹ Sivistymätön talonpoikaisto ei olisi yksin kyennyt maatalouttansa parantamaan, vaan hänen tuli saada siihen oppia sivistyneistöltä.

Juoksijan eli ravihevosen hyötyjä korostettiin alkuun maanviljelyslehdessä, koska pidemmän matkan juokseminen oli kelpo mittari hevosen kyvyistä. Ravihevosen menestys ilmaistiin mahdollisuutena saada tuloja. Hyvä hevonen oli arvokas suvunjatkaja. Laatutietoisuus kasvoi ja tamman sattumanvaraista astutusta ei nähty parhaimpana vaihtoehtona. Yhtenäisen, suomalaisen hevosrodun luomisessa oli *Suomen maanviljelyslehden* mukaan ongelmana hevosten erilaisuus riippuen siitä, missä päin Suomea hevosia kasvatettiin. Savista maata muokkaava, raskarakenteinen työhevonen ei ollut toivottu siellä, missä maastot olivat mäkisiä ja hevoselta kaivattiin enemmän keveyttä askeliin. Ajateltiin, että yksi rotu ei voi täyttää sekä työhevosen että ratsuhevosen vaatimuksia. Kantakirjan avulla haluttiin löytää mahdollisimman samankaltaiset hevoset, joiden avulla suomalaisen hevosrodun jalostuksessa päästäisiin yhtenäisempään tyyppiin.²⁸²

Huoli siitä, että ravihevonen ei ollut enää hyvä työhevonen, oli aiheellinen ja sen käsitteleminen jatkui 1890-luvun puolella, sillä hyvän ravihevosen esittämä nopeus ei sopinut yksi yhteen työhevosen raskaamman rakenteen kanssa. Hevosurheilusta kiinnostuneet arvostivat hevosen nopeutta, mutta kun kasvattajan toiveissa oli työhevonen, menivät vaatimukset hevosen jalostuksen suhteen eri raiteille. Uusi asetus ravikilpailujen suhteen vuodelta 1893 pyrki puuttumaan tähän

279 Leinonen 2013, 38.

280 Leinonen 2017, 57.

281 Laiho 1936, 199.

282 Suomen maanviljelyslehti nro 9. 1892, 258–261.

kehitykseen ja määräsi, että kilpailevan hevosen ruumiinrakenteen tuli olla siitokseen soveltuva.²⁸³ Hevoskasvatuksen suunnasta ei oltu yksimielisiä, sillä ruotsinkielisen sivistyneistön keskuudessa esiintyi toiveita ratsuhevoskasvatuksen suuntaan. Tällaisten hevosten uskottiin kelpaavaan ulkomaan markkinoille työhevosia paremmin. Koska yhtenäistä suomalaista hevosrotua ei vielä virallisesti ollut olemassa, olisi ratsuhevossuuntaa mielellään kasvatettu ulkomaalaisten tuontiorien avustuksella – yksimielisyyteen ei kuitenkaan päästy edes tuontihevosten rodusta.²⁸⁴

Siitä syystä kotimaisen rodun kehittäminen katsottiin *Suomen maanviljelyslehdessä* järkevämmäksi, joskin yksittäisiä kasvattajia ei estelty käyttämästä risteytyksiä, jos heillä oli siihen resursseja. Esiin nousi myös näkemys, jonka mukaan suomalaista rahvasta ”ei voida pakottaa luopumaan siitä perikuvasta, johonka hän on kiintynyt ja josta hän tosisuomalaisella itsepintaisuudella pitää kiinni.”²⁸⁵ Kati Mikkolan huomautus kansakunnan muotoutumisesta auttaa ymmärtämään oheista lainausta paremmin. Eliitin näkemysten muodostuminen ei ollut mikään yksisuuntainen tie, jossa kaikki vaatimukset annettiin ylhäältä rahvaalle, vaan vuorovaikutuksella oli merkitystä. Kansan näkemyksillä ja heidän arkipäiväisillä tavoillaan ja totumuksillaan oli rooli kansakunnan kehityksen dialogissa, jota käytiin eliitin ja rahvaan välillä.²⁸⁶ Suomalainen alkuperäishevonen oli ennen kaikkea rahvaalle hyvä hevonen ja taloudelliselta kannalta tarpeellinen eläin. Hyvää hoitoa vastaan se mahdollisti maatilan töitä, kuljetti markkinoille ja juoksi kasvavassa määrin ravikilpailuissa. Käytännön tarpeilla oli merkitystä hevosen jalostustyössä.²⁸⁷

4.2. Tuottava karja

Kun karjaa oli pidetty 1800-luvun alkupuolelle asti pääasiassa siitä saadun lannan vuoksi, muiden karjatuotteiden, kuten maidon ja lihan, tuotanto oli jäänyt toisarvoiseksi toimeksi.²⁸⁸ Vaihdata kiihtyi ja raha hiipi hiljalleen maaseudulle, vaikka kehitys oli maltillista ja omavaraisuudesta luopuminen tapahtui vasta myöhään 1900-luvun puolella – Teppo Viholan arvion mukaan vasta niin hiljattain kuin 1980-luvulla.²⁸⁹ Omien tarpeiden päälle kasvoi tuotannollinen, rakennemuutoksesta kummunnut tarve, jossa eläimen ei enää odotettu tyydyttävän vain oman tilan menekkiä. Tätä ajatusta sivuttiin jo 1800-luvun puolivälissä ilmestyneessä *Lukemisia maamiehille* -lehdessä ja maatalouden parannuksista oltiin kiinnostuneita, mutta niiden tuominen käytäntöön kesti vielä

283 Suomen maanviljelyslehti nro 3. 1894, 75.

284 Suomen maanviljelyslehti nro 4. 1895, 90–96.

285 Ibid.

286 Mikkola 2006, 171.

287 Miettinen & Toivio 2016, 198.

288 Soininen 1975, 200.

289 Vihola 2004, 157–160, 213.

vuosikymmeniä. Lypsykarjassa oli selvästi suurempi taloudellinen potentiaali kuin esimerkiksi lampaissa, jotka olivat aina 1870-luvulle asti lukumääräisesti edustetumpi eläinlaji Suomen maataloilla.²⁹⁰

Suomalaisen maatiaissian ongelmana pidettiin puolestaan sen hidasta kasvua ja englantilaiseen rotuun verrattuna se myös lihoi vasta myöhemmällä iällä. Kun ihanteena oli sika, joka oli teurastettavissa jo 8-12 kuukauden iässä, suomalaiseen sikatalouteen kaivattiin ulkomaisia tuontisikoja.²⁹¹ Etenkin karjun eli urossian laatua pidettiin tärkeänä, ja *Suomen maanviljelyslehti* väitti, että ”hyvälaatuinen karju parantaa sikolauman nopeammin kuin 30 yhtä hyvä emäsikaa.”²⁹² Karjun kohtelua ja hoitoa pidettiin ensisijaisen tärkeänä lihan laadun kannalta. Jos karjun jälkeläiset olivat heiveröisiä, yhtenä syynä tähän pidettiin liikunnan puutetta. Noin 2-3 vuotiasta karjua pidettiin siitokseen parhaiten soveltuvana. Karjun käsittelyä voitiin myös helpottaa sillä, että karjun torahampaat lyhennettiin. Lyöminen ei ollut suositeltavaa, mutta karju kuitenkin totteli lehden mukaan parhaiten, jos sitä napautti vihdalla kirsoon eli kärsän päähän.²⁹³ Vaikka maanviljelijä harjoitti päätoimisesti jotain muuta kuin sikataloutta, maatalouden sivuhaarana se kuitenkin tarjosi 1800-luvun lopulla mahdollisuuden lisätienesteiin.

Lampaiden lukumäärä alkoi vähentyä, kun karjatalouden painotukset muuttuivat. Maatalouslehdissä lampaista kirjoitettiin harvakseltaan, mutta *Lukemisia maamiehille* -lehdessä niiden taudeista kuitenkin kirjoitettiin vuonna 1849. Lampaita kiusaava vesitauti olisi lehden nostamien oppien avulla voitu välttää tai yrittää parantaa, ja tällä olisi ollut positiivista vaikutusta suomalaiseen arkeen. Lampaista saatiin omavaraistaloudessa lukuisia hyötyjä, jolloin niiden lääkitseminen tavalla tai toisella tuli jossain määrin kannattavaksi talolle itselleen. Myöhemmin *Maanviljelyslehdessä* vuodelta 1873 lampaiden pitoa jo kritisoidaan.

Kun maanviljelyksen tuotteiden vaihto on vajallinen, niin on maamies pakotettu etupäässä tuottamaan sitä, mitä hän omaksi tarpeeksensa on menettävä. [...] Lampaita pitää joka talossa pidettämän, vaikka ne huonosti menestyisivätkin, ja lehmät antaisivat paremman voiton.²⁹⁴

Lampaiden asema kyseenalaistettiin vajaa kaksi vuosikymmentä myöhemmin siitä, kun *Lukemisia maamiehille* oli julkaissut kirjoituksensa vesitaudista. Oman talon tarpeisiin pidetyt eläimet olivat toissijaisia verrattuna niihin, jotka pystyivät tuottamaan varallisuutta maaseudulle. Omavaraisuus ei ollut *Maanviljelyslehden* näkökulmasta riittävä kriteeri eläinten pidolle, vaan tavoitteet tuli asettaa

290 Vihola 2004, 166.

291 Suomen maanviljelyslehti nro 4. 1890, 91.

292 Suomen maanviljelyslehti nro 5. 1890, 122.

293 Suomen maanviljelyslehti nro 5. 1890, 123.

294 Maanviljelyslehti no 3-4. 1873, 38–40.

korkeammalle.²⁹⁵ Käytännössä toteutus ei tapahtunut niin rivakasti. Tuotannolliset syyt eivät kannustaneet lampaiden pitoon ja tämä näkyi lammasmäärissä. Mikäli lampaita haluttiin vielä karjatalouden ohessa pitää, siihen täytyi tulla kannustin muualta kuin kaupallistumiskehityksestä.

Esimerkiksi Urajärven kartanossa oli Juho Simolinin aikaan 1800-luvun lopussa tanskalaisia lampaita. Hän kertoi, että äitinsä aikanaan kävi keritsemässä kartanon lampaita, sillä kenen tahansa käsiin lampaita ei haluttu antaa – villan pelättiin häviävän.²⁹⁶ Lampaiden pito villojen tähden oli kartanon varoilla mahdollista. Kun taas Iida Niemi (s. 1879) muisteli työvuosia pappilassa, ei lampaita ollut hänen mukaansa siellä monta.²⁹⁷ Pienemmillä tiloilla eläinluku oli rajallinen eikä lampaita tarvinnut olla laumoittain, jos niitä pidettiin omiin tarpeisiin. Liian iso eläinmäärä olisi kuluttanut ruuan vielä nopeammin loppuun, eikä eläimistä olisi saatu tarvittavia hyötyjä.

Tuomas Peltosen (s. 1883) lapsuudessa lampaita oli useammassa talossa ollut noin kahdestakymmenestä kolmeenkymmeneen yksilöä.²⁹⁸ Topias Jähin (s. 1886) kotona lampaita oli kymmenkunta, ja ne olivat naisten kerittävinä.²⁹⁹ Yhteiskunnan vaurastuttamisessa lampailla ei kuitenkaan ollut lemmiin verrattavaa merkitystä. Vaikka lampaiden yhteiskunnallinen merkitys oli asetettu kyseenalaiseksi julkisessa keskustelussa, määrällisesti lampaita oli lähemmäs miljoona yksilöä vuonna 1880.³⁰⁰ Arvo M. Soininen on perustellut lammastalouden taantumaa sillä, että suhteessa väestökehitykseen lammaskannan osuus ei kasvanut.³⁰¹

Vuohet olivat harvinaisempia eläimiä ja niihin liittyi uskomuksia, jotka eivät olleet lajille eduksi.³⁰² Väinö Kangaspeskan (s. 1893) kotitalalta Ruovedeltä pukit oli hävitetty 1890-luvun alussa niin, että mies itse ei niitä enää omilta ajoiltaan muistanut.³⁰³ Arvo Ahlgren (s. 1887) muisteli hänkin, että Orivedellä ei vuohia ollut missään talossa. Lampaita kyllä, mikä kävi ilmi pässeistä keskusteltaessa.³⁰⁴ Kotieläimistä vuohi oli kuitenkin se, joka selvisi niukoissa olosuhteissa parhaiten.³⁰⁵ Haastateltu Iivari Rajala (s. 1877) totesi, että vuohia ei pidetty heidän talossaan pitkään, ne kun oli ”semmosia eläviä ettei niitä viittitty pitää.”³⁰⁶

295 Ibid.

296 Kper AK/0400.

297 Kper Y/01724.

298 Kper Y/00478.

299 Kper Y/03660.

300 Soininen 1975, 210.

301 Soininen 1975, 252.

302 Uskomukset liittyivät kristillisyyteen. Vuohi symboloi paholaisuutta ja syntiä. Bläuer ottaa esimerkin Matteuksen evankeliumista, jossa vuohet symboloivat ikuisen kadotukseen joutuvia ihmisiä. Kts. Bläuer 2015, 136.

303 Kper AK/2218.

304 Kper AK/1674.

305 Vihola 2004, 174.

306 Kper AK/1393 A.

Lypsylehmien suurempi potentiaali tunnistettiin ja ne asetettiin lampaita parempaan asemaan, jolloin viesti rahvaalle oli, että paremmin ruokittu lehmä olisi maatilalle arvokkaampi eläin kuin lammas. Kaupankäynnin tarkoituksiin lammas soveltui huonommin, koska suurien laumojen sisäruokintakausi oli käytännössä mahdotonta Suomen oloissa.³⁰⁷ Katseet kääntyivät lypsylehmiin ja niiden tavoitteellisempaan pitoon. Tarkempi ruokinta, sairauksien tunnistaminen ja jalostus olivat kaikki toimenpiteitä, joilla oli vaikutusta eläimen elämänlaatuun, mutta samalla näiden toimien tarkoitus kytkeytyi kuitenkin taloudellisiin tavoitteisiin. Ruokinnasta puhuttaessa tuotiin esiin eläinten erilaiset tarpeet, mikä sekin jo selittää, miksi taloudellisissa tarkoituksissa oli järkevää panostaa yhteen eläinlajiin. *Lukemisia maamiehille* -lehdissä eläinten ruokinta ei kuitenkaan ollut vielä yhtä seikkaperäistä ja selostettua kuin *Maanviljelyslehdessä*, jonka teksteissä oli tarkasti laskettu eläinten tarvitsemat ruokamäärät ja ravintoaineet.

Lypsetyt maitomäärät kertoivat ruokinnan onnistumisesta, eikä koko talven oljilla elänyt lehmä pärjännyt tässä kilpailussa enää ollenkaan. Lypsyn onnistumiseen vaikutti koko kokonaisuus, sillä aliravittu eläin oli alttiimpi taudeille. Parempi ruokinta todennäköisesti paransi myös eläinten vastustuskykyä, ja terve lehmä oli tuotannon kannalta ihanne. Tähän suuntaan viittaavat muun muassa eläinten tauteihin keskittyneet julkaisut lehdissä. *Maanviljelyslehti* ilmaisi suoraan, että maaseudulla eläimet näkivät monesti nälkää.³⁰⁸ Ratkaisu oli eläinluvun vähentäminen, mutta tämä keino vaati niin ikään aikansa ennen kuin se toteutui.

Siirtyminen eläinvetoiseen maataloustuotantoon takasi siis eläimille riittävän ravinnon ja ihmiselle taloudellisen motiivin eläimen hyvinvoinnista huolehtimiseen – pitkällä aikavälillä. Toisaalta se satoi eläimet tiukemmin osaksi kehittyvää yhteiskuntaa, jossa ihmisen lisäksi myös eläimen tuli kehittyä. Alhainen tuotannon taso oli suhteellisen helppo kääntää ylöspäin, mutta maidontuotannon vaatimus heijastui myös lehmän jälkeläisten kohteluun. Teppo Vihola on kirjoittanut lypsylehmien vasikoista ja todennut, että riittävän ruuan takaamiseksi karjalle monet vasikat teurastettiin, koska resursseja niiden pitämiseen ei ollut.³⁰⁹ Laadukkaimmat ja arvokkaimmat vasikat saatettiin paikoin elättää niin, että ne jätettiin emän imetettäväksi ja *Suomen maanviljelyslehdessä* tätä pidettiin suotavana, jos vasikalla oli huomattavaa arvoa karjakannan parantamista ajatellen.³¹⁰

Taloudellisen motiivin näkökulmasta vasikasta tuli tarpeeton heti sen syntymän jälkeen, koska poikiminen itsessään jo takasi lehmän maidontuotannon, jos vain ruokintapuoli oli kunnossa. Suomalainen vasikannahka oli *Suomen maanviljelyslehden* mukaan potentiaalinen vientituote

307 Vihola 2004, 166.

308 Maanviljelyslehti nro 2. 1873, 25.

309 Vihola 2004, 163–165.

310 Suomen maanviljelyslehti nro 4. 1888, 53.

Euroopan markkinoille – kunhan talonpoikainen väestö ensin oppi nylkemään nahan paremmin.³¹¹ Tuomas Peltonen (s. 1883) muisti, että eläimen nahat menivät nahkurille, ja vasikannahoille oli ostajansa.³¹² Nahkoja saatiin pitkälti maitotalouden sivutuotteena eikä niistä muodostunut isoa vientituotetta ulkomaille, vaikka sellaisia toiveita oli elätelty.³¹³ On otettava huomioon, että olosuhteiden muutos vei aikansa ja eläinten hoidon taso vaihteli. Se, että ruokinta parani yhdessä paikassa, ei tarkoittanut, että samaa olisi pystytty tekemään seuraavalla maatilalla. Kontrolli eläimestä lisääntyi, kun sen ominaisuuksia alettiin jalostuksella parantaa ja jälkeläisiä teettää entistä suunnitellummin. Tätä oli tapahtunut jo aiempina vuosisatoina, mutta maatalouden murroksessa siitä tuli entistä järjestäytyneempää, vaikka alkuun mielipiteet jalostuksen tavoitteista vaihtelivat. Mielikuvat siitä, millaiseksi eläin jalostuksen kautta muotoutuisi, vastasivat yhteiskunnan tarpeita.

Luonnonvalinta, joka oli aiemmin suosinut niukkaruokaisia alkuperäiskantoja, sai väistyä ihmisen jalostustarpeiden tieltä. Eläimille kehittyi yhteiskunnassa kasvava taloudellinen arvo. Suomen karjataloustuotteiden vienti oli kasvanut 1890-luvulle tultaessa, mutta itse karjatalouden taso ei vastannut Euroopan kehittyneimpien lypsykarjamaiden tasoa. Maidosta saadut rahalliset ansiot kuitenkin kaupallistivat maataloutta, jos karjan tuotto mahdollisti maidon myynnin.³¹⁴ Matti Peltosen tekemä huomio on tässä olennainen: karjan lukumäärä ja rehun laaduttomuus pitivät tuotannon monin paikoin alhaisena.³¹⁵ Tällä oli vaikutusta puolestaan meijerien kannattavuuteen, sillä maidon määrän vaihtelut tekivät ympärivuotisesta meijeritoiminnasta haastavaa.³¹⁶

4.3. Eläin tunteiden herättäjänä

Kun *Lukemisia maamiehille* -lehti kirjoitti erilaisiin eläintauteihin liittyvistä tuntomerkeistä, ne menivät keuhkotaudin kohdalla seuraavanlaisesti: eläin oli viluinen, surullinen ja syömähaluton.³¹⁷ Surullinen tarkoittanee sairaan eläimen kohdalla apaattista, mutta yhtä lailla se viittaa eläimeen inhimillisen ajattelun kautta. Sairastaminen on tässä yhteydessä tila, joka aiheuttaa eläimelle surua ja mielipahaa siinä missä ihmisellekin. Eläimeen suhtauduttiin inhimillisemmin, kun se oli sairas. Kurkkutaudin hoito-ohjeissa siihen myös viitattiin persoonapronominilla *hän*.³¹⁸ Sairauksien hoito oli tärkeää jo siitä syystä, että eläin oli yksi elannon lähde. *Lukemisia maamiehille* -lehden sivuilla

311 Suomen maanviljelyslehti nro 3. 1890, 66–68.

312 Kper Y/00478.

313 Vihola 1991, 241.

314 Peltonen 1990, 199–206.

315 Peltonen 2004, 91–92.

316 Vihola 2004, 196.

317 *Lukemisia maamiehille* nro 1. 1850, 33.

318 *Eläin pidetään lämmissä paikassa ja annetaan hänelle saavi lämmintä mallasvettä juomaksi*; kts. *Lukemisia maamiehille* nro 1. 1850, 34.

sairaana eläimen hoitoa sävytti empatia ja ihmisen käsitys siitä, miltä tuntui olla kipeä. Lehden tarkoitus oli kuitenkin neuvoa kansaa siinä, miten eläintä tuli eri tautien yhteydessä hoitaa, jolloin eläimen inhimillistäminen palveli tarvetta saada eläintaudit hoidetuiksi oikeaoppisella tavalla.

Maanviljelyslehden kirjoittama opastus lehmien ruokinnasta löysi sekin eläimestä inhimillisen puolen, kun se kirjoitti eläimen kyllästyvän yksipuoliseen ruokintaan. ”Heinät kyllä, niinkuin nähtiin, ovat yksinään hyvää muonaa, mutta ei aina piisaa paljaita heiniä lehmille antaa, eikä muuten olekaan hyvä yhtä ainoata ruokalajia antaa, kun eläin siihen pian kyllästyy, jonkatähden sekannoksia on hyvä käyttää.”³¹⁹ Koska tarkoituksena oli kuitenkin edistää eläimen ruokinnan monipuolistumista ja täten maidontuotannon kasvua, eläimen ”kyllästyminen” toimi yhtenä perusteena ruokinnan muutoksille. Samaan tapaan kuin *Lukemisia maamiehille* oli kirjoittanut sairaan eläimen inhimillisiä tunteita herättäväksi yksilöksi myös *Maanviljelyslehti* piti yksipuolista ruokintaa eläimen näkökulmasta yksitoikkoisena. Se puolestaan palveli tuotannon kasvua, koska parantunut ruokinta teki lehmän maidontuotannosta nousujohteisen. Kun lääkkinnän tai ruokinnan merkitystä oli vahvistettava, eläimeen liitettiin lehtien sivuilla ihmismäisiksi miellettyjä tunteita. Eläimen saadessa ihmismäisiä piirteitä ihminen puolestaan astui hetkeksi eläimen asemaan. Ihminen tiesi, miltä tuntui olla kyllästynyt tai surullinen, joten ajatus samojen tuntemusten ilmenemisestä eläimissä sairauden tai huonon ruokinnan tuloksena, auttoi uuden omaksumisessa. Käsitys eläimestä tuntevana yksilönä itse asiassa vahvistui, kun siihen kohdistuneet hoitotoimet ottivat huomioon eläimen fyysisen sekä henkisen kärsimyksen.

Vuonna 1878 syntynyt Juho Simolin oli Urajärven kartanon hevosajurina Asikkalassa. Perheellä oli torppa kartanon mailla ja verot maksettiin taksvärkkitoinä. Kartanossa lehmiä oli parhaimmillaan jopa sata, mikä oli iso määrä aikalaisittain.³²⁰ Lehmien lukumäärä oli merkki karjatalouden hyvästä tilasta.³²¹ Näin ei kuitenkaan ollut silloin, jos lehmiä oli liikaa ruokinnan resursseihin nähden. Torpan väellä lehmiä oli kerrallaan kolmesta neljään, ja tallissa kaksi hevosta. Simolin muisti etenkin vastoinkäymiset, jotka olivat vaivanneet torpan eläimiä. Lehmiä oli kuollut kaksin kappalein keskellä kesää ja lehmistä molemmat olivat olleet Simolinin sanoin ”hyviä, lypsäviä lehmiä”. Menetys oli iso, sillä torppaan jäi vastoinkäymisen jälkeen vain yksi lehmä, ja Simolin muisti, että eväät olivat tiukassa sen jälkeen.³²² Hevosten menetys oli miehelle kuitenkin henkilökohtaisempi kokemus.

319 *Maanviljelyslehti* nro 2. 1872, 23.

320 Iida Niemen haastattelussa pappilan lehmäluku oli toistakymmentä lehmää ja se oli kertojan mielestä paljon. Kts. Kper Y/01724

321 Östman 2004, 162.

322 Kper AK/0400

Juho: [...] ja sitten yks hevonen kuol talvella kun olin taksvärkissä ja oli sellanen ojanpaikka, pantiin sinne puita ja seipäitä siihen ojaan että päästiin ylitte. Ja hevonen astu seipäiden päähän ja sitten yks seiväs nousi pystyyn ja meni hevosen mahasta läpitte ja tuli lautasista ulos. Se oli hirveä teko sillonki. Ja sitten kuoli taas sellanen kolmevuotinen ori ja sitä haeskeltiin soista ja lähteistä pitkin mut ei sitä mistään löydetty. Ja sitten yks lintumies löys sen kun se tuntu sen nenään vähän jotain hajua. [...] Sit se tuli ilmoittamaan että se on se teidän hevonen siellä. Me mentiin tarkastamaan sitä hevosta niin tunnettiinhan myö että se oli meidän oma hevonen.³²³

Ajurina työskennellyt Simolin oli tottunut tekemään töitä hevosten kanssa, ja työtehtävissä sattunut hevosen tapaturmainen kuolema jäi mieleen ”hirveänä tekona”. Omien hevosten menetys oli hevosmiehelle kova takaisku. Tapahtumien aikaväli on epäselvä, eli siitä ei ole varmuutta, kuinka peräjälkeen eläinten menetys tapahtui, mutta yhtä kaikki ne olivat torpan väelle vastoinikäymisten paikka. Simolin muisteli kartanon hevosia ja etenkin yhtä oria, joka oli väriltään musta ja muutenkin komea. ”Kaulaki kun rukiinpyörä” totesi Simolin ja kehuu hevosta hyväksi suomalaiseksi hevoseksi.³²⁴ Se edusti mitä ilmeisimmin hyvää työhevosta ja Simolin oli vaikuttunut sen ulkomuodosta. Hevoset liittyivät läheisesti arkeen työtehtävien merkeissä ja niiden kohtaamat vastoinikäymiset vaikuttivat arjen elämään samalla tavalla kuin lehmien menetys. Liikkuminen, työnteko ja rutiinit olivat hevosen läsnäolosta riippuvaisia. Toisaalta hyviäkin asioita muistettiin, sillä kartanon ruuissa elänyt musta hevonen oli varmasti ihailua herättänyt näky eikä sellaista seissyt joka talon tallissa.

Hevoset olivat miesten ylpeyden aiheita. Arvo Ahlgren (s. 1887) kertoi haastattelussa orivesiläisestä rovastista, jolla oli aikoinaan ollut komea ori tallissa eikä mies olisi millään tohtinut *salvata* eli ruunauttaa sitä. Yli kymmenen vuoden ikäistä oria pidettiin tuolloin vanhana. Ahlgrenin kertomuksessa hevosta ruunaamaan tullut venäläinen pyysi toimesta viittäkymmentä markkaa, mikä oli suuri summa – nuoria hevosia kun oli ruunattu viidestä tai kuudestakin markasta. ”Läsipää-Jussiksi” kutsuttu venäläinen esiintyi Arvon puheissa usein ja hän salpoi alueen eläimiä monena vuonna. Kerrankin erään Heikkilän tilan nuoren orin, jota tilan poika oli ollut aikeissa kasvattaa ”naimaoriksi”. Alkoholin vaikutuksen alaisena talon isäntä oli kuitenkin mennyt ja antanut samaisen Läsipää-Jussin salvauttaa nuoren orin.³²⁵

Edellämäinitut hevosyksilöt olivat ilmeisen tärkeitä omistajilleen ja toimivat aikakautensa statussymboleina – merkkeinä isäntien etevyydestä hevosten pitäjinä. Taavetti Vänni (s. 1883), isäntä Ikaalisista, innostui hankin nuorempana ostamaan varsan markkinoilta ja kasvatti sitä aina kolmivuotiaaksi asti. ”Kaunis ruskee orivarsa” maksoi Taavetille lopulta 120 markkaa. Orin väri ja

323 Kper AK/0400.

324 Ibid.

325 Kper AK/1674.

otsassa ollut valkea merkki muistivat vielä haastattelun tekoaikaan 1960-luvun lopulla mieleen. ”Se meni niinkö lintu”, muisteli Taavetti, kun oria oli koeajettu Tampereen markkinoilla 1900-luvun alussa.³²⁶ Vaikka hevonen piti myydä, Taavetti oli selvästi ylpeä kasvattamastaan ajohevosesta. Omin käsin ja omalla työllä kasvatetut hevoset esiintyivät haastateltujen miesten puheissa, ja ne olivat monesti ulkonäöltään hienoja yksilöitä sekä käyttötarkoituksissaan eteviä.

Hevosharrastus oli ollut nuoren Otto Kärkkäisen (s. 1890) puuhaa. Vuokratilalla asunut perhe piti itsellään paria hevosta, ja Otto sai kouluttaa syntyneitä varsoja. Varsan ”neuvominen” eli opetus tapahtui arkisen tilanteen yhteydessä. Taluttamisen sijaan Otto laittoi varsalle ohjaket ja ajoi hevosen maasta käsin laiturille, jolloin se tottui kylkiä hipoviin ohjaksiin ja siihen, että sen takana hyörittiin.³²⁷ Kyseinen toimintamalli helpotti jossain määrin hevosen ajo-opetusta ja valmisti hevosta siihen, että tulevaisuudessa perässä kulkisivat kärret tai kyntöaura. Otto myös kengitti hevosia. ”Jalka ylös, vuoltaan liika poikke ja kenkä passautuu. Nauloilla kiinni.”³²⁸ Hevosten kanssa työskennelleet miehet hoitivat mitä ilmeisimmin mielellään omia eläimiään. Vastuu varsan opettamisesta hyvälle tavolle oli tärkeää, jotta täysikasvuinen hevonen suoriutui sille asetetuista tehtävistä. Suhde eläimiin muodostui arjen askareissa. Hyvin opetettu varsa oli merkki hevosmiestaidoista.

Taavi Uutela (s. 1883) muisteli, kuinka heidän hevosensa kengitettiin tuvassa. Muistoihin liittyi huvittava piirre, kun tupaan viedyt ja siellä käyneet hevoset toisinaan oppivat menemään sisälle omin neuvoin.

Taavi: Ni sil viissii ne hevoset tuvassa kengitettiin. Ja hyvin ne antoki tuvassa kengittää kun ne tottu sielt saamaa vähä jotain suuhu, ain leivänpalast ja muuta. Nii ne tul mielellään tupaa. Oli joskus sellasiiki hevosii jotka osas tulla itte tupaa. Ne osas ottaa hantaakist kiinni ja vetää oven auki. Ne tul tupaan. No eihän niille taas muijat raattinu pois ajaa et ne anto jotain leivänpalast suuhu et saisivat sen ulos. Sellai se oli hevoskomento.³²⁹

Taavi suhtautui hevosiin selvästi huumorilla ja hänen suhtautumisensa on vain yksi monista esimerkeistä sen suhteen, millaisia vaikutuksia eläinten persoonallisilla piirteillä oli ihmisiin. Samalla ihminen hyötyi siitä, että eläin piti tupaan menemistä miellyttävänä eikä kammoksunut sitä, mikä olisi todennäköisesti tehnyt tuvassa kengittämisen mahdottomaksi. Eläimet olivat usein hyvin konkreettisilla tavoilla osa ihmisten arkea ja elintilaa jaettiin eläinten kanssa silloin kun se oli välttämätöntä. Tämä käy ilmi esimerkiksi Riitta-Marja Leinosen artikkelista, jossa hän pohtii hevosten ja ihmisten yhteiseloja 1800-luvun suomalaisessa kaskikulttuurissa. Kotieläimiä pidettiin

326 Kper AK/1247.

327 Kper Y/03660.

328 Ibid.

329 Kper AK/0728.

talvisaikaan ihmisten kanssa samoissa tiloissa, ja kengityksen lisäksi hevosia saatettiin syöttää ja harjata sisätiloissa. Suhde eläimiin oli intiimi ja rakentui luottamukselle. Hevonen sai suojaa sekä huolenpitoa, ja ihminen sai säyseän työntekijän.³³⁰

Suomen maanviljelyslehden aikaan 1880-luvun lopulla maatalouden kehitykseen kytkeytyi entistä enemmän ammattimaistuminen. Lehden toimituksen toiveissa oli maatalous, joka tuotti kysyntää vastaavia tuotteita yhteiskuntaan ja vaurastutti yksittäistä isäntää siinä määrin, että tämä voisi itse ostaa muilta tuottajilta tarvitsemaansa tavaraa. Se tarkoitti tuottamista yli omien tarpeiden. Eläimen rooli maataloudessa oli selkeästi ilmaistu.³³¹

Jos luomme silmämme maamiehen uskollisiin palvelijoihin, kotieläimiin, huomaamme siinäkin nykyaikana tärkeitä muutoksia olevan tekeillä. [...] Kelpo hevonen on maamiehen etevin työntekijä, mutta samalla hevosen kasvatus on monelle talolle hyvä tulolähdekin. Sentähden ruvetaan yhä enemmän arvoa antamaan kelpo siitoseläimille, eikä enää niin yleisesti kuin ennen, jätetä emätamman astuttamista sattumuksen nojaan. [...] Kilpailua maahan tuotujen ulkomaalaisten rotujen kanssa, jota suomalainen hevonen on kunnialla kestänyt, ei Suomen raavaskarja enää jaksane koettaakaan, niin peräti voitettuna ja masennettuna se jo tuntuu olevan. [...] Lehmän etevimpänä omaisuutena on runsaslypsyisyys, ja varsinkin maidon runsas rasvamäärä, ja juuri siinä on suomalainen lehmä hyvä, että se antaa hyvin voimakasta maitoa, mitä muita puutteita sillä lieneekin.³³²

Maatalouden tuottavuus riippui yhä etenevissä määrin eläimen sopeutuvuudesta ihmisten asettamiin vaatimuksiin. Eläimelle muodostui arvo sen tarjoaman hyödyn kautta, joka oli lähes poikkeuksetta taloudellista. Uskollinen palvelija viittaa siihen, että kotieläinten pidon pitkä perinne tunnistettiin, ja eläimet miellettiin olennaiseksi osaksi maataloutta. Kelpo hevonen oli arvokas työntekijä, joka palveli määrätyissä työtehtävissä parhaansa mukaan. Ihmisen tahto vaikuttaa hevoseen oli kuitenkin kasvamaan päin, ja erilaiset toiveet jalostuksen suhteen konkretisoivat tätä tahtotilaa. Laadukkaat hevoset olivat rahanarvoisia niin myyntihetkellä kuin peltotöissä.

Lehmien kohdalla alkuperäisrodulla oli haastajansa, ja haastajana oli useimmiten skotlantilainen ayrshirerotu. Kilpailuasetelmaa pidettiin *Suomen maanviljelyslehdessä* vuonna 1887 sellaisena, jonka ayrshire oli jo paikoin voittanut. Jos etevä ja kelpo hevonen oli maaseudun töissä vertaansa vailla, etevä lehmä puolestaan lypsi runsaasti maitoa. Runsaalypsyisyydessä suomalainen alkuperäiskarja ei yltänyt vierasperäisen karjan kanssa samalle tasolle, mutta suomalaista lehmää ei siitä huolimatta pidetty arvottomana. Puutteistaan huolimatta se oli kuitenkin eläin, joka oli sopeutunut paikalliseen luontoon ja tuotti rasvaisempaa maitoa. Ihmisen muokatessa tuotanto-oloja

330 Leinonen 2017, 53, 55–58.

331 Suomen maanviljelyslehti nro 1. 1887, 3–4.

332 Suomen maanviljelyslehti nro 1. 1887, 4.

muokkautui myös alkuperäiskarjan asema.³³³ Taloudellisten intressien etu oli ihmisen toiminnasta riippuvainen eläin, joka kykeni käyttämään kasvavat ruokinnan resurssit yhä suurempiin maidontuotantomääriin.

Vaikka karjanhoito tarjosi ensisijaisesti tulonlähteen taloon ja eläinten olojen parantaminen tiesi kustannuksia, taloudellisten arvojen rinnalle nousi muitakin näkemyksiä. *Suomen maanviljelyslehden* kirjoitus karjanhoidosta vuodelta 1887 moitti karjan navettaoloja pimeiksi ja ruokintaa luonnottomaksi lisäten vielä, että ”tästä totuttamisesta he eivät liioin kiittäne hoitajaansa, ei ainakaan, jos siihen vielä tulee lisäksi tyly ja ynseä kohtelu, kuten joskus nähdään ja kuullaan.”³³⁴ Kirjoittajan näkökulmasta karja oli siis monin paikoin sopeutunut huonoihin oloihin, mutta sellaisen karjan ei voinut kuvitella olevan kiitollinen hoidostaan. Huonot eläintenpitotavat muodostivat kokonaisuuden, johon myös ihmisen käytös kuului. Kun asuinolot olivat huonot, ei kohtelu voinut muiltakaan osilta olla hyvää. Huomionarvoista on sanan *eläinkidutus* käyttö samaisessa kirjoituksessa.³³⁵ Eläin heijasti olemuksellaan maatalouden tilaa, ja huonoissa oloissa riutuva lehmä ei vastannut ihanteita saatika sitten tuottanut merkittävää hyötyä.

Taloudellisten ansioiden lisäksi hyvinvoivalla karjalla oli muutakin annettavaa hoitajilleen. Se oli ihmisen mielihyvän lähde.³³⁶ Hyvinvoivasta karjasta oli syytä olla ylpeä. Ihmisen tuli motivoitua karjanhoitoon, ja karjanhoidon tason puolestaan tuli kohota, jotta kaupallistumisasteen kasvu oli mahdollista. Kirjoitusten ihanne oli talouden suuntaviivoja vastaava eläin, jolloin määriteltiin myös maatalouden kannalta mahdollisimman huono eläin. Se määrittyi pitkälti ihmisen toiminnan kautta. Huono eläin, siis liian vähällä ruualla ja hoidolla elänyt eläin, oli ihmisen toiminnan tulosta. Laiha, pimeässä navetassa elänyt lehmä edusti tehottomuutta ja maatalouden vanhakantaisuutta. Karjalle otolliset olosuhteet olivat kasvavassa määrin ihmisen, ei pelkästään luonnon, muokattavissa. Eläinten taloudelliseen potentiaaliin uskottiin, mutta se vaati ihmisten isompaa roolia eläinten elämässä.

Vuonna 1879 Kuorevedellä syntynyt Iida Niemi muisti erityisesti ”kirreen lehmän” pappilassa työskentelyn ajoiltaan. Lehmä oli vaikea lypsettävä eikä antanut laiskalle lypsäjälle juurikaan maitoa, mutta kertoja osasi lypsää sen tarpeeksi hyvin, ja pappilassa työskennellyt keittäjä oli pannut saman merkille. Siitä lähtien Iida lypsi aina lehmän. Puheesta sai sen käsityksen, että naista hieman harmitti, kun vaikea lehmä oli aina hänen lypsettävänään eikä Iida varsinaisesti ollut

333 Bläuer 2015, 169.

334 Suomen maanviljelyslehti nro 1. 1887, 7.

335 *Ylpeät ja järjettömät ihmiset [...] pitävät enemmän karjaa kuin mitä rehuvarat sallivat ja näin tekevät itsensä syyppäiksi eläinkidutukseen, joka suoraan sanoen on synty.* Kts. Ibid.

336 Ibid.

pappilan karjakko, vaan auttoi navettatöissä tarpeen mukaan.³³⁷ Lehmä on kuitenkin jäänyt naisen mieleen, koska se oli poikkeuksellisesti hänen vastuullaan. Lehmän suhteen vaadittiin siis erityistoimia ja enemmän työtä, jotta sen tuottama maito saatiin hyötykäyttöön. Käytäntöjä muokattiin eläinten tarpeita varten, jolloin niiden persoonallisten piirteiden tunteminen oli sujuvan arjen kannalta välttämätöntä.

Eläimeen ei aina liittynyt tunnepitoista retoriikkaa. Sekasiitoksella luotu eläin rinnastui ”keskeneräiseen tuotteeseen”³³⁸, mikä havainnollistaa sen, kuinka jalostustyö muokkasi ajatusmaailmaa ja esineellisti eläintä. *Suomen maanviljelyslehden* kirjoitetussa kirjeessä eräs lukija piti taloudellisen menestyksen kannalta tärkeänä, että karjaa parannettiin järjellä eikä tunteilla. Kun tavoitteena oli ”korkein mahdollinen aineellinen voitto”, välikappaleiden eli eläinten tuli olla sen mukaisia, että tavoite oli mahdollista saavuttaa. Eläimen rodulla ei olisi niin suurta merkitystä.³³⁹ Eläin ei inhimillistynyt, vaan se esineellistyi tuotantoprosessin osaksi, välikappaleeksi, joka kykeni muuntamaan ravinnon rahanarvoisiksi tuotteiksi ihmistä varten.

Kirjoitus oli osa keskustelua, jota käytiin eläinten jalostukseen liittyen. Kun vierasperäisen karjan rinnalla omasta alkuperäisrodusta haluttiin jalostaa ylpeilyn aihe, vierasti mielipiteensä kirjoittanut lukija tällaista ajattelutapaa. Ylpeys ja rakkaus alkuperäisrotua kohtaan ei ollut hänen mielestään ensisijainen peruste karjan jalostamiselle, vaan karja arvottui sen kautta, mitä se tuotti ja kuinka paljon. Jalostuskeskustelussa karjan arvo hyötyeläimenä ei aina ollut prioriteetti. Oikeaoppisella jalostuksella kehitettiin rotua ja siitoseläinten arvo oli sidottu rotupuhtauteen ja ulkoisiin ominaisuuksiin. Lypsylehmän rotupuhtaus oli toissijaista ja risteyttämällä olikin tarkoitus parantaa sen arvoa hyötyeläimenä. Muun muassa Gösta Grotenfelt totesi hyötyeläimistä, että ne olivat omistajiensa vastuulla eikä niiden rotupuhtaus ollut valtion asia.³⁴⁰

Alkuperäisrodun asema suhteessa muihin nautarotuihin vaihteli, mutta se herätti monissa kiintymystä. Maatiaisrotuihin kohdistunut mielenkiinto oli suorastaan kansallisromanttista, sillä eläimiä kuvattiin Grotenfeltin toimesta ”aarteiksi” ja ”kansallisomaisuudeksi”.³⁴¹ Alkuperäisrodun arvo muodostui hänen silmissään siitä, että se oli maan oma ja maan oloihin kasvanut rotu. Alkuperäisrodut muissa maissa olivat Grotenfeltin mukaan yhtä lailla arvossaan, ja Suomessakin tuli olla samoin. Kansallisaarretta ei pitänyt hylätä, vaan parantaa. Silloin se olisi kansallisylpeyden ja suoranaisten rakkauden aihe.³⁴² On hyvä muistaa, että karjatalous tai eläinten jalostaminen eivät

337 Kper Y/01724.

338 Suomen maanviljelyslehti nro 8-9. 1887, 119.

339 Suomen maanviljelyslehti nro 2. 1895, 35.

340 Suomen maanviljelyslehti nro 11. 1894, 269–270.

341 Suomen maanviljelyslehti nro 11. 1894, 269–270.

342 Ibid.

olleet yhtenäisten asenteiden ja ihmisryhmien toiminta-aluetta, vaan mielipiteiden eroavaisuudet kertoivat ihmisten tarpeiden ja toiveiden moninaisuudesta. Jos rotu ei ollut arvo itsessään, keskustelut jalostamisesta ja rotupuhtaudesta olivat vailla ymmärrystä, kun taloudellisesti kannattava eläinyksilö oli saavutettavissa risteytyksin.

Eläin symboloi kansakunnan omia saavutuksia ja sen säilyttäminen oli arvo jo itsessään. Rahvaan identiteettiä määritteli 1800-luvulla oma kotiseutu ja ympäröivä luonto, ja maatiaisrotu oli olennainen osa sellaista maisemaa. Sivistyksestä ja kulttuurista identiteettiään ammentanut oppineisto tuli kansallisromantiikallaan lähemmäksi maaseudun ihmistä.³⁴³ Alkuperäisrotuun liittynyt keskustelu oli selvästi saanut vaikutteita nationalistisesta ajattelusta. Vaikka sen lypsyominaisuudet eivät pärjänneet kilpailussa ayrshireä vastaan, rodun arvo oli sen alkuperäisyydessä. Vaikka rodun parannuksella haettiin myös hyödyn kasvua, voi alkuperäisrodun arvon katsoa tulleen myös sen hetkellisesti kasvaneesta itseisarvosta. Se oli potentiaalinen kansallisylpeyden aihe ja eräänlainen statussymboli. Hilja Toivio on huomauttanut, että pelkkä nationalismi ei selitä riittävästi maatiaisrodun säilyttämispyrkimyksiä, vaan taustalla olivat taloudelliset ja tieteelliset tekijät. Toivio pitää merkittävänä jalostustiedon kasvamista, jolla puolestaan vaikutettiin maatiaisrotujen kehittämiseen. Kehittäminen puolestaan palveli taloudellisia intressejä.³⁴⁴ Aikalaislähteistä on kuitenkin havaittavissa nationalistissävytteinen puhetapa alkuperäisrotuja koskien.

Kansallisylpeyttä esiintyi myös Leikki (s. 1888) ja Lippari (s. 1887) -nimisten suomenhevosorien elämäkertojen yhteydessä. Ne julkaistiin vuoden 1898 viimeisessä numerossa, ja orien uskottiin kuuluvan tulevaisuudessa ”suomalaisen hevosrodun etevimpien kantaisten joukkoon [...]”.³⁴⁵ Ne olivat Turun Hippoksen, eli Turun hevoskasvatusyhdistyksen jalostusoreja. Leikki-oria kuvattiin luonteeltaan tyyneksi ja hitaanlaiseksi, mutta se oli ulkomuodoltaan komea ja teki ”katsojaan erittäin valtavan vaikutuksen.”³⁴⁶ Sillä oli nuorena vikurin hevosen maine ja sitä pidettiin huonojalkaisena, mutta sen maine koheni eläinlääkäri L. Fabritiuksen hoivissa Turussa. Se vaikutti paikalliseen hevoskasvatukseen vuodesta 1894 lähtien, kunnes kuoli pernaruttoon vuonna 1897. Sen menetys oli Turun Hippokselle vahinko, jonka toivottiin korvautuvan sen jälkeläisten laadukkuudella. Lippari puolestaan oli juoksijasukuinen ori, jonka eduksi katsottiin *Suomen maanviljelyslehdessä* se, että ”sen suonissa juoksee jalompaa verta kuin useimpien muiden meidän maamme hevosten.”³⁴⁷ Sekin päättyi Turun Hippokselle kilpailu-uransa jälkeen, koska sitä pidettiin

343 Kts. Lassila 2000, 27.

344 Toivio 2016, 117–118.

345 Suomen maanviljelyslehti nro. 9-12. 1898, 231–237.

346 Ibid.

347 Ibid.

arvokkaana siitoseläimenä. Erityisesti sen jalosta ulkomuodosta pidettiin.

Yhdistyksellä on nimittäin joukko rotevia, vahvatekoisia, vaan valitettavasti usein ulkomuodoltaan hiukan rumanpuoleisia tammoja, jotka, astutettuina niin jalorakenteisella oriilla kuin Lippari, toivottavasti voivat synnyttää kauniita, kaupaksi hyvin käypiä varsoja. [...] Koska nyt Lipparilla on kaunis, tavallinen tummanrautias väri, ilman minkäänlaisia merkkejä, niin voi toivoa, että se varsoissaan jossakin määrin voi vähentää taipumusta valkoisten merkkien ilmestymiseen. Ja kun edellä jo mainittiin Lipparilla olevan oivallinen juoksukyky, niin lienee syytä toivoa, että varsoihin siirtyisi osa tästä isän arvokkaasta ominaisuudesta.³⁴⁸

Molemmatorit olivat siis merkityksellisiä suomalaisen hevosrodun jalostamisen kannalta. Niiden jälkeläiset oli todettu laadukkaiksi rotunsa edustajiksi. Orit olivat tyypiltään erilaiset, sillä Leikki oli raskarakenteisempi eikä se juossut kilpaa toisin kuin Lippari, jolla oli aikalaisittainkin tarkasteltuna juoksijasuku. Molemmat olivat kelpo yksilöitä suomenhevostamukseen, ja niiden erinomaisuus kuvastui myös elämäkerroista. Ulkoisten ominaisuuksien arvostus tuli Lipparin kohdalla enemmän esiin. Sen yksivärisyyden toivottiin periytyvän varsoillekin, koska sellainen hevonen teki paremmin kauppansa. Vaikka hevonen ymmärrettiin eläimenä, jolla oli omia luonteenpiirteitään ja vahvuuksiaan, se oli myös nautarotujen tavoin esteettisten ihanteiden ja toiveiden ilmentymä. Käyttöarvon lisäksi esimerkiksi Lipparin toivottiin periyttävän hyvää ulkonäköä. Hevosen arvoa lisäsivät sen ulkoiset ominaisuudet. ”Rumien tammojen” varsoistakin saattoi tulla ulkoisesti hienoja hevosia, kun ori oli laadukas.

Ravikilpailut eli aikalaisittain kilpa-ajot olivat tuttuja nurmolaiselle Tuomas Peltoselle (s. 1883), joka muisti mustan Ahkera-nimisen tamman olleen aikanaan hyvä juoksija.³⁴⁹ Ahkera oli vuonna 1900 syntynyt suomenhevostamma, jonka omisti nurmolainen maanviljelijä T. Latikka. Sen isä oli Ajatus-niminen ori, joka kuului 1900-luvun alun menestyneisiin juoksijoihin.³⁵⁰ Toisen polven ravihevonen toimii yhtenä esimerkkinä hevoskasvatuksen muuttuneista standardeista. Hyvän juoksijaorin toivottiin tuottavan seuraavassakin sukupolvessa lahjakkaita ravihevosia. Tuomas muisti myös Lahjanpoika-nimisen orin, joka oli nurmolaisen Esa Jaskarin hevonen, sekä Alavuden apteekkarin hevoset, Kiivaan ja Rajun, jotka nekin olivat juoksijoita.³⁵¹

Aikansa ravihevoset olivat paikallisesti tunnettuja ja niiden kilpailu-uran vaiheista kirjoitettiin muun muassa Suomen urheilulehdessä. Yksittäisen hevosen elämänkaarta on mahdollista hahmottaa ja kuvailla erinäisten lähteiden kautta, kuten lehtiartikkelien ja sukutietojen. Kirjoitetut lehtileikkeet ja muistitieto representoivat hevosen persoonaa. Hyvä juoksija saattoi olla paikallinen ylpeyden aihe,

348 Suomen maanviljelyslehti nro. 9-12. 1898, 231–237.

349 Kper Y/00478.

350 Suomen Urheilulehti nro 2. 1902, 161–162.

351 Kper Y/00478.

ei vain yhden miehen kasvatusprojektin tulos. Hevosien arvo muodostui tällöin muidenkin kuin omistajan silmissä. Yhdysvaltalaisutkija Shelly R. Scott on tutkinut kilpahevosien toimijuutta. Parhaimmista hevosista kirjoitetaan lehtiin kuin ne olisivat päähenkilöitä omassa kasvutarinassaan kilparatojen kuninkaiksi ja kuningattariksi. Tällainen kohtelu nostaa eläimen asemaan, joka on yleensä varattu ihmisille. Kilpahevonen on oman elämänsä huippu-urheilija, jonka menestys vaikuttaa ihmismieliin kannustavalla tavalla. Vaikka tällaisessa lähestymistavassa on ongelmansa muun muassa sen suhteen, että se olettaa hevosen tavoittelevan ihmisen lailla kilpailun voittoa, se kuitenkin kuvastaa hevosen vaikutusta ihmisyksilöihin.³⁵² Katri Helminen on hahmottanut yksittäisen hevosen elämänsäartta artikkelissaan juoksijaori Lapukasta ja hevosen kautta ilmenivät niin ikään haaveet menestyksestä. Orin toimijuus vahvisti ihmisen toimijuutta. Se oli lähipiirinsä silmissä huippuyksilö vailla vertaa.³⁵³ Nurmolaisten muistelemat ravihevoset olivat aikansa menestystarinoita, ja ihmisiä muistettiin heidän omistamien hevostensa kautta. Hyvällä ravihevosella oli mahdollisuuksia kannustaa ja voimaannuttaa kokonaista yhteisöä.

Eläimiin liittyneet uskomukset olivat 1800-luvulla tyypillisiä, vaikka niitä ei maatalouslehdissä juurikaan sivuttu. Silloin kun sivuttiin, sävy oli suorastaan moittiva. ”Kuullaanpa vielä niitäkin, jotka valittavat huonoa eläinten menestymistä, johon muka on syynä pahansuopain nurjamielisyyys, jota epäkohtaa pyydetään sitten auttaa luonnottomilla keinoilla, tietäjain ijanikuisten avulla.”³⁵⁴ Eläimen käytös saatettiin selittää kansanomaisiin uskomuksiin, vaikka perimmäiset syyt olivat monesti eläinten asuinolosuhteisiin ja kokonaisvaltaiseen hoitoon liittyviä. Taioin pyrittiin ehkäisemään tauteja sekä muita vaaroja, mutta ne liittyivät myös eläimen syntymään sekä kasvattamiseen.³⁵⁵ Haastatteluissa Olga Tyviniemi (s. 1886) kertoi enemmänkin eläimiin liittyneistä uskomuksista ja tavoista. Haastatteli kysyi muun muassa kuoleman enteistä ennen vanhaan, ja pienen epäroinnin jälkeen Olga havahtui kertomaan omasta kokemuksestaan liittyen koiran ulvontaan. Kun koira itki kuin ihminen ja kaivoi monttua, sen uskottiin ennustavan ikäviä. Olgan veli oli kuollut muutama kuukausi tällaisen sattumuksen jälkeen. Myös kanan laulua pidettiin kuoleman enteinä.³⁵⁶

Eläinten erikoinen, tai suorastaan ihmismäinen käytös muokkasi ihmisten arkisia uskomuksia, ja vaikutti paikoin myös siihen, miten eläimen sairastelua tai huonoa kuntoa selitettiin. Vaikeiden aikojen selittäminen yksilöstä riippumattomilla asioilla suojeli ihmistä itseään. Eläimet, jotka olivat läsnä arjessa, toimivat yhtä lailla henkimaailman ja eräänlaisen taikuuden merkkeinä. Jo pelkästään

352 Scott 2009, 45–47.

353 Helminen 2014, 199–200.

354 Suomen maanviljelyslehti nro 5. 1887, 68.

355 Kaarlenkaski 2016, 49.

356 Kper Y/00886.

eläimen lajityypillinen käyttäytyminen vaikutti ihmistoimintaan vahvasti, kun eläintä tulkittiin ihmisen uskomusten kautta. Samalla eläimen toimijuus on läsnä ihmisen uskonnollisuuden muokkaajana. Eläin heijasti inhimillisiä tunteita, kun koira ”itki kuin ihminen”.

Torpparin poika Kalle Eskola (s. 1865) kirjoitti muistelmissaan uskomuksesta, joka sai ihmiset peijaisissa³⁵⁷ tarkkailemaan arkkua vetäneen hevosen jalkoja. Jos hevonen astui talosta lähtiessään vasemmalla jalalla eteenpäin, ennustettiin vaimon kuolevan ensin. Jos astuva jalka oli oikeanpuoleinen, oli mies kuoleva ensin. Eskola itse ei pitänyt moista tapaa soveliaana ja kirjoitti, että hän yritti kitkeä taikauskaisia tapoja kansasta pois. Hän oli kansakoulun käynyt ja seurakunnan toiminnassa mukana ollut mies.³⁵⁸ Eläimiin peilautuneet uskomukset selittivät ympäröivää maailmaa, mutta kouluja käynyt väki ei niille juurikaan antanut sijaa. Kansan oli sopivaa uskoa Jumalaan, mutta taikausko oli paheksuttua. Kalle Eskola edusti aikanaan parempiosaista agraariväkeä, koska hän osasi sekä lukea että kirjoittaa, ja hänen omaelämäkerrassaan paheksunta oli selkeästi läsnä.

Kansanomaisissa uskomuksissa eläimet olivat kuin ennusmerkkejä. Uskomukset eivät kuitenkaan olleet hyödyllisiä karjatalouden kasvua ajatellen. ”Maan köyhyys ja kärsivällisyys se on orjuutta luonnon alla, ja siitä orjuudesta tulee kansan niinkuin yksityisen ihmisenkin vapauttaa itsensä: luonnon herraksihan ihminen luotiin.”³⁵⁹ Eläimen epätoivotun käytöksen tai ulkomuodon hallinnan rinnalla ilmeni myös ihmisen epätoivottujen ajattelutapojen hallintaa. Eläin oli karjataloudessa ihmisen kontrollin alainen, eikä ihminen ollut luonnonolosuhteiden ja perinteisten uskomusten armoilla. Sen sijaan, että ihminen selittäisi ympäröivää maailmaa eläinten avulla, tuli eläin valjastaa ihmisen taloudellisen vaurauden mahdollistajaksi.

Taija Kaarlenkaski on todennut, että uusien karjanhoitotapojen rinnalla erinäiset karjataiat ja loitsut säilyivät pitkään sivistyneistön paheksunnasta huolimatta. Ne edustivat vanhaa tapaa toimia karjan kanssa.³⁶⁰ Loitsuilla karkotettiin muun muassa petoeläimiä, ja etenkin lehmiä ritualisoitiin.³⁶¹ Koska vanhakantainen maatalous nähtiin taloudellisesti tehottomana ja tieteellinen maailmankuva oli ehtinyt vaikuttaa koulutetun väen ajattelutapoihin, taiat edustivat kehittymättömyyttä maataloudessa. Uusi maatalous oli vapautumista luonnon asettamasta orjuudesta, ja nosti ihmisen muokkaamaan vahvemmin elämää ympärillään.

Karjaa pitävillä esiintyi uskomuksia, mutta ne kuihtuivat hiljalleen, kun taloudellinen liikkumavara

357 'Peijaiset' tarkoittaa tässä yhteydessä hautajaispitoja.

358 SKS KIA, Kalle Eskolan arkisto. Omaelämäkerta ja päiväkirja 1888-1920. Raili Parviaisen 1999 puhtaaksikirjoittama versio. AB3661.

359 Maanviljelyslehti nro 1. 1873, 1.

360 Kaarlenkaski 2016, 48.

361 Kaarlenkaski 2014, 295–296.

lisääntyi. Maallinen menestyminen tuli mahdolliseksi. Talollinen Lauri Sirkka (s. 1877) tiesi hankin, että karjan laitumelle laskuun liittyi uskomuksia, mutta totesi haastattelussa, että ”niitä on ite kullaa omat keinonsa” ja ”ei ne paljo mitään merkitystä liene.”³⁶² Haastatteluhetkellä vanhat tavat tuntuivat jo hölmöiltä, vaikka ne olivat aikanaan olleet ominaisia. Toisaalta lehmien hoitaminen ei ollut miesten ominta alaa 1800-luvulla, jolloin niihin liittyneet uskomukset jäivät kaukaisiksi. Vienen Karjalassa elänyt Domna Huovinen (s. 1878) muisteli laitumelle laskua hetkenä, jolloin lausuttiin loitsuja.³⁶³ Ne kuuluivat elämään ja karjanhoitoon rituaalisena elementtinä, vaikka maatalouden kehityksessä niille ei juurikaan annettu merkitystä. Yksilölle ne kuitenkin olivat tärkeitä ja perinteikkäitä eikä vanhoista, opituista ajatusmalleista välttämättä uskallettu luopua.

Kotieläimet eivät olleet ainoita haastatteluissa esiintyneitä eläimiä. Väinö Kangaspeska (s. 1893) Ruovedeltä muisteli isänsä kertoneen, että etenkin pakkasöinä susien ulvonta kuului metsistä, ja totesi, että susi oli isänsä aikoihin ollut vielä yleinen eläin.³⁶⁴ Hämeenkyröläinen isäntä Iivari Rajala (s. 1877) muisteli hankin susia, mutta ei ollut niitä itse koskaan nähnyt. ”Äiti kerkisi vanhemman veljen pelastaa ulkoa, kun susi oli tulossa pihaan”, Iivari kertoi susien kanssa sattuneesta tapahtumasta. Ilveskannasta ei Iivarilla ollut tietoa, mutta hän epäili niitä kuitenkin olleen ja tiesi, että ne raatelivat lampaista.³⁶⁵ Petoeläimistä ei kummallakaan kertojista ollut omakohtaista kokemusta, mutta tietämys niistä kulki sukupolvelta toiselle suullisena perimätietona. Väinön isän kokemus ei sinällään viesti esimerkiksi pelosta, mutta susista ja niiden läsnäolosta oltiin tietoisia. Iivarin äidin kokemus oli jo toisenlainen, sillä suden läheisyys herätti oitis pelkoa lapsen menettämisestä. Petoeläimen toimijuus oli tässä tapauksessa pelättyä, mutta toisin kuin kotieläinten toimijuutta, suden liikkeitä ei ollut mahdollista hallita samalla tapaa. Ilveksen merkitys muodostui sen sijaan karjatuhojen kautta. Domna Huovisen (s. 1878) mukaan heidän seudullaan karhuista oli paljon haittaa, mutta susia ei ollut.³⁶⁶

Kotieläinten pito teki luonnon petoeläimistä epätoivottuja vieraita. Maailmankuvan muuttuminen vaikutti ihmisten petoeläinkäsityksiin. Esimerkiksi susi oli osa luomakuntaa ja täten luonnonvoimiin kuuluva, mutta samaan tapaan kuin karjataiat ja taikausko, tämäkin näkemys sai väistyä 1880-luvulla, kun petoeläinten aiheuttamat tuhot koettiin liian suuriksi. Susien hävittäminen sai ensin pontta yläluokan keskuudessa ja vasta sitten kansassa.³⁶⁷ Suden määrätietoisien hävittämisen voi ajatella olevan ihmisen reagointia suden toimijuuteen, joka herätti niin paljon

362 Kper AK/0990.

363 Kper AK/0173.

364 Kper AK/2218.

365 Kper AK/1393A.

366 Kper AK/0173.

367 Teperi 1977, 76–79.

tunteita että toimet muuttuivat varsin radikaaleiksi. Metsästystahti oli suden kohdalla kova, ja Reijo Kero on arvioinut, että niitä oli vuosisadan vaihteessa niin vähän, että sen tuhoeläinstatus oli turha.³⁶⁸

³⁶⁸ Kero 1995, 162.

5. Eläin näkyväksi historiantutkimuksessa

Tutkimuksessani kartoitan, miten suhde eläimiin muodostui ja kehittyi maatalouden muuttuessa 1800-luvun puolivälin jälkeen. Tarkastelen eläimiä niiden ruokinnan, terveyden, jalostuksen, taloudellisen hyödyn ja inhimillisten tunteiden näkökulmasta. Näin luon monipuolista kuvaa siitä, mitä eläinten pitäminen vaati ihmisiltä, millaisia ongelmia ihmiset kohtasivat, ja mitä maatalouden uudistaminen vaati niin ihmisiltä kuin eläimiltä. Eläimillä oli arvo, jota kasvavassa määrin määriteltiin sen tuottaman materiaalisen hyödyn kautta, mutta etenkin haastatteluissa ihmisten sanavalinnat ja kertomisen tavat toivat esiin muitakin puolia. Yksilön luomat siteet eläimiin olivat riippuvaisia yhteiskunnan niille asettamista odotuksista, mutta yksilötasolla eläinten herättämät tunteet tulivat paremmin ilmi kuin esimerkiksi maatalouskirjallisuudessa. Maatalouslehtien kirjoitukset sisälsivät käytännönläheisiä neuvoja ja katsauksia siihen, miten suomalaisen maatalouden tilaa oli mahdollista parantaa. Maatalouden tila piti sisällään sekä eläinten elinolosuhteiden että fyysisten ominaisuuksien kohentumisen. Eläimet olivat muokattavissa ihmisten toiveiden ja tarpeiden peilikuviksi, vaikka käytännössä jalostus ei taannut aina toivotunlaisia tuloksia.

Näkyvimmat parannukset saatiin aikaa ruokinnan muutoksilla. Haastatteluissa kävi selvästi ilmi, että etenkin talvisaikaan eläinten riittävä ruokinta oli vaikeaa. Ruokinnan laatu oli vaihtelevaa, ja vaikka yhdellä tilalla saattoi olla heinää eläinten tarpeisiin, toisaalla Suomessa eläimet selvisivät talvesta hyvin niukalla ravinnolla, joka vaihteli havuista hevosenlantaan. Tällaisten tilojen edellytykset tuottaa maitoa olivat huonot, sillä heikko ruokinta katkaisi lehmiltä monesti maidontulon kokonaan. Ruokinnan muutokset edellyttivät heinäviljelyä, ja sen eteneminen paransi lopulta karjan ruokintaa, mutta se vei aikansa. Vaikka karjatalous kehittyi, talviruokinnan ongelmat olivat läsnä vielä 1900-luvun koittaessa. Yksilön ajatusmaailmassa suhdetta eläimiin rakennettiin pitkälti sen ajatuksen varaan, miten eläimet saatiin pysymään hengissä talven yli. Mitä enemmän eläimiltä odotettiin tuottoa, sen tärkeämmäksi ruokinta muuttui. Karjatalouden kehitys vaati irtautumista kierteestä, jossa eläimiä pidettiin peltojen lannoittamiseen ja eläinlukua kasvatettiin, vaikka resursseja niiden ruokkimiseen ei ollut. Se taas puolestaan heikensi peltojen lannoitusmahdollisuuksia. Kun eläimiä pidettiin maidontuotantoa silmällä pitäen, sen hyvinvoinnista huolehtiminen muuttui ihmiselle kannattavammaksi. Jos lanta oli luonut eläimille välinearvoa, maidontuotanto kasvatti sitä entisestään.

Eläinten sairastuminen oli ongelmallista, sillä pahimmillaan sairaat eläimet levittivät tautia muihin

ja aiheuttivat menetyksiä karjanpitäjille. Ulkomailta tuodun karjan vastustuskyky oli heikompi suhteessa kotimaiseen karjaan, joka kesti niukkuuden paremmin. Alkuperäisrodun arvo kohosi siinä vaiheessa, kun sen taudinkestävyys havaittiin. Eläinlääkintä hyötyi lääketieteen kehityksestä, mutta syrjäseuduilla eläinlääkäreitä ei ollut. Kansanparantajat auttoivat paikallisia ihmisiä ja eläimiä siten kuin osasivat, mutta monesti selviytyminen jäi sattuman varaan. Yhdenkin eläimen menetys oli iso tappio taloissa, joiden eläinluku oli muutenkin alhainen. Eläinten sairauksien hoitaminen tai hoitamatta jättäminen kuvasti aikakauden rahvaan ajatusmaailmaa – usko ihmisen vaikutusmahdollisuuksiin oli rajallinen. Tieteen kehitys, vaurastuminen ja kaupallistumiskehitys muokkasivat hiljalleen uskoa omiin kykyihin. Maailmankuva muuttui, kun liikkuvuus kasvoi ja lukutaito kehittyi. Samalla ihminen otti haltuun yhä enemmän ympäröivää maailmaa, ja tämä näkyi muun muassa eläinten jalostamisessa.

Tautien kitkeminen ja ruokinnan laadukkuus olivat edellytyksiä hyvälle karjataloudelle. Alkuperäiskarja ei kyennyt maidontuotannossa samaan kuin ayrshirelehmät, mutta se oli sopeutunut ruokinnan vaihtelevuuteen toisin kuin ulkomaiset rodut. Tiloilla, joilla ruokinnan järjestäminen oli vielä epävarmaa ja 1800-luvun lopulla tällaisia tiloja oli vielä lukuisia, alkuperäiskarja oli varma valinta. Varakkaimmat pystyivät tarjoamaan vaativammalle karjarodulle, esimerkiksi ayrshirelle, olosuhteet, joissa se tuotti hyvin. Eläinten sattumanvarainen lisääntyminen ei ollut karjatalouden kehitykselle hyväksi, sillä lopputulokset olivat arvaamattomia tai tarkoitukseensa riittämättömiä. Hyviä ominaisuuksia piti saada siirtymään myös jälkeläisiin. Jalostuksen ideana oli kehittää eläintä ja eläinrotua ihmisen tavoitteiden mukaiseksi, jossa sattumilla ei ollut sijaa.

Hyvää eläinyksilöä tärkeämpi oli kokonainen hyvä rotu, jota halutunlaiset yksilöt edustivat. Jalostustyö kangerteli ja maatalouslehtien kirjoituksissa oli kritiikkiä päämäärättömyydestä. Huolimattomasti tehdyn jalostuksen pelättiin pilaavan eläinrotua. Jos tarkoituksena oli kuitenkin tuottaa käyttöeläimiä, sekasiitos oli hyväksyttävää. Puhdasta rotua edustaneilla eläimillä tähdättiin käyttöeläinten laadun parantamiseen. Käyttöeläinten arvo oli tiukasti sidottuna sen tuotannollisiin kykyihin, mutta puhdasrotuisen eläimen kohdalla rotu itsessään oli arvokas ominaisuus. Olemalla rotunsa edustaja eläin oli arvokas tavalla, joka muistuttaa itseisarvoa. Toki eläimillä oli runsaasti välineellistä arvoa käyttöeläinten kehittämisessä sekä taloudellisen hyödyn tuottamisessa, mutta samalla ihminen nosti rodun arvon määrittäjäksi. Se, edustiko jokin eläin tiettyä rotua, oli sekin ihmisen määriteltävissä. Näyttelyiden avulla syntyivät rotumääritelmät myös alkuperäiselle karjalle, jota haluttiin 1800-luvun lopulla vaalia sen alkuperäisyyden tähden. Kansallisromantiikan vuosina tarve oman, suomalaisen karjarodun tunnistamiselle oli ymmärrettävä.

Jalostusluvussa näkökulma on enemmän karjankasvatuksen edelläkävijöiden kirjoituksista

rakennettu, sillä maatalouslehdissä se oli suosittu aihe. Haastatteluissa jalostus tavoitteellisena toimenä ei noussut juuri lainkaan esiin, mutta rotutietoisuutta esiintyi. Jos tilalle oli ostettu ayrshirelehmä, se kyllä muistettiin. Tuottavamman lehmän hankkiminen ja etenkin alkuperäiskarjan korvaaminen toisella lehmärodulla kertoo ajatusten ja tavoitteiden muuttumisesta. Samalla se voi paikoin olla merkki onnistuneesta rehuviljan viljelystä. Vaikka alkuperäisrodun parantamista pidettiin mahdollisena, ei se hyvälypsyisenäkään ollut yhtä tuottava kuin esimerkiksi ayrshire. Ruokinnan parannukset sekä eläinlääkinnän kehitys palvelivat pitkällä aikavälillä siirtymistä alkuperäiskarjasta muihin rotuihin. Vaikka alkuperäisyys oli arvo, jota vaalittiin, se ei kumonnut taloudellisten arvojen voimaa ja houkutusta, johon etenkin parempiosaiset maatilalliset olivat heränneet.

Eläimistä tuli väline taloudelliseen kasvuun. Maidosta jalostetut tuotteet tekivät kauppansa, vahvistivat rahataloutta ja vaurastuttivat eläinten omistajia. Omavaraisuuden rinnalle kehittyi kasvava markkinatoiminta, jonka puitteet rakennettiin 1800-luvun loppuvuosikymmeninä. Näiden markkinoiden luomisessa eläimillä oli merkittävä rooli. Jo 1800-luvun lopulla varoiteltiin, että eläimeltä ei saanut vaatia enempää kuin sen ruumis kestää. Tuotantovaatimuksien haittapuolet oli jo tuolloin tiedostettu ainakin eläimen kokeman rasituksen näkökulmasta. Vaikka eläin arvottui monessa yhteydessä sen tuottamien tuotteiden kautta, kannanotot ja keskustelut eivät täysin voineet jättää huomiotta eläimen henkisiä ominaisuuksia. Esimerkiksi lehmä ei ollut riippumaton siitä, kuinka sitä hoidettiin, vaan sen tiedettiin kiintyvän ystävälliseen lypsäjään ja huonoissa navettaoloissa se muuttui apeaksi eläimeksi.

Vaikka fyysisillä asioilla, kuten ruokinnan muutoksilla ja paremmilla navetoilla oli mahdollista parantaa eläinten fyysistä hyvinvointia, ei taloudellinen hyöty syntynyt pelkästään siitä. Toki monesti ratkaisevat ominaisuudet olivat fyysistä laatua, kuten lypsyn määrä tai hevosen tapauksessa vahvuus, mutta esimerkiksi jälkimmäisen kohdalla ominaisuuksista ei ollut hyötyä, jos hevonen oli liian omapäinen tai vaikea. Hevosen oli oltava luonteeltaan sopiva työhönsä. Ruunaus, eli orin kuohitseminen oli yksi keino kontrolloida hevosta, ja tällöin sen käyttäminen työtehtävissä helpottui. Taloudellisesta näkökulmasta katsottuna eläimen tuli suoriutua sille asetetusta tehtävästä mahdollisimman vaivattomasti. Esimerkiksi lehmän tuli hyvällä ruokinnalla tuottaa mahdollisimman paljon maitoa. Ylenpalttinen ruuan määrä ei sekään ollut hyvä, jos lehmä ei siitä huolimatta tuottanut enemmän kuin muut, vähemmällä rehulla ruokitut lehmät. Hevonen oli arvokas kulkuväline esimerkiksi markkinamatkoille, ja markkinoilla puolestaan käytiin kauppaa. Hevosille oli tarvetta ympäri vuoden, sillä peltotöiden lisäksi hevonen oli apuna metsätöissä.

Vaikka suhde eläimiin oli käytännöllinen ja monesti toimeentulon raameissa rakennettu, haastatteluissa eläimet eivät jääneet persoonattomiksi olennoiksi. Ne herättivät ihmisissä tunteita. Kun ihmiset huolehtivat eläimistä, ne rytmittivät heidän päiväänsä auringon lailla. Ruokinta, paimennus, peltotyöt ja eläinten sairastuminen vaikuttivat kaikki rahvaan arkeen. Maatalouslehdet kirjoittivat eläimistä tunnepitoisesti muun muassa sairauksien hoito-ohjeissa. Se oli selkeästi asia, jolla oli vaikutusta eläimen mielialaan siinä missä fyysisiin ominaisuuksiin. Sairaana eläimen ymmärrettiin kärsivän. Silloin se ei myöskään ollut tuottava toisin kuin terve yksilö. Eläinten arvottaminen kasvoi taloudellisen kehityksen myötä, ja kun syntyi käsitys hyvästä lypsylehmästä tai hyvästä hevosesta, syntyi vastapainoksi myös käsitys huonosta eläimistöstä. Huono eläin oli ihmisen tarpeisiin vääränlainen eläin. Liian vanha lehmä, loppuunkulunut hevonen tai luonnonvarainen petoeläin edustivat epätoivottua toimijuutta, jolla oli negatiivisia vaikutuksia ihmisen toimeentuloon. *Suomen maanviljelyslehti* kuvasi kotieläimistöä sanaparilla ”uskollinen palvelija” ja se tiivistää hyvin eläinten asemaa. Uskollinen palvelija voisi yhtä hyvin olla kuvaus palkollisesta, joka oli työskennellyt isäntänsä eteen mukisematta. Hyvä eläin oli ylpeydenaihe. Sivistyneistön esittämät näkemykset arvottivat muun muassa kansallista alkuperäisrotua pelkästään rodun tähden, mutta nämä näkemykset kilpailivat taloudellisten tekijöiden kanssa. Eläinten kasvava välinearvo ei aina jättänyt sijaa eläinten arvottamiselle muilla tavoin.

Olennainen ero maatalouslehtien ja yksilön tavassa suhtautua eläimiin muodostuu siitä, että lehdet käsittelevät kirjoituksissaan isoja massoja, ja yksilö puolestaan kertoo yksittäisistä eläimistä. Suhde eläimiin on henkilökohtaisempi, kun tarkastellaan ihmisen elämänkaarta ja sen varrella eläneitä eläimiä. Kun eläin yksilöityy ihmisen muistoissa, se tapahtuu monesti eläimen omien piirteiden tai ominaisuuksien kautta liittyvät ne sitten fyysisiin tai henkisiin puoliin. Poikkeuksellisen hankalasti lypsettävä lehmä, tapaturmaisesti työtehtävässä kuollut hevonen, kartanon komea ori, tupaan leivän perässä astelleet hevoset, ominpäin koulutetut varsat, karjataioin laitumelle lasketut lehmät sekä metsässä ulvonut susi ovat kaikki esimerkkejä siitä, kuinka eläimet olivat osa ihmisen arkea niin hyvässä kuin pahassa. Eläimet ja niiden kanssa sattuneet huvitukset, kokemukset ja ongelmat auttoivat ihmistä oman menneisyytensä jäsentämisessä haastattelun hetkellä, ja paljastivat tunteiden kirjon, joka eläinten kanssa oli koettu. Maatalouslehtien esittämät ideat taloudellisesta menestyksestä eivät vielä kohdanneet ihmisten arkista todellisuutta 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa, vaikka kehitystä tapahtui jatkuvasti. Oman toimeentulon vaikeudet nousivat päällimmäisenä pintaan eikä yksikään haastateltu kertonut, että tuotteiden myynti eteenpäin olisi noussut heidän tärkeysjärjestyksessä ensimmäiseksi. Toki markkinoille mentiin ja silloin vaihtoivat omistajaa niin eläimet kuin tavarat.

Eläimet ovat tiiviisti kytkettyinä ihmisen kulttuuriin ja tapoihin. Jalostus on yksi näkyvimpiä tapoja, joilla ihminen on muokannut eläimiä aina lypsylehmistä kilpahevosiin. Maatalouden murros oli tältä osin eläinten hallinnan murrosaikaa. Hallittu lisääntyminen, oikeanlaisten eläinten valinta, tarkka ruokinta ja päivärytmit kuvastavat ihmisen lisääntynyttä tarvetta kontrolloida eläintä syntymästä kuolemaan. Yhteiskunnan talouselämän virkistäminen karjatalouden kehittämisellä lisäsi ihmisen valtaa suhteessa muihin eläimiin ja samalla kehittyi tarve eläinten kokonaisvaltaiseen hallintaan. Sattumanvaraisesta lisääntymisestä siirryttiin suunniteltuun, ruokintaa parannettiin heinäviljelyllä, eläinten tarpeista huolehtiminen oli tuotannon edellytysten takaamista, ja lääketiede siirsi tautien hoidon kansanparantajilta eläinlääkinnän ammattilaisille. Tämä oli vuosikymmenten työ, mutta näkemys näiden toimien tarpeellisuudesta oli selvä. Jos omavaraisuus ja perheen elanto olivat vanhakantaisen maatalouden vaatimuksia, uusi maatalous tähtäsi korkeammalle. Maatalouden muutokset olivat teknologista kehitystä sekä ajatusmaailmojen uudistamista, mutta myös eläimen muokkaamista. Kansanuskolle tyypilliset tavat nähdä eläimen tavat ja käytös merkkeinä henkimaailman asioista väistyivät. Uskonto itsessään ohjasi kuitenkin ensimmäisten eläinsuojeluyhdistysten toimintaa ja eläinten lempeä kohtelu oli Jumalan kunnioittamista.

Johdannossa kuvasin historiantutkimuksen ja yleisemmin ihmiskeskeisten tieteenalojen eläimellistä käännettä, joka vähintään haastaa tutkimusentekoa kiinnittämään huomiota ihmisten lisäksi muihin toimijoihin. Yksinkertaisimmillaan kyse on siitä, että tutkimus erittelee yhä enemmän ihmisen toimijuuden rinnalla esiintyviä muita tekijöitä, joiden kanssa ihminen vuorovaikuttaa ja joiden toimijuudella voi olla yllättävän isoja vaikutuksia ihmisen mahdollisuuksiin toimia. Se, millä tavoin historioitsija lähestyy eläimiä ja minkälaisin metodein hän voi pyrkiä eläinten parempaan esittämiseen, on tutkimuskeskustelun ja ennen kaikkea tutkimuksen tekemisen asia.

Monitieteellisyys on yksi keino vahvistaa eläinten historian tulkintoja, sillä eläinten käyttäytymisestä ja tietoisuudesta karttuu jatkuvasti lisää tietoa. Lisääntyvä tieto asettaa paineita yhteiskunnalliselle toiminnalle. Eläimet huomioiva historiantutkimus kykenee haastamaan yksipuolista yhteiskunnallista keskustelua muun eläintutkimuksen tavoin. Jotta eläinten historialla olisi mahdollisuuksia kehittyä, tutkijoiden on ymmärrettävä historian luonnetta tieteenalana. Minkälaisen jatkumon osana eläinten historia on? Eläinten historian suuntauksen on oltava tietoinen historiateoreettisista keskusteluista, jotta se tulee suuntauksena tietoisemmaksi itsestään. Esimerkiksi historian ja luonnontieteiden suhdetta on tarpeen tarkastella eläinten historian yhteydessä läheisemmin, jos mieli kehittää monitieteellisiä tutkimusmetodeja. Eläimellinen käänne kuitenkin osoittaa, että eläinten rajaaminen pelkästään luonnontieteisiin ei ole toimiva ratkaisu

yhteiskunnan ja kulttuurin rakentuessa myös eläinten toimijuudelle. Monet eläimille merkitykselliset tilanteet eivät selity pelkästään luonnontieteellisin mallein, vaan vaativat ymmärrystä ihmisyhteisöistä ja eläinten toimijuudesta ihmisympäristöissä. Se on historiantutkimuksen suuri vahvuus.

Katseen kääntäminen eläimiin on itsessään iso muutos, sillä se tuottaa tutkimuksessa entistä enemmän tilaa asioille, jotka ovat ennen olleet marginaalisesti edustettuina tai olleet suoranaisia itsestäänselvyksiä. Kyse on myös arvon myöntämisestä. Eläinten läsnäolo ei ole ollut yhdentekevää. Eläinten toimijuuden tavoittaminen ihmislähtöisestä, toisille ihmisille kirjoitetusta tai puhutusta aineistosta, on luonut omat haasteensa. Eläimellisen käänteen teoria on kuitenkin tarjonnut eväitä kääntää katsetta asioihin, jotka monesti jäivät huomiotta historiankirjoituksen lähdeaineistoa tarkasteltaessa. Esimerkiksi petoeläinten uhka muuttaa ihmisen käytöstä radikaalisti ja voi johtaa suoranaiseen vainoon, jos pelkotilat tai koetut haitat voimistuvat. Suden ulvonta tai ilveksen raateleman lampaan löytäminen ovat ihmisen muistiin jääneitä kokemuksia, jotka paljastavat menneisyyden eläinten toimijuudesta häivähdyksen. Samaan tapaan eläinten käsittelemisen tavat ovat syntyneet vuorovaikutuksessa eläinten kanssa, jolloin syntyneet mallit ovat tulosta ihmisten ja eläinten toimijuuden limittymisestä. Jos jokin toimintatapa ei tuota halutunlaista reagointia eläimessä, ihminen voi muuttaa tapaansa toimia ja päästä toisenlaiseen tulokseen. Ihminen tulkitsee eläintä ja sen toimijuutta maailmankuvansa kautta. Karjataiat ja eläimen käyttäytymiseen liittyneet uskomukset ovat tästä oivia esimerkkejä. Ilman eläinten kanssa käytyä kommunikaatiota ihmisen käsitys maailmasta olisi hyvin erilainen ja eristäytynyt.

Siellä missä on eläin, on myös eläimen toimijuus. Sen merkitykset ihmiselle sen sijaan vaihtelevat. Eläimen toiminta ei välttämättä saa ihmistä reagoimaan, jos sen vaikutukset ihmiselämään ovat vähäiset tai olemattomat. Tarve eläimen toimijuuden hallinnalle ilmenee, kun se tuottaa ihmiselle enemmän negatiivisia kuin positiivisia seurauksia. Kun lehmä ei lypsä, kun hevonen ei tottele, kun susi ei pysyttele poissa talon pihalta, kaikki nämä havahduttavat ihmisen kysymään, *miksi* näin on. Oletukset eläimenä olemisen tavoista muuttuvat siis jatkuvasti, kun jotain tapahtuu vastoin ihmisen senhetkistä olettamaa. Eläinsuojeluyhdistysten kehittyminen 1870-luvulla oli osaltaan ihmisen ja valikoitujen eläinten suhteen pohtimista. Sivistyneistön näkemykset kehittyivät maaseudun oloista irrallaan, ja eläinten oikeudenmukainen kohtelu oli heille merkki hengen sivistyksestä. Epäkohdat, jotka tulivat esiin eläinten toimijuuden (reagointi huonoon kohteluun) kautta loivat liikehdintää eläinten hyvinvoinnin puolesta. Kun oma toimeentulo ei ollut eläimestä riippuvaista, suhdetta oli mahdollista hahmottaa muilla tavoin. Loppuunajettu työhevonen edusti sivistyneistölle epäkohtaa, mutta omistajalle todennäköisesti vuosikymmenen raskasta työtä elannon eteen. Eläimen

toimijuuteen ei siis reagoitu välttämättä samalla tavalla. Ruuan niukkuus tai työn raskaus saattoivat hyvin olla jaettuja kokemuksia työmiehen ja hevosen välillä.

Oma tutkimukseni tuo esiin suomalaisen maatalouden historiaa siten, että tapahtuneita kehityslinjoja on tarkasteltu eläimen ja ihmisen välisen suhteenmuodostuksen sekä arvottamisen kautta. Ensivaikutelma on, että tavoittamani eläimet lähdemateriaalissa ovat hyvin vahvasti ihmisen esittämän representaation varassa. Se ei kuitenkaan sulje pois eläinten omaa tapaa olla ja elää, ja se puolestaan on vaikuttanut siihen, millainen jälki niistä on jäänyt ihmismieliin tai teksteihin. Juoksijaorien elämäkerrat paljastavat, kuinka merkittävään asemaan ihminen voi halutessaan eläimen asettaa. Tällaiset representaatiot ovat yksityiskohtaisempia. Menestyksekkäs tai vaikutuksen tehnyt eläinyksilö on tarpeellista muistaa, koska sillä on ollut vaikutusta ihmisen oman identiteetin muodostuksessa. Ihminen kokee onnistumisia tai vastoinkäymisiä eläimen kanssa, joista syntyy uusia toimintamalleja niin ihmiselle kuin eläimelle. Maatalouslehtien kirjoitukset pohjautuivat käytännön onnistumisiin eläinten parissa tehdyn työn osalta, mutta niin ikään ne pohjautuivat huonoihin kokemuksiin ja epäonnistumisiin. Ilman eläinten tarpeiden huomioon ottamista, maatalouden uudistukset olisivat tuottaneet toisenlaista tulosta. Maatalouden muutokset ovat eläinten kokemia ja eläinten kanssa elettyjä muutoksia, jolloin ihmisen vastaanottamat uudet ideat ja ajatukset ilmestyvät maaperään, jota määrittää jo valmiiksi yksilön eläinsuhde. Murros kyseenalaistaa opitut tavat, mutta se myös määrittää uudelleen eläintä ja ihmisen asemaa. Kokemus eläimestä muuttuu. Yhteiskunnallisella tasolla puhe kääntyi kokonaisesti karjakantoihin ja laumoihin, mutta esimerkiksi vaatimus kunkin lehmän lypsytuntemuksesta kertoo, että eläin oli tunnettava yksityiskohtaisesti. Suurten eläinmassojen hyödyntämisen rinnalla eli ajatus siitä, että eläimiä käsittelevät ihmiset tunsivat omat eläimensä tarpeeksi hyvin.

Maaseudun, maatalouden ja yhteiskunnan muutokset vaikuttavat eläimiin hyvin konkreettisella tavalla, sillä kyse on sen elinympäristön ja olemassaolon hallinnasta. Eläimistä käytetyt termit ovat niin ikään muuttuneet. Kotieläimistä on tullut tuotantoeläimiä, kun kyse on ennen kaikkea taloudellisten motiivien toteuttamisesta. Erilaiset termit piilottavat taakseen erilaiset oikeudet. Hyvinvoinnin kriteerit riippuvat eläimen käyttötarkoituksesta. Eläimen ja ihmisen vuorovaikutusta rajoittaa ihmisen tarve hyötyä eläimestä, mikä on läsnä etenkin elinkeinotoiminnassa. Samalla ihminen tulee rajanneeksi omaa toimijuuttaan. Eläinten kokonaisvaltainen hyödyntäminen taloudellisessa mielessä vaatii, että tulkinta eläimistä ja niiden kyvyistä pysyy jokseenkin yksinkertaisena. Haastatteluiden perusteella ja maatalouslehtien vivahteikasta ilmaisua tulkiten väitän, että eläimet herättivät ihmisen ajattelemaan ja tuntemaan. Eläinten menetys ei ollut yhdentekevää, niiden hoitaminen vei aikaa ja herätti ylpeyttä, kuten esimerkiksi monen miehen ja

hevosen suhteesta käy ilmi. Kiintymys oli ilmeinen, vaikka ei aina suoraan lausuttu. Haastatteluaineistoa laajentamalla esimerkiksi naisten ja heidän työhönsä kiinteästi liittyneiden lehmien suhdetta saisi tutkittua enemmän kuin mitä tämän työn lähdeaineiston puitteissa oli mahdollista.

Kieltämällä kiintymyksen ja empatian ihminen rajaa omaa, taloudellisen voitontavoittelun kannalta huonoa toimijuuttaan. Ihmisen ja eläimen suhteen tutkimisen kannalta olisi historian saralla työsarkaa sen suhteen, miten eläimistä puhumisen tavat ovat muuttuneet läpi 1900-luvun, ja miksi kiintyminen eläimeen ei sovi taloudellisen hyödyn kanssa yhteen. Maatalouden murrosvaihe rakensi tarpeet sekä ihmisen että eläimen toimijuuden tiukempaan hallintaan.

6. Tutkimuskirjallisuus ja lähdemateriaali

I Arkistolähteet

Kansanperinteen arkisto, Tampereen yliopisto

Äänitteet:

Kper AK/0173. Domna Huovinen (o.s. Karhunen). Vuokinsalmi 1955. Nauhoittaja: Erkki Ala-Könni.

Kper AK/0400. Juho Simolin. Asikkala 1959. Nauhoittaja: Erkki Ala-Könni.

Kper AK/0728. Taavi Uutela. Iitti 1962. Nauhoittaja: Erkki Ala-Könni.

Kper AK/0990. Lauri Sirkka. Konnevesi 1964. Nauhoittaja: Erkki Ala-Könni.

Kper Y/01724. Iida Niemi. Kankaanpää 23.07.1964. Nauhoittaja: Aune Laaksi.

Kper AK/1247. Maria Silén. Ikaalinen 1967. Nauhoittaja: Erkki Ala-Könni.

Kper AK/1247. Taavetti Vänni. Ikaalinen 1967. Nauhoittaja: Erkki Ala-Könni.

Kper Y/00478. Tuomas Peltonen. Nurmo 22.06.1967. Nauhoittaja: Leena Rautio.

Kper AK/1393 A. Iivari Rajala. Hämeenkyrö 1968. Nauhoittaja: Erkki Ala-Könni.

Kper Y/00886. Eevert Tyviniemi ja Olga Tyviniemi (o.s. Viitala). Mänttä 1968. Nauhoittaja: Usko Lehmusvuori.

Kper AK/1674. Arvo Ahlgren. Helsinki 1969. Nauhoittaja: Erkki Ala-Könni.

Kper AK/2218. Väinö Kangaspeska. Ruovesi 1971. Nauhoittaja: Erkki Ala-Könni.

Kper Y/03660. Topias Jähi. Lempäälä 1972. Nauhoittaja: Kaarina Alfthan.

Kper Y/03660. Otto Kärkkäinen. Lempäälä 1972. Nauhoittaja: Kaarina Alfthan.

SKS:n arkisto, kirjallisuuden ja kulttuurihistorian kokoelma (SKS KIA). Kalle Eskolan arkisto.

II Digitoidut lähteet

Kansalliskirjaston julkaisuarkisto

Suomenmaan tilastollinen vuosikirja 1892. [<http://www.doria.fi/handle/10024/67176>]. Luettu 23.01.2018.

Suomen tilastollinen vuosikirja 1903. [<http://www.doria.fi/handle/10024/67177>]. Luettu 23.01.2018.

Uusi teurastus-asetus 1902. [<http://www.doria.fi/handle/10024/129851>]. Luettu 23.01.2018.

Yhteenvedo kuvernöörien viisivuotis-kertomuksista vuosilta 1861–1865. [<http://www.doria.fi/handle/10024/90539>]. Luettu 23.01.2018.

Kansalliskirjaston sanoma- ja aikakauslehtiarkisto

Lukemisia maamiehille, 1/1849; 4/1849; 5/1849; 1/1850; 3/1850; 5/1850.

Maanviljelyslehti, 1/1872; 2/1872; 7/1872; 8/1872; 1/1873; 2/1873; 3-4/1873.

Suomen maanviljelyslehti, 1/1887; 4/1887; 5/1887; 8-9/1887; 12/1887; 1/1888; 3/1888; 4/1888; 1/1889; 6/1889; 10/1889; 3/1890; 4/1890; 5/1890; 6/1890; 9/1890; 10/1890; 2/1891; 7/1891; 11/1891; 9/1892; 2/1893; 1/1894; 3/1894; 11/1894; 2/1895; 4/1895; 1/1896; 9/1897; 1/1898; 4/1898; 6/1898; 7-8/1898; 9-12/1898.

Suomen urheilulehti, 2/1902.

Suomen tilastokeskus, 'Väestönkehitys vuosina 1749-2050.' [<http://www.stat.fi/org/tilastokeskus/vaestonkehitys.html>]. Luettu 10.04.2017.

III Tutkimuskirjallisuus

Aaltola, Elisa & Ketola, Sami (toim.), *Eläimet yhteiskunnassa*. Into: Helsinki 2015.

Alapuro, Risto, 'Valta ja valtio – miksi vallasta tuli ongelma 1900-luvun vaihteessa'. Teoksessa Haapala, Pertti (toim.), *Talous, valta ja valtio: tutkimuksia 1800-luvun Suomesta*. Vastapaino: Tampere 1990.

Balcombe, Jonathan, *Eläimellinen nautinto*. Into: Helsinki 2014. Suomentanut Eila Salomaa.

Benson, Etienne, 'Animal Writes. Historiography, Disciplinarity, and the Animal Turn'. Teoksessa Kalof, Linda & Montgomery, Georgina M. (toim.), *Making animal meaning*. Michigan State University Press: East Lansing 2011.

Bläuer, Auli, *Voita, villaa ja vetoeläimiä: karjan ja karjanhoidon varhainen historia Suomessa*. Turun yliopisto: Turku 2015.

Brantz, Dorothee (toim.), *Beastly natures: animals, humans, and the study of history*. University of Virginia Press: Charlottesville 2010.

- Dalke, Karen & Wels, Harry, 'Ethnographic research in a changing cultural landscape'. Teoksessa Nyman, Jopi & Schuurman, Nora (toim.), *Affect, space and animals*. Routledge: Lontoo 2016.
- Derry, Margaret E., *Horses in society: a story of animal breeding and marketing 1800-1920*. University of Toronto Press: Toronto 2006.
- Derry, Margaret E., *Masterminding Nature: the breeding of animals 1750-2010*. University of Toronto Press: Toronto 2015.
- Evans, Natalie, *Agency and Autonomy: A New Direction for Animal Ethics*. Filosofian väitöskirja, Waterloon yliopisto, 2013.
- Fingerroos, Outi & Haanpää, Riina, 'Muistitietotutkimuksen ydinkysymyksiä'. Teoksessa Fingerroos, Outi & Haanpää, Riina & Heimo, Anne & Peltonen, Ulla-Maija (toim.), *Muistitietotutkimus: metodologisia kysymyksiä*. SKS: Helsinki 2006.
- Fudge, Erica, 'A Left-Handed Blow: Writing the History of Animals'. Teoksessa Rothfels, Nigel (toim.), *Representing Animals*. Indiana University Press: Bloomington 2002.
- Haapala, Pertti (toim.), *Talous, valta ja valtio: tutkimuksia 1800-luvun Suomesta*. Vastapaino: Tampere 1990.
- Hakosalo, Heini, 'Tunteet ja historia'. Teoksessa Myllykangas, Mikko & Pietikäinen, Petteri (toim.), *Ajatusten lähteillä: aatteiden ja oppien historiaa*. Gaudeamus: Helsinki 2017.
- Helminen, Katri, 'Juoksijaori Lapukan tarina ja eläinelämäkerran mahdollisuus'. Teoksessa Hakosalo, Heini & Jalagin, Seija & Junila, Marianne & Kurvinen, Heidi (toim.), *Historiallinen elämä: biografia ja historian tutkimus*. SKS: Helsinki 2014.
- Helo, Ari & Pietikäinen, Petteri, 'Aatehistorian merkitys ja välineet'. Teoksessa Myllykangas, Mikko & Pietikäinen, Petteri (toim.), *Ajatusten lähteillä: aatteiden ja oppien historiaa*. Gaudeamus: Helsinki 2017.
- Helsti, Hilka & Stark, Laura & Tuomaala, Saara (toim.), *Modernisaatio ja kansan kokemus Suomessa 1860-1960*. SKS: Helsinki 2006.
- Hytönen, Kirsi-Maria, 'Monikasvoinen 1950-luku'. Teoksessa Hytönen, Kirsi-Maria & Rantanen, Keijo (toim.), *Onnen aika? Valoja ja varjoja 1950-luvulla*. Atena: Jyväskylä 2013.
- Häkkinen, Kaisa, 'Eläin suomen kielessä'. Teoksessa Ilomäki, Henni & Lauhakangas, Outi (toim.), *Eläin ihmisen mielenmaisemassa*. SKS: Helsinki 2002.
- Häkkinen, Antti, *Kun halla nälän tuskan toi: miten suomalaiset kokivat 1860-luvun nälkävuodet*.

WSOY: Porvoo 1991.

Ilomäki, Henni & Lauhakangas, Outi (toim.), *Eläin ihmisen mielenmaisemassa*. SKS: Helsinki 2002.

Jalonen, Kimmo (toim.), *Myrkyn kylvöä vai puhdasta luontoa: maaseutu, ympäristö ja historia*. Turun yliopisto: Turku 1999.

Jalonen, Kimmo, 'Maisteri maata muokkaamassa – talokkaan valistus 1800-luvun lopun Suomessa'. Teoksessa Jalonen, Kimmo (toim.), *Horjutettu tasapaino ja kadotettu harmonia: maaseutuyhteistö, ympäristö ja muutos*. Turun Yliopisto: Turku 2000.

Jutikkala, Eino, 'Tilalliset ja tilattomat'. Teoksessa Jutikkala, Eino & Mäkelä-Alitalo, Anneli & Rasila, Viljo (toim.), *Suomen maatalouden historia I: Perinteisen maatalouden aika esihistoriasta 1870-luvulle*. SKS: Helsinki 2003.

Kaarlenkaski, Taija, 'Lehmä luonnon ja kulttuurin rajalla. Karjanhoidon eläin- ja ympäristösuhteet 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun Suomessa'. Teoksessa Knuuttila, Seppo & Piela, Ulla (toim.), *Ympäristömytologia*. SKS: Helsinki 2014.

Kaarlenkaski, Taija, 'Cattle tending in the 'good old times': Human-cow relationships in the late nineteenth-century and early twentieth-century Finland'. Teoksessa Nyman, Jopi & Schuurman, Nora (toim.), *Affect, space and animals*. Routledge: Lontoo 2016.

Kero, Reino, 'Saako hukkaa huutaa? Villieläinten oikeus elämään 1800-luvun loppupuolen Suomessa'. Teoksessa Rossi, Leena & Koivisto, Hannu (toim.), *Monta tietä menneisyyteen*. Turun yliopisto: Turku 1995.

Kokko, Heikki, *Kuviteltu minuus. Ihmiskäsityksen murros suomenkielisen kansanosan kulttuurissa 1800-luvun puolivälissä*. Historian väitöskirja, Tampereen yliopisto, 2016.

Korhonen, Teppo, 'Perinne hallitsee maataloustekniikkaa'. Teoksessa Jutikkala, Eino & Mäkelä-Alitalo, Anneli & Rasila, Viljo (toim.), *Suomen maatalouden historia I: Perinteisen maatalouden aika esihistoriasta 1870-luvulle*. SKS: Helsinki 2003.

Korhonen, Teppo, 'Koneiden aika alkamassa'. Teoksessa Jutikkala, Eino & Mäkelä-Alitalo, Anneli & Rasila, Viljo (toim.), *Suomen maatalouden historia I: Perinteisen maatalouden aika esihistoriasta 1870-luvulle*. SKS: Helsinki 2003.

Laiho, Antto, 'Antti Manninen. Talonpojasta maanviljelyskoulun johtajaksi'. Teoksessa Cederberg, A.R. (toim.), *Suomen talonpoikaisluokan ja maatalouden historia*. Otava: Helsinki 1936.

- Leinonen, Riitta-Marja, 'Living with Horses. Horse Agency in Human-Horse Cohabitation in Nineteenth-Century Finnish Swidden Culture'. Teoksessa Räsänen, Tuomas & Syrjämaa, Taina (toim.), *Shared Lives of Humans and Animals. Animal Agency in the Global North*. Routledge: Lontoo 2017.
- Liakka, Niilo, 'Yleiset maanviljelyskokoukset'. Teoksessa Cederberg, A.R. (toim.), *Suomen talonpoikaismuokkauksen ja maatalouden historia*. Otava: Helsinki 1936.
- Louekari, Sami & Sivula, Anna (toim.), *Historioita ja historiallisia keskusteluja*. Turun historiallinen yhdistys: Turku 2004.
- Lähdesmäki, Heta, 'Susi yhteiskunnallisena eläimenä'. Teoksessa Aaltola, Elisa & Ketola, Sami (toim.), *Eläimet yhteiskunnassa*. Into: Helsinki 2015.
- Miettinen, Tiina & Toivio, Hilja, 'Jalorotuisuuden juurilla'. Teoksessa Miettinen, Tiina & Toivo, Raisa Maria (toim.), *Mitä väliä on historialla?*. Tampere University Press: Tampere 2016.
- Mikkola, Kati, 'Modernisaation vastavirrassa'. Teoksessa Helsti, Hilka & Stark, Laura & Tuomaala, Saara (toim.), *Modernisaatio ja kansan kokemus Suomessa 1860-1960*. SKS: Helsinki 2006.
- Morell, Mats, 'Agriculture in industrial society 1870-1945'. Teoksessa Myrdal, Janken & Morell, Mats (toim.), *The Agrarian History of Sweden*. Nordic Academic Press: Lund 2011.
- Mäkelä-Alitalo, Anneli, 'Karjataudit ja eläinlääkintä'. Teoksessa Jutikkala, Eino & Mäkelä-Alitalo, Anneli & Rasila, Viljo (toim.), *Suomen maatalouden historia I: Perinteisen maatalouden aika esihistoriasta 1870-luvulle*. SKS: Helsinki 2003.
- Nance, Susan (toim.), *The Historical Animal*. Syracuse University Press: New York, 2015.
- Niemelä, Jari, 'Maatalousneuvonta ja -koulutus'. Teoksessa Jutikkala, Eino & Mäkelä-Alitalo, Anneli & Rasila, Viljo (toim.), *Suomen maatalouden historia I: Perinteisen maatalouden aika esihistoriasta 1870-luvulle*. SKS: Helsinki 2003.
- Ollila, Anne (toim.), *Historical perspectives on memory*. Finnish Historical Society: Helsinki 1999.
- Ollila, Raija, 'Kotieläimet ympäristöhistoriassa'. Teoksessa Jalonen, Kimmo (toim.), *Myrkyn kylvää vai puhdasta luontoa: maaseutu, ympäristö ja historia*. Turun yliopisto: Turku 1999.
- Ollila, Raija, 'Nystyrätauti – suomenkarjan pelastaja'. Teoksessa Jalonen, Kimmo (toim.), *Horjutettu tasapaino ja kadotettu harmonia: maaseutuyhteistö, ympäristö ja muutos*. Turun Yliopisto: Turku 2000.

- Pearson, Susan J. & Weismantel, Mary, 'Does "The Animal" Exist? Toward a Theory of Social Life with Animals'. Teoksessa Brantz, Dorothee (toim.), *Beastly natures: animals, humans, and the study of history*. University of Virginia Press: Charlottesville 2010.
- Pedersen, Helena, 'Knowledge production in the "animal turn": Multiplying the image of thought, empathy, and justice'. Teoksessa Andersson-Cederholm, Erika & Björck, Amelie & Jennbert, Kristina & Lönngren, Ann-Sofie (toim.), *Exploring the Animal Turn: Human-Animal Relations in Science, Society and Culture*. The Pufendorf Institute for Advanced Studies: Lund 2014.
- Peltonen, Matti, 'Suomalainen maatalouskysymys'. Teoksessa Haapala, Pertti (toim.), *Talous, valta ja valtio: tutkimuksia 1800-luvun Suomesta*. Vastapaino: Tampere 1990.
- Peltonen, Matti, 'Uudet kaupallistumisen muodot'. Teoksessa Peltonen, Matti (toim.), *Suomen maatalouden historia II: Kasvun ja kriisien aika 1870-luvulta 1950-luvulle*. SKS: Helsinki 2004.
- Pooley-Ebert, Andria, 'Species Agency. A Comparative Study of Horse-Human Relationships in Chicago and Rural Illinois'. Teoksessa Nance, Susan (toim.), *The Historical Animal*. Syracuse University Press: New York, 2015.
- Rantatupa, Heikki, 'Elintarvikehuolto ensimmäisen maailmansodan aikana'. Teoksessa Peltonen, Matti (toim.), *Suomen maatalouden historia II: Kasvun ja kriisien aika 1870-luvulta 1950-luvulle*. SKS: Helsinki 2004.
- Rekonen, Petri, *Raha, aika, itsekuri. Modernin maailman synty paikallisena ilmiönä. Modernisaatio Savossa ja Etelä-Pohjanmaalla vuosina 1870-1917*. Julkaisematon historian väitöskirja, Tampereen yliopisto, 2013.
- Ritvo, Harriet, 'Animals in nineteenth-century Britain. Complicated attitudes and competing categories'. Teoksessa Manning, Aubrey & Serpell, James (toim.), *Animals and human society: changing perspectives*. Routledge: Lontoo 1994.
- Rossi, Leena, 'Yksilö ympäristöhistoriaan'. Teoksessa Rossi, Leena & Koivisto, Hannu (toim.), *Monta tietä menneisyyteen*. Turun yliopisto: Turku 1995.
- Salmi-Niklander, Kirsi, 'Tapahtuma, kokemus, kerronta'. Teoksessa Fingerroos, Outi & Haanpää, Riina & Heimo, Anne & Peltonen, Ulla-Maija (toim.), *Muistitietotutkimus: metodologisia kysymyksiä*. SKS: Helsinki 2006.
- Sarmela, Matti, 'Meritokratian eläinkuvia'. Teoksessa Ilomäki, Henni & Lauhakangas, Outi (toim.), *Eläin ihmisen mielenmaisemassa*. SKS: Helsinki 2002.

- Serpell, James & Paul, Elizabeth, 'Pets and the development of positive attitudes to animals'. Teoksessa Manning, Aubrey & Serpell, James (toim.), *Animals and human society: changing perspectives*. Routledge: Lontoo 1994.
- Scott, Shelly R., 'The Racehorse as Protagonist: Agency, Independence, and Improvisation'. Teoksessa McFarland, Sarah E. & Hediger, Ryan (toim.), *Animals and Agency: An Interdisciplinary Exploration*. BRILL: Leiden 2009.
- Simonen, Seppo, *Lypsykarjatalousvaltainen maataloudellinen tuotantojärjestelmä Suomessa*. SKS: Helsinki 1949.
- Skabelund, Aaron, 'Animals and Imperialism: Recent Historiographical Trends', *History Compass* 11:10 (2013) 801–807.
- Soininen, Arvo M., *Vanha maataloutemme. Maatalous ja maatalousväestö Suomessa perinnäisen maatalouden loppukaudella 1720-luvulta 1870-luvulle*. Suomen historiallinen seura: Helsinki 1975.
- Sulkunen, Irma & Niemi, Marjaana & Katajala-Peltomaa, Sari, 'Johdanto. Maailmankuvat ja identiteetit pitkällä aikavälillä'. Teoksessa Sulkunen, Irma & Niemi, Marjaana & Katajala-Peltomaa, Sari (toim.), *Usko, tiede ja historiankirjoitus*. SKS: Helsinki 2016.
- Suutala, Maria, *Onnellisia lehmiä ja viisaita ihmisiä: elämää saariston luontaistaloudessa ja sen muutoksia*. Karprint: Huhmari 2008.
- Teperi, Jouko, *Sudet Suomen rintamaiden ihmisten uhkana 1800-luvulla*. Suomen historiallinen seura: Helsinki 1977.
- Teräsvuori, Kaarlo, 'Suomen peltokasvien viljelylaajuudessa 1800-luvulla tapahtuneista muutoksista'. Teoksessa Teoksessa Cederberg, A.R. (toim.), *Suomen talonpoikaishuokan ja maatalouden historia*. Otava: Helsinki 1936.
- Toivio Hilja, 'Risteytyksistä maatiaisrotuihin. Professori Victor Prosch ja kotieläinjalostuksen murros 1800-luvun jälkipuolella', *Lähde – historiatieteellinen aikakauskirja* 10:1 (2014) 96–122.
- Tommila, Päiviö & Salokangas, Raimo, *Sanomia kaikille. Suomen lehdistön historia*. Edita: Helsinki 1998.
- Valonen, Kari, 'Suomen maatalouslehdistö'. Teoksessa Tommila, Päiviö (toim.), *Suomen lehdistön historia 9*. Kustannuskiila: Kuopio 1991.
- Vihola, Teppo, *Leipäviljasta lypsykarjaan: maatalouden tuotantosuunnan muutos Suomessa 1870-luvulta ensimmäisen maailmansodan vuosiin*. Historiallisia tutkimuksia 159. Suomen historiallinen

seura: Helsinki 1991.

Vihola, Teppo, 'Maatalouden asema suomalaisten elämässä ja kansantaloudessa'. Teoksessa Tiainen, Jorma & Nummela, Ilkka (toim.), *Historiaa tutkimaan*. Atena: Jyväskylä 1996.

Vihola, Teppo, 'Pärjääkö pienviljelys?'. Teoksessa Peltonen, Matti (toim.), *Suomen maatalouden historia II: Kasvun ja kriisien aika 1870-luvulta 1950-luvulle*. SKS: Helsinki 2004.

Walker, Brett L., 'Animals and the Intimacy of History', *History & Theory* 52:4 (2013) 45–67.

Ylikangas, Heikki, *Suomen historian solmukohdat*. WSOY: Helsinki 2007.

Östman, Ann-Catrin, 'Mekanisoinnin ensimmäinen aalto'. Teoksessa Peltonen, Matti (toim.), *Suomen maatalouden historia II: Kasvun ja kriisien aika 1870-luvulta 1950-luvulle*. SKS: Helsinki 2004.

Östman, Ann-Catrin, 'Navetta uudistuu'. Teoksessa Peltonen, Matti (toim.), *Suomen maatalouden historia II: Kasvun ja kriisien aika 1870-luvulta 1950-luvulle*. SKS: Helsinki 2004.

IV Verkkojulkaisut

Historiallinen maatalous – vetoeläimet. *Helsingin yliopiston kansatieteen verkkojulkaisu*. [<http://www.helsinki.fi/kansatiede/histmaatalous/maanjaot/vetoelaimet.htm>]. Luettu 30.10.2017.